

**ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNDE KADER
ALGISI, GELECEK KAYGISI VE HAYAT
MEMNUNİYETİ ARASINDAKİ İLİŞKİLER**

Rumeysa TOKER
Yüksek Lisans Tezi
Danışman: Prof. Dr. Mebrure DOĞAN
Temmuz, 2025
Afyonkarahisar

T.C.
AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

**ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNDE KADER ALGISI,
GELECEK KAYGISI VE HAYAT MEMNUNİYETİ
ARASINDAKİ İLİŞKİLER**

Hazırlayan
Rumeysa TOKER

Danışman
Prof. Dr. Mebrure DOĞAN

AFYONKARAHİSAR - 2025

ETİK VE BİLİMSEL İLKELER SORUMLULUK BEYANI

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “**Üniversite Öğrencilerinde Kader Algısı, Gelecek Kaygısı ve Hayat Memnuniyeti Arasındaki İlişkiler**” adlı çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde bilimsel etik kurallara ve atıf gösterme ilkelerine riayet ettiğimi belirterek aksi bir durumun tespiti hâlinde sorumluluğun tamamen bana ait olduğunu kabul, beyan ve taahhüt ederim.

01/07/2025

İmza

Rumeysa TOKER

T.C.
AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ENSTİTÜ ONAYI

Öğrencinin	Adı- Soyadı	Rumeysa TOKER
	Numarası	210614109
	Anabilim Dalı	Felsefe ve Din Bilimleri
	Programı	Felsefe ve Din Bilimleri
	Program Düzeyi	☒ Yüksek Lisans ☐ Doktora ☐ Sanatta Yeterlik
Tezin Başlığı		Üniversite Öğrencilerinde Kader Algısı, Gelecek Kaygısı ve Hayat Memnuniyeti Arasındaki İlişkiler
Tez Savunma Sınav Tarihi		01.07.2025
Tez Savunma Sınav Saati		11.00

Yukarıda bilgileri verilen öğrenciye ait tez, Afyon Kocatepe Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliği'nin ilgili maddeleri uyarınca jüri üyeleri tarafından değerlendirilerek ☒oy birliği – ☐oy çokluğu ile kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Hacı İbrahim DELİCE
MÜDÜR

Bu tez, Enstitü Müdürlüğünce kontrol edilerek, elektronik imza kullanılarak onaylanmıştır.

ÖZET

ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNDE KADER ALGISI, GELECEK KAYGISI VE HAYAT MEMNUNİYETİ ARASINDAKİ İLİŞKİLER

Rumeysa TOKER

AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

Temmuz, 2025

Danışman: Prof. Dr. Mebrure DOĞAN

Bu çalışmanın amacı, üniversite öğrencilerinde kader algısı, gelecek kaygısı ve hayat memnuniyeti arasındaki ilişkileri incelemektir. Kader algısı, bireyin yaşamı ve çevresiyle kurduğu ilişkiyi anlamlandırma çabasının bir yansımasıdır. Hayata bakış açısını şekillendiren kader anlayışı, bu çalışmada Cebriyye, Mutezile ve Ehl-i Sünnet boyutlarıyla ele alınmıştır. Gençlerin kader algılarını incelemek, onların gelecek kaygılarını ve hayat memnuniyetlerini anlama adına önem taşımaktadır. Araştırmada öncelikle literatür taraması yapılarak kuramsal çerçeve oluşturulmuştur. Ardından araştırmanın amaçlarına uygun olarak nicel yöntemlerden anket tekniği uygulanmıştır. Araştırma evreni, Türkiye’de çeşitli üniversite ve bölümlerde öğrenim gören bireylerden oluşmaktadır. Araştırma örneklemini ise, İstanbul, Ankara, Samsun ve İzmir başta olmak üzere farklı şehirlerde eğitim gören gönüllü 472 üniversite öğrencisidir. Araştırmada verilerin toplanması için, Kişisel Bilgi Formu, Üniversite Öğrencilerinde Gelecek Kaygısı Ölçeği (ÜÖGK), Kader Algıları Ölçeği (KAÖ) ve Hayat Memnuniyeti Ölçeği (HMÖ) kullanılmıştır. Ölçeklerden elde edilen verilerin analizleri SPSS 25 paket programı aracılığıyla gerçekleştirilmiştir. Sosyodemografik sorular için frekans tablosu oluşturulmuştur. Değişkenlerin grup ortalamalarındaki farklılıkları görebilmek için iki gruplu değişkenlerde bağımsız örneklem T-test ve non-Parametrik Mann Whitney U analizi, üç ve daha fazla gruplu değişkenlerde One-Way ANOVA analizi ve non-parametrik Kruskal Wallis-H analizi uygulanmıştır. Ölçeklerin birbirleri arasındaki ilişkinin yönünü ve gücünü tespit edebilmek için Pearson Korelasyon analizi uygulanmıştır. Araştırmada, gelecek kaygısının alt boyutları olan gelecek korkusu ve gelecekte umutsuzluk düzeyleri arasında pozitif yönde anlamlı ilişkiler olduğu tespit edilmiştir. Gelecek kaygısı ve hayat memnuniyeti arasında ise negatif yönde anlamlı bir ilişki vardır. Ayrıca, kader algısı türleri ve hayat memnuniyeti ile bu değişkenler arasında zayıf veya orta düzeyde anlamlı ilişkiler bulunmuştur. Elde edilen bulgular, bireylerin kader algılarının ve hayat memnuniyetlerinin, gelecek odaklı kaygı ve korku düzeyleri üzerinde etkili olabileceğini göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Din Psikolojisi, Kaygı, Üniversite Öğrencilerinde Gelecek Kaygısı, Kader Algısı, Hayat Memnuniyeti.

ABSTRACT

AN INVESTIGATION OF THE RELATIONSHIPS BETWEEN FATE PERCEPTION, FUTURE ANXIETY AND LIFE SATISFACTION IN UNIVERSITY STUDENTS

Rumeysa TOKER

**AFYON KOCATE UNIVERSITY
INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCES
DEPARTMENT OF PHILOSOPHY AND RELIGIOUS SCIENCES**

July, 2025

Supervisor: Prof. Dr. Mebrure DOĞAN

The aim of this study is to examine the relationships between the perception of destiny, future anxiety, and life satisfaction among university students. The perception of destiny reflects an individuals' effort to make sense of their life and their relationship with the surrounding environment. The understanding of destiny, which shapes one's outlook on life, is addressed in this research through the frameworks of Cebriyye, Mutezile, and Ehl-i Sünnet perspectives. Exploring young individuals' perceptions of destiny is significant for understanding their levels of future anxiety and life satisfaction. In the first phase of the research, a literature review was conducted to establish the theoretical framework. Subsequently, a quantitative method, specifically the survey technique, was employed in accordance with the research objectives. The population of the study consists of individuals' enrolled in various universities and departments across Turkey. The research sample includes 472 volunteer university students studying in different cities, primarily Istanbul, Ankara, Samsun, and Izmir. To collect data, the following instruments were used: Personal Information Form, Future Anxiety Scale for University Students (ÜÖGK), Destiny Perception Scale (KAÖ), and Life Satisfaction Scale (HMÖ). The data obtained from these scales were analyzed using the SPSS 25 software package. A frequency table was generated for the sociodemographic variables. To assess differences in group means, the Independent Samples T-Test and the non-parametric Mann-Whitney U test were used for two-group variables; for variables with three or more groups, One-Way ANOVA and the non-parametric Kruskal-Wallis H test were applied. Pearson correlation analysis was used to determine the direction and strength of the relationships between the scales. The findings of the study revealed statistically significant positive relationships between the sub-dimensions of future anxiety, namely fear of the future and hopelessness about the future. A significant negative relationship was found between future anxiety and life satisfaction. In addition, weak to moderate correlations were observed between types of destiny perception and life satisfaction, as well as between these variables and the sub-dimensions of future anxiety. These findings suggest that individuals' perceptions of destiny and levels of life satisfaction may have an influence on the extent of their anxiety and fear concerning the future.

Keywords: Psychology of Religion, Anxiety, Future Anxiety in University Students, Perception of Fate, Life Satisfaction.

ÖNSÖZ

Kaygı, kişinin bir tehdit algıladığında veya belirsiz bir durumla karşı karşıya kaldığında hissettiği duygusal bir tepkidir. Gelecek kaygısı ise, bireyin gelecekte olumsuz bir durum yaşama ihtimali karşısında hissettiği, belirsizlik, endişe veya korku duygusu olup kaygının bir türüdür. İnsanın hayatının her döneminde gelecek kaygısı duyması normaldir ancak belli gelişim dönemlerinde kaygı düzeyi artmaktadır. Üniversite dönemi bu dönemlerden biridir. Üniversite de okuyan genç yetişkin bireyler hayat şartlarının da getirisiyle özellikle bu dönemde gelecek kaygısını yoğun yaşamaktadırlar. Bununla birlikte insanlar hayatları boyunca belirli olaylarla karşılaşmakta ve karşılaştıkları olayları anlamlandırmaya çalışmaktadırlar. Kader algıları, bireylerin hayatlarındaki olayları önceden belirlenmiş, kontrol edilemez veya dışsal bir güç tarafından şekillendirildiğine dair inançlarıyla ilgilidir. Bu algılar bireylerin yaşamı nasıl deneyimlediklerini önemli ölçüde etkiler. Kader algıları ve gelecek kaygısı arasındaki ilişki bireyin karakteristik yapısı, inançları, kontrol algısı, kültürel çevresi ile şekillenir. Kaderci bir bakış açısı bazı durumlarda bireyi rahatlatılabilirken aşırı kaderci tutumlar gelecek kaygısını artırabilir. Hayat memnuniyeti ise, bireyin yaşamını genel olarak olumlu ve tatmin edici olarak algılamasıdır. Kişilerin sahip olduğu gelecek kaygısı düzeyi ve kader algıları hayat memnuniyetini hem olumlu hem de olumsuz yönde etkileyebilir. Dolayısıyla kader algıları, gelecek kaygısı ve hayat memnuniyeti arasındaki ilişki bireylerin olaylara yaklaşımı, inanç sistemleri ve yaşam deneyimlerine bağlı olarak değişir.

Tez konumun içeriğini oluşturan kavramlardan biri olan “kaygı”, insanın yaşamında zaman zaman deneyimlediği doğal bir duygudur. Ancak gelecek kaygısı bireyin özellikle belirli yaşlarında zirve noktaya ulaşabilir. Gelecek kaygısının birey üzerindeki etkileri ve bu duygunun yaşamın çeşitli boyutlarıyla olan ilişkisi odaklandığım temel konulardan biridir. Aynı zamanda insanın hayat felsefesini şekillendirirken önemli bir referans noktası olarak gördüğüm “kader” kavramı ve bireyin benlik bütünlüğünü yansıtan “hayat memnuniyeti” ile birlikte, bu çalışmaya olan ilgimi ve motivasyonumu artırmıştır.

Bu çalışma için ilk konuşmamızdan itibaren bana güvenen ve yönlendiren, naifliği, sakinliği ve sabrı kendisinden öğrendiğim, karşılaştığım zorlukları bilgi ve tecrübesi ile aşmamda yardımcı olan değerli danışman hocam Prof. Dr. Mebrure Doğan’a teşekkürlerimi sunarım. Eğitim hayatım boyunca maddi ve manevi desteğini esirgemeyen Prof. Dr. Nurettin Gemici’ye ve bana süreç boyunca birçok konuda destek olan Arş. Gör. Rumeysa Bektaş’a ve eğitim koordinatörü Güzin Durmaz’a çok teşekkür ederim.

Manevi desteklerini daima hissettiğim kıymetli annem, babam ve kardeşim başta olmak üzere, bana güven duyan ve her zaman yanımda olan aileme ve arkadaşlarıma teşekkür ederim. Ayrıca tez savunmasına katılan sevgili jüriye, bu yaşıma kadar üzerimde emeği olan ilmi ve birikimleriyle beni yetiştiren tüm hocalarıma, anket çalışmasına katılan katılımcılara, doğrudan yahut dolaylı yoldan katkısı olan herkese sonsuz teşekkürü borç bilir, saygılarımı sunarım.

Rumeysa TOKER
2025, Afyonkarahisar

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u>
ETİK VE BİLİMSEL İLKELER SORUMLULUK BEYANI	ii
ENSTİTÜ ONAYI	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
ÖNSÖZ	vi
İÇİNDEKİLER.....	vii
TABLolar LİSTESİ	ix
SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ.....	x
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

TEORİK VE KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1. KADER ALGISI.....	6
2. DİNLERDE KADER ALGISI.....	11
3. İTİKADİ İSLAM MEZHEPLERİNDE KADER ALGISI	17
4. DİN PSİKOLOJİSİNDE KADER ALGISI.....	21
5. KAYGI KAVRAMI.....	30
5.1. KAYGININ BELİRTİLERİ	34
5.2. KAYGI ÇEŞİTLERİ	35
5.2.1. Durumluk Kaygı	35
5.2.2. Sürekli Kaygı	36
5.3. GELECEK KAYGISI	36
5.3.1. Gelecek Kaygısının Nedenleri.....	39
5.3.2. İslam Düşüncesinde Gelecek Kaygısı	40
5.3.3. Üniversite Öğrencilerinde Gelecek Kaygısı.....	46
6. HAYAT MEMNUNİYETİ	48
6.1. HAYAT MEMNUNİYETİNİN İLİŞKİLİ OLDUĞU KAVRAMLAR	48
6.2. HAYAT MEMNUNİYETİNİ ETKİLEYEN FAKTÖRLER	51
6.3. İSLAM’A GÖRE HAYAT MEMNUNİYETİ	54

İKİNCİ BÖLÜM

YÖNTEM

1. ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ.....	58
2. ARAŞTIRMANIN KAPSAM VE SINIRLILIKLARI	58
3. ARAŞTIRMA MODELİ	59
4. ARAŞTIRMANIN EVRENİ VE ÖRNEKLEMİ	60
5. ARAŞTIRMANIN HİPOTEZLERİ.....	60
5.1. DEMOGRAFİK DEĞİŞKENLER VE GELECEK KAYGISI, KADER ALGILARI, HAYAT MEMNUNİYETİ DÜZEYLERİNE İLİŞKİN HİPOTEZLER	61
5.2. ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNDE GELECEK KAYGISI, KADER ALGISI VE HAYAT MEMNUNİYETİ İLİŞKİSİNE DAİR HİPOTEZLER	62
6. VERİ TOPLAMA ARAÇLARI.....	63
6.1. KİŞİSEL BİLGİ FORMU.....	63
6.2. ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNDE GELECEK KAYGISI ÖLÇEĞİ.....	63

6.3. KADER ALGILARI ÖLÇEĞİ	64
6.4. HAYAT MEMNUNİYETİ ÖLÇEĞİ	65
7. VERİ TOPLAMA YÖNTEMİ.....	65
8. VERİ ANALİZ YÖNTEMİ	66

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BULGULAR VE YORUMLAR

1. NORMALLİK VE GÜVENİLİRLİK ANALİZLERİ	67
2. KATILIMCILARIN SOSYO-DEMOGRAFİK ÖZELLİKLERİNE DAİR BULGULAR.....	68
2.1. CİNSİYET DEĞİŞKENİYLE İLGİLİ BULGULAR	69
2.2. YAŞ DEĞİŞKENİYLE İLGİLİ BULGULAR	74
2.3. SINIF DEĞİŞKENİYLE İLGİLİ BULGULAR.....	77
2.4. MEDENİ DURUM DEĞİŞKENİYLE İLGİLİ BULGULAR	80
2.5. ÇALIŞMA DURUMU DEĞİŞKENİYLE İLGİLİ BULGULAR.....	82
2.6. SOSYO-EKONOMİK DÜZEY DEĞİŞKENİYLE İLGİLİ BULGULAR.....	84
2.7. ÜNİVERSİTE ÖĞRENİMİ SIRASINDA YAŞANILAN YER DEĞİŞKENİ İLGİLİ BULGULAR.....	87
3. ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNDE GELECEK KAYGISI, KADER ALGISI VE HAYAT MEMNUNİYETİ ARASINDAKİ İLİŞKİYE DAİR BULGULAR	90
SONUÇ VE ÖNERİLER	96
KAYNAKÇA.....	101
EKLER DİZİNİ	115

TABLÖLAR LİSTESİ

	<u>Sayfa</u>
Tablo 1. Normallik Varsayımı Analizi ve Güvenilirlik Analizi	67
Tablo 2. Sosyo-Demografik Bilgiler Tablosu.....	68
Tablo 3. Cinsiyet Değişkeni T-Test Tablosu	69
Tablo 4. Yaş Değişkeni T-Test Tablosu	74
Tablo 5. Sınıf Değişkeni Kruskal Wallis-H Analizi	77
Tablo 6. Medeni Durum Değişkeni Mann-Whitney U Test Tablosu	80
Tablo 7. Çalışma Durumu Değişkeni T-Test Tablosu	82
Tablo 8. Sosyo-Ekonomik Düzey Değişkeni Tek Yönlü ANOVA Analizi	84
Tablo 9. Üniversite Öğrenimi Sırasında Yaşanılan Yer Değişkeni Tek Yönlü ANOVA Analizi	87
Tablo 10. Korelasyon Analizi Toplam, Boyutu.....	90

SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ

%: Yüzde
akt.: Aktaran
bk.: Bakınız
çev: Çeviren
ed.: Editör
F: One-Way ANOVA
H: Kruskal Wallis-H
Haz.: Hazırlayan
HMÖ: Hayat Memnuniyeti Ölçeği
İSAM: İslam Araştırmaları Merkezi
KAÖ: Kader Algıları Ölçeği
n: Katılımcı sayısı
nşr.: Neşreden
ort.: Ortalama Değer
p: Anlamlılık değeri
p: Kolmogrov-Smirnov testindeki anlamlılık değeri
r: Korelasyon Katsayısı
Sd: Serbestlik Derecesi
SS: Standart Sapma
T.C.: Türkiye Cumhuriyeti
t: T-Testi
TDK: Türk Dil Kurumu
TDV: Türkiye Diyanet Vakfı
thk.: Tahkik eden
ts.: Tarih belirtilmemiş
ÜÖGK: Üniversite Öğrencilerinde Gelecek Kaygısı Ölçeği
vb.: Ve benzeri
vd.: Ve diğerleri
 $\bar{X}$: Aritmetik Ortalama
z: Mann-Whitney U
 α : Cronbach's alpha değeri

GİRİŞ

*“Kaderiniz karar anlarınızda biçimlenir”
(Anthony Robbins)*

Kader insan davranışlarının ve çevresinde gelişen olayların nedenlerini ilahi takdire bağlayan bir anlayış ve açıklama yöntemi olarak nitelendirilebilir. İnsan yaşamının hemen her alanında, kaderin bir anlamlandırma, yorumlama ya da açıklama aracı olarak kullanıldığı bilinmektedir. Bu bağlamda kader, insanın bilme, anlama ve açıklama gereksinimine yanıt vermektedir. Aynı zamanda, bir perspektif ve yorumlama biçimi sunan epistemolojik bir yaklaşımdır.¹ Kaygı, insanlık tarihinde daima var olan bir duygudur ancak açık ve yaygın bir sorun olarak ilk kez 20. yüzyılda belirginleşmiştir² İnsanlar, işlerin yolunda gitmediğini ya da bir durumun olumsuz şekilde sonuçlanabileceğini fark ettiklerinde kaygı duyarlar.³ Gelecek kaygısı ise, son derece hızlı teknolojik ve toplumsal değişimle birlikte ortaya çıkan kişisel ve toplumsal belirsizliktir.⁴ Bireylerin özellikle gençlerin sürekli değişimle yüzleşmeleri, toplumsal beklentiler ve hızla evrilen dünyayla baş etme zorunluluğu içinde ortaya çıkmaktadır.⁵ Kaygılar genellikle kısa süreli durumlar olmasına rağmen gelecek kaygısı uzun yıllar sürebilir. Bununla birlikte bireyin yaş, sosyo-ekonomik düzey, yaşadığı yer, öğrenim durumu gibi faktörler gelecek kaygısını etkileyebilmektedir. Gelecek kaygısı bilişsel bir durum olup bir nevi uyarı görevi görür.⁶ Üniversite dönemlerindeki bireyler genç yetişkin bireylerdir. Bu dönemde bireyler askerlik, iş ve eş seçimi gibi durumlardan dolayı gelecek kaygısını yoğun yaşayabilmektedir.⁷

Son yıllarda gelecek kaygısı, gençlerin kısıtlı imkânları ve rakiplerin daha da fazla olmasından kaynaklanmaktadır. Ergenlikle başlayan gelecek kaygısı, mezuniyet bittikten sonra iş hayatına başlamadan önce en üst seviyeye çıkmaktadır.⁸ Hayatlarındaki pek çok kararı bu dönemde veren genç yetişkin bireyler yoğun bir gelecek kaygısı yaşamaktadır. Bu durum ise onların hayattan istedikleri doyumu alamamalarına sebebiyet vermektedir.

¹ Mustafa Macit, *Boyun Eğme- Başa Çıkma Sarkacında Kadercilik: Sosyal Psikolojik Bir Yaklaşım* (İstanbul: Ötüken Yayınları, 2014), 12.

² Charles D. Spielberger, *Anxiety and Behavior* (New York: Academia Press Inc, 1966), 4.

³ Frank Tallis, *Kaygıları Aşmak*, çev. Osman Cem Önerioy (İstanbul: Sistem Yayıncılık, 2003), 4.

⁴ Gary R. Vandenbos, *APA Dictionary of Clinical Psychology* (Washington: American Psychological Association, 2013), 247.

⁵ Alvin Toffler, *Future Shock* (London: Pan Books, 1983), 11-15.

⁶ Zbigniew Zaleski, “Future Anxiety: Concept, Measurement and Preliminary Research”, *Personality and Individual Differences* (21/2) 1996, 165-174.

⁷ Faruk Karaca, *Dini Gelişim Psikolojisi* (İstanbul: Kitapyurdu Doğrudan Yayıncılık, 2022), 215.

⁸ Osman Türköz vd., “Lisansüstü Eğitim Alan Öğrencilerde Gelecek Kaygısı”, *Bucak İşletme Fakültesi Dergisi* 4/2 (2021), 132-152.

Yaşam memnuniyeti, bir bireyin genel yaşam kalitesini ve hayatından ne kadar tatmin olduğunu değerlendirdiği duygusal bir durumdur. Kişinin sağlık, iş, ilişkiler gibi önemli alanlarda ne kadar memnun olduğunu yansıtır.⁹ Kişilerin kader algıları onların gelecek kaygılarına etki edeceği gibi hayat memnuniyetlerine de yansiyabilir.

Türkiye’de ilk dönem din psikoloji çalışmalarına bakıldığında dindarlık ve ruh sağlığının yoğun bir şekilde ele alındığı görülmektedir. Ruh sağlığının önemli göstergelerinden biri olan kaygı, bu bağlamda ruh sağlığı çalışmalarının içerisinde incelenmiştir.¹⁰ Dindarlık ve ruh sağlığı alanındaki tezler arasında, bu konuyu kapsamlı ve empirik bir şekilde ilk kez Yaparel ele almıştır.¹¹ Literatür taraması sonucunda üniversite öğrencileri örnekleminde yürütülmüş kaygı konulu araştırmalara ulaşılmıştır.¹² Buna karşılık, literatürde gelecek kaygısına odaklanan çalışmaların sayıca sınırlı olduğu görülmektedir. Pür, üniversite öğrencilerindeki gelecek kaygısı ve dindarlık arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Sonuç olarak, dindarlığın ve içsel dini yönelimin, üniversite öğrencilerinin gelecek kaygılarını ve umutsuzluklarını azaltmada etkili bir rol oynadığını

⁹ Ed Diener-Robert Biswass Diener, *Happiness: Unlocking the Mysteries of Psychological Wealth* (Singapur: Blacwell Publishing, 2008), 247-248.

¹⁰ Gülüşan Göcen, “Türkiye’de Din Psikolojisi Çalışmalarında Dindarlık ve Kaygı ilişkisi”, *Ekev Akademi Dergisi* 15/46 (2011),7.

¹¹ Recep Yaparel, *Yirmi Kırk Yaş Arası Yetişkinlerde Dini Hayat ile Psiko-Sosyal Uyum Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1987).

¹² Murat Yıldız, *Dini Hayat ile Ölüm Kaygısı Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma* (İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1998); Murat Yıldız, “Savaş Tecrübesi Yaşayan Boşnaklar Arasında Ölüm Kaygısı: Türk Örnekleme Karşılaştırmalı Bir Çalışma”, *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 12 (1999), 147-162; Murat Yıldız, “İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Dindarlık ve Ölüm Kaygıları Üzerine Boylamsal Bir Çalışma”, *Akademik Araştırmalar Dergisi* 14 (2002), 161- 174; M. Kaya- Kübra Varol, “İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Durumluk - Sürekli Kaygı Düzeyleri ve Kaygı Nedenleri (Samsun Örneği)”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 17/17 (2004), 31- 63; Aysel Koçanoğlu, *Personal Meanings of Death and Religiosity as Predictors of Death Anxiety and Death Fear of University Students* (Ankara: Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2005); Asım Yapıcı - Hasan Kayıklık, “Ruh Sağlığı Bağlamında Dindarlığın Öz Saygı ve Kaygı İle ilişkisi, Çukurova Üniversitesi Örneği”, *Değerler Eğitimi Dergisi* 3/9 (2005), 177- 206; Ferdi Kırac, *Dindarlık Eğilimi, Varoluşsal Kaygı ve Psikolojik Sağlık* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007); Ali Ayten, “Üniversite öğrencilerinde Ölüm Kaygısı: Türk ve Ürdünlü Öğrenciler Üzerine Karşılaştırmalı Bir Araştırma”, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 9/1 (2009), 85- 108; Veysel Uysal -Yahya Turan, “Üniversite Öğrencilerinde Sürekli Kaygı, Dindarlık ve Saldırganlık Eğilimleri Arasındaki İlişkiler”, *Bilimname* 40 (2019), 67- 104; Murat Yıldız vd., “İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinde Durumluk - Sürekli Kaygı Düzeyleri ile Akademik Güdülenmeler Arasındaki İlişkinin İncelenmesi”, *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 25 (2007), 213- 239; Ayşe Kaya Göktepe, *Dini İçerikli Müzik Terapinin Üniversite Öğrencilerinde Duygu Durumu, Kaygı ve Algılanan Stres Düzeyi Üzerinde Etkisi* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2018); İrfan Erdoğan, “İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Öğretmenlik Mesleğine Yönelik Tutumları ile Mesleki Kaygıları Arasındaki İlişki”, *Eskiye* 45 (2021), 797- 818; Necmi Karşı, “İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinde İşsizlik Kaygısı ve Dindarlık”, *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10/20 (2021), 220- 249; Ali Ayten - Sema Karagöz, “Religiosity, Spirituality, Forgiveness, Religious Coping as Predictors of Life Satisfaction and Generalized Anxiety: A Quantitative Study on Turkish Muslim University Students”, *Spiritual Psychology and Counseling* 6/1 (2021), 47-58.

tespit etmiştir.¹³ Maraşlıoğlu ise, bireylerin geleceğe ilişkin kaygılarının dine yönelimleri üzerindeki etkisini ve dinin bu kaygılarla başa çıkmada sunduğu imkânları incelemiştir. Sonucunda, geleceğe ilişkin korku ve kaygıların bireyin dini yöneliminde etkili olduğunu bulmuştur. Ayrıca dinin, belirsizlik ve güvensizlik hissi karşısında anlam ve teselli sağlayarak kaygıyı telafi ettiğini tespit etmiştir.¹⁴

Alan yazında kader algısına dair çeşitli çalışmalar da mevcuttur.¹⁵ Bunlardan kader algılarını üniversite öğrencileri bağlamında inceleyen çalışmalar Karaca, Kara ve Doğan'a aittir. Kader algısı ile ruh sağlığı ilişkisini inceleyen Karaca, farklı kader algılarıyla ruh sağlığının bazı göstergeleri arasında anlamlı ilişkiler bulmuştur. Bu anlamda kader inancının dini hayatı canlandıran psikoterapötik bir etkisi olduğunu vurgulamaktadır.¹⁶ Kara, üniversite öğrencilerinden bir grup örneklem üzerinde kader inancı ile öğrenilmiş çaresizlik arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Bu bağlamda kader inancı ile öğrenilmiş çaresizlik arasında anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir.¹⁷ Doğan'ın metaforik araştırmasında ise öğrencilerin büyük bir kısmı kaderi hem belirlenmiş hem de

¹³ İlyas Pür, "Üniversite Öğrencilerinde Gelecek Kaygısı ve Dindarlık İlişkisi: Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Örneği", *The Journal of Academic Social Science Studies* 16/ 96, (2023), 473-488.

¹⁴ Şerife Ericek Maraşlıoğlu, "Geleceğe İlişkin Kaygıların Dindarlık Yönelimiyle İlişkisi", *Premium E-Journal of Social Sciences* 7/29 (2023), 319 - 325.

¹⁵ Faruk Karaca, "Kader Algısı Ruh Sağlığı İlişkisi Üzerine Empirik Bir Araştırma", *İslami Araştırmalar Dergisi* 19/ 3 (2006), 479-489; Yusuf Kandemir, *Kader İnancının Psikoterapik Açısından Fonksiyonu* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006); Mustafa Macit, "Sosyal Bir Fenomen Olarak Kadercilik", *Tabularasa Felsefe&Teoloji* 7/19 (2007), 143-163; Elif Batman, *Yaşamın Zorluklarıyla Başa Çıkmada Kader İnancının Rolü* (Adana: Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2008); Elif Kara, *Öğrenilmiş Çaresizlik Davranışının Genellenme Derecesi ile Kader İnancı Arasındaki İlişkinin İncelenmesi* (Samsun: Ondokuzmayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2009); Saffet Kartopu, *Kaygının Kader Algıları ile İlişkisi (Kahramanmaraş Örneği)* (Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2012); Abdullah Özbolet - Saffet Kartopu, "İsyân ile Teslimiyet Arasında: Ağıtlarda Kader İnancı," *Turkish Studies - International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* 7/3 (2012), 1959-1972; Mustafa Macit, *Boyun Eğme- Başa Çıkma Sarkacında Kadercilik: Sosyal Psikolojik Bir Yaklaşım*; Cüneyd Aydın, "Kader İnancının Savunma Mekanizması ve Dini Başa Çıkma Kavramları Açısından Değerlendirilmesi," *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 35/1 (2019), 101-122; Adnan Demircan (ed.), *Kader Nedir? Ne Değildir?* (Ankara: Fecr Yayınları, 2019); Nurun Nisa Kilit, *Kader Algısı - Psikolojik İyi Oluş İlişkisi Üzerine Bir Araştırma* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019); Yasemin Angın- Muhammed Kızılgeçit, "Obsesif Kompulsif Bozukluk Tanılı Hastalarda Erken Dönem Uyumsuz Şemalar ve Kader Algısı", *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 17 (2020), 73-105; Mevrure Doğan, "Üniversite Öğrencilerinin Kader Algıları: Metaforik Bir Araştırma", *Kader* 19/2 (2021), 645-677; Büşra Korkmaz Çalışkan, *Kader Algısı ve Otoriteryen Kişilik Arasındaki İlişki Üzerine Bir İnceleme* (İstanbul: İbn Haldun Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021); Hale Camuzcu, *Kader Algısı ve Adil Dünya İnancı İlişkisi: Zihinsel Engellilerin Bakımını Üstlenen Kişiler Üzerine Nicel Bir Araştırma* (Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2023); İpek Ceren Çolak, *Ebeveyn Kaybı Yaşama, Psikolojik İyi Oluş ve Kader Algısı İlişkisi Üzerine Nicel Bir Araştırma* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2024).

¹⁶ Karaca, "Kader Algısı Ruh Sağlığı İlişkisi Üzerine Empirik Bir Araştırma", 489.

¹⁷ Kara, *Öğrenilmiş Çaresizlik Davranışının Genellenme Derecesi ile Kader İnancı Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*, 116.

yönlendirilebilir bir olgu olarak görmektedir. Önemli bir bölümde ise fatalistik eğilimler dikkat çekmiştir. Bu durumun, din eğitimi ve toplumdaki kalıplaşmış yargılardan etkilenmiş olabileceği belirtilmiştir.¹⁸ Kartopu, kader algıları ile kaygı arasındaki bağlamı farklı bir örneklem grubunda Kahramanmaraş ili özelinde incelemiştir. Araştırma sonucunda kader inancının, bireylere psikolojik destek sağladığını tespit etmiştir. Aynı zamanda olayları anlamlandırma ve kaygı yönetimi hususunda kader inancının etkili olduğunu belirtmiştir.¹⁹

Hayat memnuniyetini üniversite öğrencileri bağlamında ele alan araştırmalara da ulaşılmıştır.²⁰ Ancak literatürde kaygı ya da kader kavramlarının hayat memnuniyetiyle birlikte incelendiği araştırmalar sınırlıdır. Hayat memnuniyetini kaygıyla ilişkilendirerek incelediği çalışmasında Ünsal, sanal kimliğin kaygı düzeyini artırdığını, hayat memnuniyetini ise azalttığını belirtmiştir. Ancak, araştırmada dini kimliğin hayat memnuniyeti ve kaygı düzeyi üzerinde belirgin bir etkisinin olmadığı tespit edilmiştir.²¹ Alan yazındaki diğer çalışmaların kaygı ve kader bağlamında psikolojik iyi oluş ile birlikte ele alındığı görülmüştür.²²

¹⁸ Doğan, “Üniversite Öğrencilerinin Kader Algıları: Metaforik Bir Araştırma”, 672- 673.

¹⁹ Kartopu, *Kaygının Kader Algıları ile İlişkisi*, 197- 200.

²⁰ Ali Ayten, “Din ve Sağlık: Bireysel Dindarlık, Sağlık Davranışları ve Hayat Memnuniyeti İlişkisi Üzerine Bir Araştırma”, *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 13/3, (2013), 7-31; Feim Gashi, “Dua ve Hayat Memnuniyeti Üzerine Karşılaştırmalı Bir Araştırma (Kırklareli Üniversitesi İlahiyat Fakültesi ve Fen-Edebiyat Fakültesi Öğrencileri Örneği)”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 25/2, (2016), 1-29; Ali Ayten- Hamza Ferhan, “Forgiveness, Religiousness and Life Satisfaction: An Empirical Study on Turkish and Jordanian University Students”, *Spiritual Psychology and Counseling* 1/1 (2016), 79-88; Feim Gashi, “Türkiye’de Eğitim Gören Balkan Ülkeleri Öğrencilerinin İntihara Bakışı ve Hayat Memnuniyeti”, *İhya Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi* 5/2 (2019), 522-552; Zeynep Meltem Omay, *Üniversite Öğrencilerinin Öz-Anlayış Düzeylerinin Hayat Memnuniyeti ve Dindarlık Yönelimleri Açısından İncelenmesi M.Ü. İlahiyat Fakültesi Öğrencileri Örneği* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019); Eldar Kerimov, *Üniversite Öğrencilerinde Dini Tutum ve Yaşam Doyumunun Mutluluk Üzerindeki Rolü (Azerbaycan Örneği)* (Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Birimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, 2020); Mustafa Macit, “Üniversite Öğrencilerinde Tükenmişlik ve Yaşam Tatmini: KSÜ Öğrencileri Üzerine bir Çalışma”, *Optimum Journal of Economics and Management Sciences*, 8/2 (2021), 263-290; Tuba Akdoğan, *Kişilik ve Dindarlık Arası İlişkide Hayat Memnuniyetinin Aracı Rolünün İncelenmesi* (Ordu: Ordu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022).

²¹ Rumeysa Küçük Ünsal, *Sanal Kimlik ve Dini Kimliğin Ergenlerin Hayat Memnuniyeti ve Kaygı Düzeylerini Yordayıcılığı* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020)

²² Nurun Nisa Kilit, *Kader Algısı - Psikolojik İyi Oluş İlişkisi Üzerine Bir Araştırma* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019); İlyas Pür, “Üniversite Öğrencilerinde Dindarlık ve Psikolojik İyi Oluş Arasındaki İlişkinin İncelenmesi”, *Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9/1 (2022), 327- 353; Faruk Karaca vd., “Şükür, Kaygı ve Psikolojik İyi Hal Arasındaki İlişkiler Üzerine Deneyssel Bir Çalışma: Şükür Eğitimi”, *Bilimname* 52 (2024/2), 571-597; İpek Ceren Çolak, *Ebeveyn Kaybı Yaşama, Psikolojik İyi Oluş ve Kader Algısı İlişkisi Üzerine Bir Nicel Araştırma* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2024).

Literatür incelemesi ve önceki araştırma sonuçları doğrultusunda bazı hipotezler oluşturulmuştur. Özellikle kadınların, gençlerin ve belirli sosyo-ekonomik grupların gelecek kaygısı düzeylerinde farklılıklar olabileceği düşünülmektedir. Kader algılarının ise bu kaygılar ve hayat memnuniyeti üzerinde çeşitli şekillerde rol oynayabileceği öngörülmektedir. Ayrıca, Cebriyeci kader algısının kaygıyı artırabileceği, Ehl-i Sünnet kader algısının ise kaygıyı azaltmaya yardımcı olabileceği tahmin edilmektedir. Benzer şekilde, gelecek kaygısının hayat memnuniyetini olumsuz etkileyebileceği, kader algılarının ise özellikle Ehl-i Sünnet boyutunda hayat memnuniyetine olumlu katkılar sağlayabileceği varsayılmaktadır.

Sonuç olarak literatürde, kader algısı, kaygı ve hayat memnuniyeti değişkenlerinin çoğunlukla ikili ilişki ekseninde incelendiği görülmüştür. Bununla birlikte üniversite öğrencileri örnekleminde hayat memnuniyeti üzerine çalışmalar vardır. Ancak kader algısı ve gelecek kaygısı bağlamında yürütülen araştırmalar yok denecek kadar azdır. Özellikle üniversite öğrencileri örnekleminde bu değişkenler arasındaki karşılıklı etkileşimi inceleyen bir çalışma mevcut değildir. Bunlara ek olarak alan yazında sadece gelecek kaygısı üzerine yapılan çalışmalar da oldukça kısıtlıdır. Son dönemde üniversite öğrencileri arasında gelecek kaygısının belirgin bir şekilde arttığı dikkate alındığında, bu konunun incelenmesi sağlıklı bir genç nesil inşası bakımından da önem taşımaktadır. Genç yetişkin bireylerin gelecek kaygılarının, kader algılarıyla nasıl anlamlandırıldığı ve bu sürecin yaşam doyumlarına nasıl yansıdığı sorusu anlamlı bir araştırma konusu olarak öne çıkmaktadır. Bu yönüyle, mevcut araştırmanın din psikolojisi literatürüne anlamlı katkılar sunacağı düşünülmektedir. Ayrıca, genç yetişkinlerin psikolojik ihtiyaçlarının daha iyi anlaşılmasına fayda sağlayacağı öngörülmektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

TEORİK VE KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1. KADER ALGISI

İnsanlık tarihinin en çok konuşulan konularının başında kader kavramı gelmektedir. Üzerine pek çok tartışma yapılmış olan kader kavramının, birçok dilde önemli bir yere sahip olduğu görülmektedir. Kader kelimesi Arapçada “k-d-r” fiil kökünden türemiş olup “Bir şeyi ölçüp biçmek, belirlemek ve takdir etmek” anlamına gelmektedir.²³ Bununla birlikte, “gücü yetmek; planlamak, ölçü ile yapmak, bir şeyin şeklini ve niteliğini belirlemek, kıymetini bilmek; rızkını daraltmak,²⁴ ölçmek, tahmin etmek, ölçüp takdir ederek tayin etmek, gücü yetmek ve kudret”²⁵ gibi manalar da verilmektedir.

İbn Faris’e göre kader, Allah’ın yaratmış olduğu şeyler için irade ettiği miktarlarını ve sonuçlarını hükme bağlaması, yani takdir edip gerçekleştirmesi manasındadır.²⁶ Rağib el- İsfahânî’ye göre ise kader, bir şeyin ölçüsünü, miktarını belirlemektir. İsfahânî kaderi, Allah ve insan açısından iki şekilde incelemektedir. Bunlar da kendi içerisinde iki şekilde gerçekleşir. Allah’ın takdiri, Allah’ın bir şeyin olması veya olmamasına hükmetmesi ya da bir şeyi yapmaya güç yetirmeyi bahşetmek olmak üzere iki şekildedir. Allah’ın bir şeyin olması veya olmamasına hükmetmesi “...Allah her şey için bir ölçü koymuştur...”²⁷ ayetiyle açıklanabilir. Allah’ın bir şeyi yapmaya güç yetirmesi ise, “Ölçüleri Biz koyduk; ne de güzel ölçmüşüzdür!”²⁸ ayetinde olduğu gibidir. İnsan için kader ise, bir şeyi aklıyla düşünerek o işi ona göre yapmaktır ki bu olumlu bulunmuştur. Buna karşılık, kader bir işin arzuyla yapılmasıdır ve bu ise olumsuz bulunmuştur. Bu bağlamda, “Çünkü o, düşündü taşındı, ölçtü biçti. Kahrolası, ne biçim

²³ Muhammed b. Mükrim İbn Manzur, *Lisânu'l-Arab*, thk. Abdullah Kebir vd. (Kahire: Daru'l- Maarif, 1999h), “Kader”, 39/3545-3547; Hüseyin Atay, *Kuran’a Göre İman Esasları* (Ankara: Ajans Türk Matbaası, 1961), 85.

²⁴ Yusuf Şevki Yavuz, “Kader”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 24/58-63.

²⁵ İsmail Karagöz vd., *Dini Kavramlar Sözlüğü*, haz. İsmail Karagöz (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2017), “Kader”, 352.

²⁶ Ahmed b. Fâris b. Zekeriyâ İbn Fâris, *Mu'cemü Makâyisi'l-Luğa*, thk. Abdusselam Muhammed Hârûn, (Beyrut: Dâru'l-Fikr 1399/1979), “Kader”, 5/62.

²⁷ *Kur'an Yolu Meâli*, haz. Hayrettin Karaman vd. (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2014), et-Talâk 65/3.

²⁸ el-Mürselât 77/23.

ölçtü biçti!”²⁹ ayeti örnek verilmiştir.³⁰ Cürcânî’ye göre kader, zati iradenin belli zamanlarda eşyaya yönelmesi ve âyanın her bir halinin belirli bir vakit ve sebeple sınırlanmasıdır.³¹ Sâbûnî’ye göre kader, bir şeyin ölçüsünü ve sınırlarını belirleyen bir olgudur ve bir varlığın kendine has özelliklerini tanımlar. Bu anlamda kader bir mahlûkun özelliklerine uygun şekilde tayin edilmesini ifade eder.³² İzmirli İsmail Hakkı ise kaderi, ilim ve irade sıfatlarına bağlı olarak Allah’ın ezelde mahlûkatın özelliklerini ve mahiyetini bilmesi olarak tanımlar. Allah her şeyin ezeldeki durumunu iyi – kötü veya zararlı – faydalı yönlerini zaman ve mekân sınırları içinde ne olacağını ayrıca sevap ya da cezanın gerekliliklerini bildirerek takdir etmiştir. Bu durum varlıkların Allah’ın iradesine uygun olarak yaratılmasıdır.³³

Kader kavramı, İngilizcede “destiny” kelimesiyle ifade edilmektedir. Destiny, insanların genellikle "alın yazısı" olarak adlandırdığı, olayları kontrol ettiğine inanılan bir güç olarak tanımlanır. Bu terim, kişinin doğum zamanı, yeri ve tarihinden etkilenen, geleceği ve manevi iradesiyle ilişkili bir anlayışı ifade eder. Kader kelimesini karşılayan İngilizcede bir diğer kavram, “fate”dir. Bu kelime, olayları önceden belirlediğine inanılan bir güç ya da ilke anlamına gelir. Predestination (kaderin önceden belirlenmesi) ise, gerçekleşen her şeyin Tanrı tarafından önceden karar verildiği ve insanların bu kararı değiştiremeyeceği teorisini ifade etmektedir.³⁴

Kader kelimesine Türk Dil Kurumu sözlüğünde alın yazısı, yazgı, kaçınılmaz kötü talih gibi anlamlar verilmiştir.³⁵ Bu anlamda kültürümüzde kader, genellikle insanların yaşamlarını belirleyen, onlardan kaçamayacakları bir güç ya da talih olarak düşünülmektedir. TDK’nin verdiği anlamlara bakıldığında kültürümüzde kaderin olumsuz bir imaja sahip olduğu görülmektedir. Bu çerçevede "kader" kelimesi, toplumsal ve bireysel bakış açısına göre farklı şekillerde yorumlanabilir. İnsanlar çoğu zaman kaderi, kontrol edemedikleri olaylar ve sonuçlar olarak görürler. "Alın yazısı" ve "yazgı"

²⁹ el-Müddessir 74/18-19.

³⁰ Râğıb el-İsfahânî, *Müddredat Kur’an Kavramları Sözlüğü*, çev. Mustafa Yıldız (İstanbul: Çıra Yayınları, 2017), “Kader”, 775-778.

³¹ Ali İbn Muhammed es- Seyyid eş-Şerif Cürcânî, *Kitabü’t- Tarifat*, çev. Arif Erkan (İstanbul: Bahar Yayınları, 1997), “Kader”, 179.

³² Nureddin Sâbûnî, *el-Bidâye fî Usûli’d-dîn Mâturidiyye Akâidi*, çev. Bekir Topaloğlu (İstanbul: İFAV Yayınları, 2014), 152.

³³ İsmâîl Hakkı İzmirli, *Yeni İlm-i Kelam* (İstanbul: Şehzâdebaşı Evkâf-ı İslâmiyye Matbaası, Matbaa-i Âmire 1339-1343/1921-1925), 2/201.

³⁴ Albert Sydney Hornby, *Oxford Advanced Learner’s Dictionary* (Oxford: Oxford University Press, 2015), 406-1169’ akt. Nurun Nisa Kilit, *Kader Algısı -Psikolojik İyi Oluş İlişkisi Üzerine Bir Araştırma*, 10.

³⁵ Hasan Eren vd., *Türkçe Sözlük* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1988), “Kader”, 2/755.

terimleri de aynı şekilde bireyin iradesinin dışında gelişen olaylar zincirini anlatan kelimelerdir.

Kader kavramı terim olarak Allah'ın sonsuz ilmi ve iradesine uygun olarak tüm varlıkları ve olayları belirli bir plan dâhilinde yaratması ve zamanı geldiğinde bu planı hayata geçirmesi olarak tanımlanabilir.³⁶ Kader, din ıstılahında Allah'ın, ebede kadar olacak şeylerin zamanını, yerini, özelliklerini ve niteliklerini, nasıl ve ne zaman gerçekleşeceklerse o şekilde ezelde bilip belirlemesine, sınırlandırıp takdir etmesi şeklinde tanımlanır. Bu tanım, Allah'ın mutlak bilgi ve kudretine işaret etmektedir. Allah'ın zaman, mekân, olaylar ve varlıkların her yönünü, daha varlıklar yaratılmadan önce, ezeli olarak bildiği ve takdir ettiği inancını anlatır. Bu durumda kaderin aslında insanın iradesinin ötesinde bir ilahi plan ve takdir olduğunu ortaya koymaktadır.³⁷

Kader kelimesiyle ilişkilendirilen pek çok kelime vardır. Bir şeyin özelliklerini, niteliklerini ve ayrıca ne zaman ve nerede var olacağını belirleme anlamına gelen “takdir”, kader yerine kullanılmaktadır.³⁸ “Kudret” kelimesi, insana istinaden kullanıldığında bir şeyi yapmak için ona imkân verilmesi anlamındadır. Allah için kullanıldığında ise, O'ndan aczi nefyetmek manasına gelir.³⁹ Bunlardan “yazgı”, bütün olmakta ve olacak olanların önceden ve değişmeyecek biçimde düzenlendiğine inanılan doğaüstü güç, alın yazısı, kader, mukadderat anlamındadır.⁴⁰ “Alın yazısı” ise yazgı, kader, talih, mukadderat manasındadır.⁴¹ Kaderle ilişkili bir diğer kavram olan “felek”, edebiyatta insanın kaderi üzerinde etkili olduğuna inanılan bir güç olarak betimlenir. Bu etki genellikle zulüm şeklinde tasvir edilir ve şikâyetler aracılığıyla dile getirilir.⁴² “Nasip”, kişiye düşen pay anlamındadır.⁴³ Kısmet ise ilahi kudretin her insana münasip gördüğü yaşama durumudur.⁴⁴ Mahiyeti yalnızca Allah tarafından bilinebilecek kitap olan “levh-i mahfuz”⁴⁵, kaderle bağlantılı olan bir diğer kavramdır. “Kaza” kavramı, bazı durumlarda kader ile aynı anlamda kullanılabilir. Bu durumda kaderden maksat,

³⁶ Mehmet Ali Yekta Saraç, “Kader”, *Sosyal Bilimler Ansiklopedisi* (İstanbul: Risale Yayınları, 1990), 2/320.

³⁷ Karagöz vd., *Dini Kavramlar Sözlüğü*, “Kader”, 352.

³⁸ Bekir Topaloğlu- İlyas Çelebi, *Kelâm Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: İSAM Yayınları, 2015), “Kader”, 174.

³⁹ İsfahânî, “Kader”, 775.

⁴⁰ Eren vd., “Yazgı”, 2/1611.

⁴¹ Eren vd., “Alın Yazısı”, 1/52.

⁴² Bekir Topaloğlu- İlyas Çelebi, “Felek”, 90.

⁴³ Eren vd., “Nasip”, 2/1073.

⁴⁴ Eren vd., “Kısmet”, 2/861.

⁴⁵ Yusuf Şevki Yavuz, “Levh-i Mahfuz”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 27/151.

bir şeyin önceden takdir ve tayin edilmesidir. Kazadan kasıt ise daha önceden takdir edilen şekilde eşyayı yaratmaktır.⁴⁶ Farsça kökenli olup Arapça'ya da geçmiş olan “baht”, her türlü olayın şekillendiği ilahi bir düzen anlamındadır. Genellikle sevindirici olaylar için kullanılmaktadır. Batı dillerinden dilimize geçmiş olan “şans” kavramı, talih ile hemen hemen aynı anlamda kullanılmaktadır. “Talih” ise kaderin, genellikle iyi yönde tecelli etmesidir.⁴⁷

Allah'ın takdiri doğrultusunda dünyaya gelen insan, kendisine sunulan sosyal çevre sayesinde belirli özelliklere sahip olur. Bu özelliklerin sabit olanları Allah'ın tercihiyle dayalıdır. Değişken olanlar ise zamanla bireyin istek ve tercihlerine göre şekillenir. Dolayısıyla insanlar, Allah'ın iradesiyle uyumlu bir şekilde seçimlerini yapar.⁴⁸ Bu anlamda Köse, inancılı bireylerin olayların meydana gelişini açıklamakta dini kavramlar ve kutsal referanslara merkezi bir rol atfettiğini ifade etmektedir. Bu çerçevede, dini semboller ve inanç sistemleri önemli anlam kaynakları olarak öne çıkar.⁴⁹ Dolayısıyla kaderin insan hayatındaki konumu ortaktır. Zira, insan çevresinde meydana gelen olayları doğüstü güçlere atfetmektedir. Böylece anlama ve açıklama çabasını kendisinde bulunan kader inancıyla gidermeye çalışır.⁵⁰

Çalışmanın doğrudan ilgili olduğu kavramlardan bir diğeri algıdır. Duyu organlarına ulaşan veriler, algılama gerçekleşmeden tek başlarına anlam taşımaz. Bu verilerin anlam kazanabilmesi için algılanmaları gerekir. Ulaşılan duyumlara, ancak algılamanın ardından tepkiler verilir. Algılama süreciyle birlikte çevredeki uyarıcılara anlam yüklenir.⁵¹ Başlangıçta çevreden edinilen bilgiyi işleyen algı, bu bilgileri belirli kategorilere yerleştirir. Yeni bilgiler geldikçe bu kategoriler yeniden gözden geçirilir ve gerekirse değiştirilir.⁵² Algı, bireylerin çevrelerindeki duyuşsal bilgileri organize etme, yorumlama ve anlamlandırma süreci olarak tanımlanır.⁵³ Goldstein algıyı, “*bilinçli bir*

⁴⁶ Yavuz, “Kader”, 24/58-63.

⁴⁷ Bekir Topaloğlu, “Baht”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 4/521-522.

⁴⁸ İsmail Işık, *Takdir Olgusu, Kader Algısı, Yazgı Yanılgısı* (Ankara: Gece Kitaplığı, 2018), 180.

⁴⁹ Talip Küçükcan-Ali Köse, *Doğal Afetler ve Din: Marmara Depremi Üzerine Psiko-Sosyolojik Bir İnceleme* (İstanbul: TDV İslam Araştırmaları Merkezi, 2000), 61-69.

⁵⁰ Demircan, *Kader Nedir Ne Değildir?*, 13-14.

⁵¹ Hasan Tutar-M. Kemal Yılmaz, *Genel ve Teknik İletişim* (Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2014), 34

⁵² Sibel Ayşen Arkonaç, *Psikoloji: Zihin Süreçleri Bilimi* (İstanbul: Alfa Yayınları, 1998), 107.

⁵³ Doğan Cüceloğlu, *İnsan ve Davranışı, Psikolojinin Temel Kavramları* (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1996), 98; Arkonaç, *Psikoloji: Zihin Süreçleri Bilimi*, 65; Feriha Balkış Baymur, *Genel Psikoloji*, (İstanbul: İnkılâp Kitabevi, 2020), 137; Selçuk Budak, *Psikoloji Sözlüğü* (Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 2000), “Algı”, 43.

deneyimle süreci” olarak tanımlamaktadır.⁵⁴ Algının kaygıyla olan ilişkisi şu şekildedir; kaygıya neden olan nesne, kişi veya durum önce algılanır. Bu algı, hoş olmayan duygulara yol açıyorsa tepkisini buna göre şekillendirir. Ancak bu durum değiştirilebilir. İnsan, iradesini güçlendirerek bu olumsuz duyguları engelleyebilir ve alışılmış tepki döngüsünü kırabilir. Böylece kaygı ve öfke yerine olumlu duygular geliştirmeye çalışır.⁵⁵

İnsanın temel eylemlerinden biri, çevresindeki şeylere anlam yüklemektir. Anlamlandırmayla başlayan bu süreç nesnelerin analiz edilmesiyle devam eder. İnsan varoluşuna anlam kazandırma çabasıyla kim olduğunu ve dünyadaki yerini sorgular. Din, sanat, felsefe ve bilim bu arayışın temel alanlarıdır. Merleau-Ponty’ye göre, algı dünyası, duyularımız ve tutumlarımız aracılığıyla tanıdığımız en yakın dünyadır. Algılayan birey, bir bilim insanı gibi yargılarda bulunup sonuçlar çıkarır. Nesneler ise yalnızca tarafsız varlıklar değil, bir tutumu simgeleyen ve bizde tepkiler uyandıran unsurlardır. İnsanların çevresindeki nesneler, ziyaret ettiği mekânlar ve tercihleri, onların zevklerini, kişiliklerini ve dünyaya karşı tutumlarını yansıtır.⁵⁶

Algılama sürecinde bireyin beklentileri, geçmiş deneyimleri, diğer duylardan gelen sinyallere, toplumsal-kültürel etkilere, inançlar, ihtiyaçlar, dikkati etkileyen iç ve dış etkenlere bağlıdır. Beyin gelen duyları seçer, bazılarını göz ardı eder. Bazılarını güçlendirir, eksik kısımları tamamlar. Neticede bu bilgiler doğrultusunda anlam oluşturur. Dolayısıyla algılama, geçmiş öğrenme ve deneyimlerimiz de ön planda olduğu için daha karmaşık bir süreçtir.⁵⁷ Kişilerin algılarını etkileyen faktörler arasında din yani inanç da yer almaktadır. Fowler’e göre kişinin inancı sadece din ile sınırlı değildir aynı zamanda aktif bir insan deneyimidir. Ayrıca, bireyin içsel derinliği ile ilişkilendirilir.⁵⁸ Tüm bu etkenler, aynı mesajın farklı biçimlerde yorumlanmasına yol açmaktadır.⁵⁹

Sonuç olarak kader algısı, bireyin önceden belirlenmiş ilahi takdir olarak nitelenen kader kavramını, nasıl algılayıp yorumladığını ifade etmektedir. Bu algı, sadece kaderin dinî tanımlarından ibaret değildir. Kişinin çevresinde yaşadığı olayları, bireysel tecrübelerini, inançlarını ve duygusal tepkilerini nasıl anlamlandırıdığını içermektedir.

⁵⁴ Earl Bruce Goldstein, *Sensation and Perception* (Belmont CA: Wadsworth Cengage Learning, 2010), 8.

⁵⁵ Özcan Köknel, *Kaygıdan Mutluluğa Kişilik* (İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi, 1997), 352.

⁵⁶ Maurice Merleau-Ponty, *Algılanan Dünya*, çev. Ö. Aygün (İstanbul: Metis Yayınları, 2014), 11-55; Ömer Naci Soykan, “Varoluş Yolunun Ana Kavşağında: Korku ve Kaygı Kierkegaard ve Heidegger’de Bir Araştırma”, *Doğu Batı Düşünce Dergisi* 2/6 (“Kaygı Özel Sayısı” 2007), 42.

⁵⁷ Budak, “Algı”, 43-44; Cüceloğlu, *İnsan ve Davranışı*, 118.

⁵⁸ James William Fowler, “İman Bilincinin Evreleri”, çev. Ali Ulvi Mehmedoğlu, *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 19 (2000), 89.

⁵⁹ Tutar – Yılmaz, *Genel ve Teknik İletişim*, 35.

Dolayısıyla kader algısı, insanın ilahi takdir ve yaşamındaki gelişmeler karşısında bilinçli ya da bilinçdışı olarak oluşturduğu anlam dünyasıdır. Bu algı, bireyin tutumlarını ve davranışlarını derinden etkilemektedir.

2. DİNLERDE KADER ALGISI

Din, kendi doğası gereği insan iradesinden bağımsız olan ancak varlık kazandıktan sonra birey ve toplumu derinden etkileyen bir olgudur.⁶⁰ Dini tutum ise, kişinin dinle ilgili düşünce, duygu ve davranışlarını belirleyen bir yaklaşım olarak bu etkiyi şekillendirir.⁶¹ Dolayısıyla bireylerin tutumlarını doğrudan etkileyen dinin, ana konularından biri olan kader kavramı, insanın varoluşsal sorgulamaları açısından büyük bir öneme sahiptir. Kader, tarih boyunca pek çok din ve kültürde tartışılan bir konu olmuştur. Dinleri ne olursa olsun insanlar daima şunu sorgulamışlardır: Önceden belirlenmiş olan bir kaderi mi yaşıyoruz yoksa kendi iradelerimizle hayatımıza yön mü veriyoruz? Kader konusunda özellikle, her dinin kendi mezhepleri etrafında farklılıklar olmasına rağmen, pek çok kültürde ortak noktalarında bulunduğu söylenebilir. Bu benzerlikler, bireyin kadere ilişkin algısını anlamaya dair önemli ipuçları sunmaktadır. Tarih incelendiğinde, cebir ve irade meselelerinin her dönemde ve her coğrafyada tartışıldığını, bu iki kavramın dini inanca sahip topluluklarda birbirini tamamlayan unsurlar olarak yer aldığını görmek mümkündür. Bu nedenle, konu üzerinde çalışan uzmanlar, dindar topluluklarda cebir veya ihtiyar görüşlerinden birini tespit ettiklerinde, diğerinin izlerini arama eğilimindedir. Zira bu konu, insan zihninin en karmaşık sorunlarından biri olarak kabul edilmiştir.⁶²

Teolojik açıdan kader, özellikle Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslam gibi tek tanrılı dinlerde merkezî bir yer tutmaktadır. Söz konusu üç semavi dinde de kader anlayışının Tanrı'nın mutlak egemenliği ve insanın özgür iradesi arasındaki denge üzerine kurulu olduğu görülmektedir. Bununla birlikte bu denge, dinler içerisinde meydana gelen farklı mezheplerde çeşitli şekillerde yorumlanmıştır.⁶³ Ayrıca bahsi geçen tek tanrılı dinlerin kutsal metinlerinde, ilahi takdir ile insanın seçim özgürlüğünün birlikte kabul edildiğine dair ifadeler de yer almaktadır.

⁶⁰ Yahya Turan, *Kişilik ve Dindarlık* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2017), 109.

⁶¹ Peker, *Din Psikolojisi*, 147.

⁶² İrfan Abdulhamid, *İslam'da İ'tikadi Mezhepler ve Akaid Esasları*, çev. Mustafa Saim Yeprem (Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları, 2020), 263.

⁶³ Salime Leyla Gürkan, "Yahudilik", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 43/226-232.

İslamiyet'ten önceki Arap toplumunda, önemli bir kavram olan kader anlayışı, çoğunlukla cebrî bir yapıya bürünmüştür. Araplar, insan yaşamının özellikle ölüm ve rızık gibi yönlerinin zaman (dehr) tarafından belirlendiğine inanırlardı. Ancak bu inançta belirlenen şey, insanların davranışları değil, bu davranışların sonuçlarıydı.⁶⁴ Nitekim, “*Bir de şöyle demektedirler: Bu dünya hayatımızdan başka bir hayat yoktur. Ölürüz, yaşarız. Bizi öldüren ise zamandan başkası değildir. Hâlbuki onların bu konuda bir bilgileri yoktur, zannetmekten başka bir şey yaptıkları yok.*”⁶⁵ ayeti bu durumu yansıtmaktadır. Eski Türk kültüründe de cebrî eğilimlerin bulunduğu ve alinyazısına inanıldığı bilinmektedir. Eski Türk anlatılarındaki kader vurgusu ve felek kavramı gibi terimler, bu inancın Türk kültüründeki yansımalarını göstermektedir.⁶⁶ Uzakdoğu dinlerinde ise kader inancı, farklı kültürlerde benzer temalar etrafında şekillenmiş olsa da her bir dinin özgün öğretileriyle birbirinden ayrılmaktadır. Bu inanç, genellikle insanların yaşamlarını belirleyen ilahi veya doğaüstü bir güç olduğunu kabul etmektedir. Bu kültürlerde, yazgı genellikle ilahi bir irade veya evrensel bir düzen olarak kabul edilmektedir. Ayrıca bireylerin yaşamlarının bu ezeli plana göre şekillendiği düşünülmektedir.⁶⁷

İnsanın doğasında, her şeyin üzerinde bir varlık arama ve ona sığınma eğilimi bulunmaktadır.⁶⁸ Bu yönüyle dinler, bireyin doğal bir parçası olup bu temel ihtiyacını karşılamaktadır. Hökelekli'nin ifadesiyle, din insanın bütününe etkileyen bir özelliğe sahiptir. Her din, bireyin yaşamındaki tüm yönleriyle iç içe geçmiş durumdadır. Dinî yaşam, duygular, düşünceler, algılar, ilgi alanları, istekler, idealler, eylemler, ritüeller, sosyal ilişkiler, ahlaki ve estetik yönelimler gibi insanın ruhsal süreçlerinin her alanında gözlemlenebilir.⁶⁹ Dolayısıyla, kader anlayışının bireyin düşünsel, duygusal ve davranışsal tutumlarını derinden etkileyen bir unsur olarak dini yaşantının merkezinde yer aldığı söylenebilir. Bu bağlamda, kader anlayışının Ehl-i Kitap dinlerde nasıl yorumlandığı ele alınacaktır.

⁶⁴ William Montgomery Watt- Asma Afsaruddin, “Free Will and Predestination Islamic Concepts” *Encyclopedia of Religion*, ed. Lindsay Jones (ABD: Macmillan Reference USA, 2005), 5/3209; H. Musa Bağcı, *İnsanın Kaderi: Hadislerin Telkin Ettiği Kader Anlayışı* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2013), 27- 33.

⁶⁵ el- Câsiye 45/24.

⁶⁶ Macit, *Boyun Eğme-Başa Çıkma Sarkacında Kadercilik*, 78-79.

⁶⁷ Namık Kemal Okumuş, “Ezelî Yazgı Algısının Kadim Telakkileri”, *Marife*, 14/2 (2014), 173-191.

⁶⁸ Hüseyin Peker, *Din Psikolojisi* (İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2008), 116.

⁶⁹ Hayati Hökelekli, *Din Psikolojisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2021), 7.

Yahudilikte kader anlayışı ilk kez Philo tarafından sistemleştirilmiştir.⁷⁰ Daha sonra Musa b. Meymun bu iman esaslarını kader inancını da içine alacak şekilde on üç madde halinde düzenlemiştir.⁷¹ Farklı dönem ve gruplarda değişiklik gösterse de genel eğilim, ilahî takdir ile insan sorumluluğunu bir arada kabul etmektedir. Bu anlayışı yansıtan ifadelerden biri, “*Adamın yüreği kendi yolunu tasarlar; fakat onun adını Rab kılavuzlar.*”⁷² sözüdür. Ayrıca Yahudi kutsal metinlerinde Tanrı’nın mutlak yetkisini ifade eden, “*Şimdi görün ki, Ben, Ben O’yum ve nezdimde ilah yoktur. Ben öldürürüm ve Ben diriltirim. Ben yaralarım ve Ben sağaltırım ve Benim elimden kurtaran yoktur.*”⁷³ sözü yer almaktadır. Bununla birlikte, “*Çünkü bilgiden nefret ettiler ve Rab korkusunu seçmediler.*”⁷⁴ ifadesinin ise insanın tercih hakkını vurguladığı söylenebilir. Dolayısıyla Yahudi kutsal metinlerinde kader anlayışıyla ilgili çeşitli atıflar yer almaktadır.⁷⁵

İlk olarak Yahudi ilahiyatında görülen cebr ve insan iradesi eksenindeki tartışmalar sonraki ehl-i kitap dinlerin kader anlayışlarının temelini oluşturmuştur. Bu anlamda Yahudilik üzerine kitaplar yazmış olan Besalel’e göre, Hasdai Kreskas haricindeki düşünürler, insanın seçme özgürlüğüne sahip olduğunda hem fikirdir. Hanina, kadercilik ve insan hürriyetini birlikte savunmakta bir nevi bu iki kutup arasında bir çözüm bulamadığını dile getirmektedir. Bu anlamda Yahudi geleneğinde kader anlayışının ezeli bir nitelik taşıdığı görülmektedir. Dolayısıyla insanın bütün yapıp etmeleri Tanrı’nın tek elindedir. Ancak bu görüşe karşı çıkarak insan iradesini ön plana çıkaran gruplar da vardır ve bunlar azınlık olarak kabul edilir.⁷⁶

Yahudi ilahiyatında kudreti sonsuz olan Allah, devamlı olarak dünyayı yönetmektedir. Bu inanış kaynaklı olarak insanda özgür iradenin varlığı konusunda çeşitli anlayışlar ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda Yahudi düşünürler insan iradesini, kaderci, hür iradeci ve uzlaşmacı şeklinde üç farklı eğilim doğrultusunda ele almışlardır.⁷⁷ Bu bağlamda, Esseniler, Allah’ın mutlak egemenliğini vurgulamaktadır. Dolayısıyla kaderci olarak nitelendirilen kısımda yer alır. Sadukiler, insanın kendi kaderini belirlediğini

⁷⁰ David Thomas Runia, *Philo of Alexandria, on the Creation of the Cosmos According to Moses* (Leiden: Brill Press, 2001), 92-93.

⁷¹ Günay Tümer-Abdurrahman Küçük, *Dinler Tarihi* (Ankara: Ocak Yayınları, 1993), 222-223.

⁷² Özd.16:9.

⁷³ Kitabı Mukaddes (İstanbul: Kitabı Mukaddes Şirketi, 1993), Yas. 32: 39.

⁷⁴ Özd. 1:29.

⁷⁵ Bk. Yar. 2:16-17; 1.Ta. 29:11-12; Eyü. 12:23-24; Mez. 115:3; 135:6; Yşa. 1:18; 45:7; 46:9-11; 55:6-7; Dan. 4:35.

⁷⁶ Yusuf Besalel, *Yahudilik Ansiklopedisi* (İstanbul: Gözlem ve Gazetecilik Basın ve Yayın A.Ş., 2001), 2/301.

⁷⁷ Abdullah Namlı, *Kader İnancının Dini Temelleri* (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2019), 50-51.

düşünmekte olup hür iradeci bir tavır sergilemişlerdir. Ferisiler ise, ilahi adalet çerçevesinde insanın özgür iradesini benimsemişler dolayısıyla uzlaşmacı bir yaklaşımda olmuşlardır.⁷⁸ Özetle, Yahudi kader anlayışında Allah'ın çizmiş olduğu kaderin varlığı kabul edilmekle birlikte çeşitli yorum farklılıklarının olduğu görülmüştür. Yahudilik kutsal metinlerin de üç anlayışın da temellendirildiği ifadeler yer almıştır. Yahudilik içerisinde meydana gelen mezhepler ise kader anlayışlarını kendilerine göre şekillendirmiştir.

Tanrı'nın kimleri kurtaracağını ezelden belirlediği inancı olan kader anlayışı, Hristiyanlıkta özgür iradeyi hesaba katsa da kurtuluşun tamamen Tanrı'nın ezeli kararına bağlı olduğunu savunur. Bu konu, dinlerde evrensel bir mesele olmakla birlikte, Yeni Ahit'in ilahî kurtuluş planına yaptığı vurgu nedeniyle Hristiyan teolojisinde özel bir önem taşır.⁷⁹ Havarî Pavlus'un "*Çünkü evvelden bildiği kimseleri Oğlunun suretine mutabık olmak üzere ezelden takdir etti.... ve ezelden takdir ettiği kimseleri davet de etti...*"⁸⁰ ifadesi bu anlayışı yansıtır.⁸¹

Bu noktada Hristiyan teolojisinde kader anlayışı, Hz. Adem'in işlediği asli günah inanışı nedeniyle cebrî bir özellik taşımaktadır.⁸² Nitekim, İncil'de yer alan, "*Kendi iradesinin reyine göre, bütün şeylerde âmil olanın tasmimine göre, evvelden takdir edilmiş olarak*"⁸³ sözü insanın başına gelecek olan olayların ezelde yazılmış olduğu inancını vurgulamaktadır. Bununla birlikte, "*Bilmez misiniz ki, itaat için kime kendinizi arz eder, kime itaat ederseniz, onun ya ölüm için günahın ya salah için itaatin kullarısınız?*"⁸⁴ sözü, insanın asli günaha rağmen iyi ve doğru davranışlar sergileme potansiyeline sahip olduğunu ayrıca günah işlemenin öznelliğini anlatmaktadır. Her ne kadar günah öğretisi nedeniyle Tanrı'nın iradesi ön plana çıkarılsa da, kutsal metinlerde Yahudi dinine benzer bir anlayış yer almaktadır. Bu anlamda, hem Tanrı'nın mutlak egemenliği hem de insanın özgür iradesini vurgulayan ifadeler bulunmaktadır.⁸⁵

⁷⁸ H. Musa Bağcı, *İnsanın Kaderi: Hadislerin Telkin Ettiği Kader Anlayışı*, 18-19; Yaşar Kutluay, *İslam ve Yahudi Mezhepleri* (İstanbul: Anka Yayınları, 2001), 223-248; Tümer-Küçük, *Dinler Tarihi*, 204-209; Dewey D. Wallace, "Free Will and Predestination", *Encyclopedia of Religion*, ed. Lindsay Jones (ABD: Macmillan Reference USA, 2005), 5/3203.

⁷⁹ Juan E. Campo, "Predestination", *Britannica Encyclopedia of World Religions* (Chicago: Encyclopedia Britannica, Inc, 2006), 882; Wallace, "Free Will and Predestination", 5/3203.

⁸⁰ Rom. 8: 29-30.

⁸¹ Campo, "Predestination", 882.

⁸² Mat. 10:29-31; Yu. 6:44; Romalılar 9:15-18; Ef. 1:4-5.

⁸³ Ef. 1:11.

⁸⁴ Rom. 6:16.

⁸⁵ Yuh. 5:40; Elç. 13:48; Flp. 2:12-13.

Hristiyanlık mezheplerinde kader anlayışı farklı dönemlerde çeşitli teolojik yaklaşımlarla şekillenmiştir. Erken dönemde, özellikle kilise liderleri kader konusunu çoğunlukla göz ardı etmiştir. Ancak Hippo'lu Augustinus, Pelagianlara karşı yazılarında Tanrı'nın bazı günahkarları kurtuluş için önceden seçtiğini ve insan iradesinin lütuftan ayrı olarak iyilik yapmaya muktedir olmadığını savunmuştur. Orta çağda Augustinus'un kader anlayışı, Gottschalk ve Thomas Bradwardine gibi takipçilerle yaygınlaşmıştır. Thomas Aquinas ise kaderi Tanrı'nın takdiri bağlamında değerlendirmiştir. John Duns Scotus ve William of Ockham gibi skolastikler, Tanrı'nın önbilgisi ile insan özgürlüğünü uzlaştırmaya çalışmıştır. Rönesans ve Reform döneminde kader anlayışı yeniden canlanmış, özellikle Luther ve Reformcular ilahi lütfun kurtuluştaki önceliğini vurgulayarak kader doktrinini desteklemişlerdir. Calvin ve diğer Reformcular çift kader (double predestination) öğretisini benimsemiş, buna karşın irade özgürlüğü üzerinde Augustinusçu bir zorunluluk perspektifi savunulmuştur. Katolik teolojisinde ise özellikle Cizvitler insan sorumluluğunu ön plana çıkararak Luis de Molina'nın "uyumculuk" görüşünü benimsemiştir. Buna karşı Jansenciler ve Domingo Bañez Augustinusçu kader anlayışını canlandırmıştır. Daha modern Katolik düşüncede kader doktrini ön planda olmamıştır. Protestanlıkta ise özellikle Arminyanizm, insanın özgür tercihlerini ve Tanrı'nın önbilgisini bağdaştırmaya çalışmıştır. John Wesley ve daha sonraki Evanjelikler arasında bu durum benimsenmiştir. 19. yüzyılda liberal Protestanlık ise kaderci doktrinlere mesafeli durmuştur. 20. Yüzyıla gelindiğinde Emil Brunner ve Karl Barth gibi teologlar kaderi yeniden yorumlamaya çalışmıştır.⁸⁶ Özetle, Hristiyanlıkta kader anlayışı, özellikle Tanrı'nın lütfuyla kurtuluş temasında önemli bir yer tutmuştur. Bu anlayışa göre insan, kendi çabasıyla değil, Tanrı'nın seçimi ve yardımıyla kurtuluşa erişir. Erken dönemlerde bu öğretiye mesafeli yaklaşılmıştır. Zamanla özellikle Reform sürecinde ilahi lütfun önceliğini vurgulamak amacıyla kader öğretisine güçlü bir şekilde yer verilmiştir.

İslam'da ise en genel anlamıyla kader, Allah'ın tüm varlıkları ve olayları ezeli ilmiyle bilip takdir etmesi demektir.⁸⁷ Aynı zamanda Allah'ın isimlerinden biri olan el-Kâdir, her şeye gücü yeten anlamına gelmektedir.⁸⁸ Kur'an-ı Kerim'de, ilahî irade, takdir ve belirlenmiş bir düzen dolayısıyla kader inancına yönelik çeşitli atıflara yer

⁸⁶ Wallace, "Free Will and Predestination", 5/3203-3204.

⁸⁷ İbn Manzur, "Kader", 5/3545-3547; Topaloğlu-Çelebi, "Kader", 174.

⁸⁸ Topaloğlu-Çelebi, "Kader", 175.

verilmektedir. Bu durum, “*Şüphesiz Biz, her şeyi bir ölçüye göre yarattık*”⁸⁹ ayeti ile ifade edilmektedir. Öte yandan, İslam’da bireyin özgür iradesi ve sorumluluğu da önemsenmiş, “*...Artık kim doğru yolu tutarsa kendi lehine bu yolu seçmiş, kim de saparsa kendi aleyhine sapmış olur...*”⁹⁰ ayetiyle bu husus dile getirilmiştir. Önceki Ehl-i kitap dinlerde olduğu gibi İslam dininde de Allah ve insan iradesinin birlikte vurgulandığı ayetlere yer verilmektedir. Allah’ın failliğini insanın talebine ve iradesine bağlayan bu ayetlere örnek olarak, “*Sınırı aşanların kalplerini işte Biz böyle mühürleriz.*”⁹¹ ayeti verilebilir. Dolayısıyla, İslam inancında kader, Allah ve insan iradesi ekseninde eşgüdümlü bir şekilde ifade edilmektedir. Bu bağlamda Kuran’da söz konusu üç yaklaşıma dair örnekler bulunmaktadır.⁹²

Hiz. Peygamber’in vefatından hemen sonra topluluk içinde liderlik meselesine dair ciddi görüş ayrılıkları ortaya çıkmıştır. Bu durum, zamanla inançla ilgili farklı yaklaşımların doğmasına zemin hazırlamıştır. Özellikle Hiz. Osman ve Hiz. Ali döneminde yaşanan iç savaşlar Müslümanlar arasındaki çekişmeleri artırmıştır. Başlangıçta siyasi temelli olan bu ayrışmalar, zamanla insanın iradesi, günah ve sorumluluk gibi temel meseleler etrafında derinleşmiştir. Bazı gruplar iman ile amelin ayrılmaz bir bütün olduğunu savunurken, kimileri de imanla birlikte aklın ve bireysel sorumluluğun ön planda tutulması gerektiğini dile getirmiştir. Buna karşılık daha geleneksel çizgide kalan anlayışlar, topluluğun ortak iradesine ve ilahî kudretin mutlaklığına vurgu yapmıştır.⁹³

İlk ayrışma, Hariciler ile yaşanmış ve bu grup, büyük günah işleyen bir kişinin Müslümanlıktan çıktığını savunmuştur. Sonuç olarak Hiz. Osman ve Hiz. Ali’yi tekfir etmişlerdir. Hariciler, halk arasında dindarlık anlayışları ve eşitlikçi görüşleriyle tanınmış ancak zamanla bastırılmışlardır.⁹⁴ Bu ortamda Mu'tezililikten önce ortaya çıkan görüş ayrılıklarının ilki, Tanrı'nın zatına ve sıfatlarına dair sahih inançla ilişkilidir. İkincisi ise Tanrı'nın kudreti konusundadır. Özellikle ikinci mesele, Kur'an'daki insan fiillerinin hem Tanrı tarafından belirlendiğini hem de insanın özgür olduğunu ifade eden âyetler arasındaki görünen çelişkidir. İlk Müslümanlar Tanrı'nın fiiller

⁸⁹ el- Kamer 54/49.

⁹⁰ Yûnus 11/108.

⁹¹ Yûnus 11/74.

⁹² Şaban Ali Düzgün, “Kaderi farklı Kategoriler İçinde Okumanın İmkânı”, *Kelam Araştırmaları Dergisi* 11/2 (2013), 1-10.

⁹³ Juan E. Campo, “Islamic Thought”, *Britannica Encyclopedia of World Religions* (Chicago: Encyclopedia Britannica, Inc, 2006), 524-527.

⁹⁴ Fazlur Rahman, “Islam: An Overview (First Edition)”, *Encyclopedia of Religion*, ed. Lindsay Jones (ABD: Macmillan Reference USA, 2005), 7/4567-4569; Watt-Afsaruddin, “Free Will and Predestination Islamic Concepts”, 5/3209-3213.

üzerindeki kudretini vurgulayan âyetleri ön planda tutmuştur. Sonradan ortaya çıkan Ma'bed el- Cühenî, Geylân ed-Dimeşkî gibi isimler insanın kendi fiilini kendisinin belirlediğini savunmuştur. Bu kişiler “Kaderîler” olarak adlandırılır. Onlara karşı çıkanlar ise “Cebrîler”dir. Bu iki grup, Kur'ân'daki farklı âyetleri kendi görüşlerine göre yorumlamaya çalışmışlardır.⁹⁵ Daha sonra, Haricîlerin etkilediği entelektüel ortamda, Mutezile mezhebi doğmuştur. Mu'tezile'ye göre insan özgür iradeye sahiptir ve Allah adaleti gereği kötülük yapanı affetmez. Bu fikirler Abbasî halifesi Me'mûn döneminde resmî inanç hâline gelmiş ancak halk ve âlimlerin tepkisiyle bu hâkimiyet kısa sürmüştür. Mu'tezile'ye karşı gelişen Ehl-i Sünnet düşüncesi, halkın ve gelenekçi alimlerin tepkisini yansıtmıştır. Bu tepkinin erken bir ifadesi Mürcie mezhebidir. Mürcie, iman ettikten sonra kişinin davranışlarına bakılmaksızın Müslüman sayılacağını ve nihai hükmün Allah'a bırakılması gerektiğini savunmuştur. Bu anlayış, özellikle Emevîler tarafından desteklenmiş ve halk arasında da benimsenmiştir. Ehl-i Sünnet'in sistematik hale gelmesinde en önemli isim Ebu'l-Hasan el-Eş'arî'dir. Eski bir Mu'tezilî olan Eş'arî, daha sonra hadisçilere yaklaşıp Allah'ın fiillerinde adalet aramanın yanlış olduğunu belirtmiştir. Ona göre Allah, tüm fiilleri yaratır; insan ise bu fiilleri sadece kesb eder. Allah'ın yaptığı her şey âdildir; çünkü O'nu bağlayan hiçbir norm yoktur. Matürîdîlik ise, Eş'arîlik ile aynı dönemde Orta Asya'da ortaya çıkmış ve Ebu Mansur el-Matürîdî tarafından sistemleştirilmiştir. Bu mezhep, insanın irade sahibi olduğunu ve akıl yoluyla iyi-kötü ayırımına varılabileceğini savunmuştur.⁹⁶ Nihayetinde bu tartışmalar, kaderin anlaşılmasında akıl, vahiy, özgür irade ve ilahî irade dengesi üzerinde şekillenen çeşitli yaklaşımların doğmasına neden olmuştur.

3. İTİKADİ İSLAM MEZHEPLERİNDE KADER ALGISI

Mezhepler, dinin yorumlanmasında olduğu kadar bireyin düşünce biçimi, tutumları ve ifadelerinde de ikincil bir paradigma işlevi görür.⁹⁷ Bu yönüyle mezhepleri anlamak, bireyin dünyayı algılama ve anlamlandırma biçimini kavramak açısından önemli bir adım olabilir. İslam'ın ilk yıllarından itibaren başlayan siyasi gerginlikler yeni problemler ortaya çıkarmıştır. Söz konusu problemlere kaşı takınılan tavır İslam'ın ana

⁹⁵ Harry Austryn Wolfson, *Kelâm Felsefesine Giriş*, çev. Kasım Turhan (İstanbul: Kitabevi Yayınları, 1996), 29-30.

⁹⁶ Fazlur Rahman, “Islam: An Overview”, 7/4567-4569; Watt-Afsaruddin, “Free Will And Predestination Islamic Concepts”, 5/3209-3213.

⁹⁷ Hasan Onat-Sönmez Kutlu (ed.), *İslam Mezhepleri Tarihi* (Ankara: Grafiker Yayınları, 2015), 22.

kaynaklarının farklı şekillerde yorumlanmasıyla birlikte mezhepleri meydana getirmiştir. Dolayısıyla farklı itikadi ekoller kadere farklı anlamlar yüklemektedirler.

Bu anlamda Cebriyye mezhebi, insan eylemlerinin gerçekleşmesinde insanın iradesinin olmadığını ve bütün fiillerin sadece Allah tarafından gerçekleştirildiğini savunan mezhebi ekoldür.⁹⁸ Bu görüşlerini, “*Yeryüzünde vuku bulan veya başınıza gelen hiçbir musibet yoktur ki, biz onu yaratmadan önce bir kitapta yazılı olmasın...*”⁹⁹ ayetiyle temellendirmiş olabilecekleri söylenebilir. Bu ayet, kâinata meydana gelen her şeyin yaratıcısının sadece Allah olduğunu, olacak olayların Allah’ın iradesiyle var olduğunu ve vuku bulacağını ifade etmektedir. Cebriyye mezhebi görüşlerini temellendirmek için başka ayetleri de delil getirmiştir.¹⁰⁰

Cehm b. Safvan’ın öncülüğünde kurulmuş olan Cebriyye mezhebinin teşekkülünün sebebi, ilk siyasi tartışmalardır. Hz. Peygamber’in vefatına müteakip meydana gelen iç çekişmeler, Cebriyye mezhebinin oluşmasının temeli olsa da kendini kanıtladığı ve hâkim görüş olarak benimsendiği tarih Emevi dönemine dayanmaktadır. Cehm b. Safvan’ın Allah’ın sıfatları hususundaki görüşlerini benimseyen Ca’d b. Dirhem’in kader konusundaki görüşleri ilk olarak Emevi iktidarı tarafından kabul edilmiştir.¹⁰¹ İslam tarihindeki ilk fitne olarak anılan Hz. Osman’ın vefatı, Emevi devletinin dolayısıyla Muaviye’nin iktidarında oldukça etkili olmuştur. Bu devlet kader kavramını, kendi lehinde kullanmış ve kaderi verilen hükümlerin meşru aracı olarak görmüşlerdir. Zira Muaviye kendinin Allah’ın takdiri olarak halife seçildiği ve hatta diğer tüm olayların da böyle cereyan ettiğini vurgulamaktaydı.¹⁰²

Cebriyye, insanın tüm eylemlerini istem dışı reflekslere benzetmiştir. Bu görüş, “Bir kişinin yemek yerken ağzını hareket ettirmesi ile soğuktan dolayı çenesinin titremesi arasında bir fark yoktur” anlayışıyla özdeştir. Ancak bu kader algısı, Müslümanlar tarafından ciddi şekilde eleştirilmiştir.¹⁰³ Bunlara örnek olarak Ehl-i Sünnet mezhebine göre insanın seçiminde özgür olduğu fiillerin, Allah’ın zorlamasıyla gerçekleştiğini

⁹⁸ Cevad Meşkûr, *Mezhepler Tarihi Sözlüğü*, çev. M. Mahfuz Söylemez vd. (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2011), “Cebriyye”, 103; Topaloğlu – Çelebi, “Cebriyye”, 58.

⁹⁹ el-Hadîd 57/22.

¹⁰⁰ el-Bakara 2/253; el-En’âm 6/35, 148; el-A’râf 7/155, 188; el-Enfâl 8/17; el-Kehf 18/23-24; el-Kasas 28/68; es-Sâffât 37/96; el-İnsân 76/30. akt. Hüseyin Çelik, “Kur’an’da Kader İnancı”, *Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3/2 (2015), 30-31.

¹⁰¹ Muhammed b. Abdülkerim eş-Şehristânî, *el-Milel ve’n-Nihal*, çev. Muharrem Tan (İzmir: Yeni Akademi Yayınları, 2006), 78-81; Ramazan Yıldırım, *Kelam Tarihi* (İstanbul: İşaret Yayınları, 2017), 74.

¹⁰² Yıldırım, *Kelam Tarihi*, 75.

¹⁰³ Muhammed Abduh, çev. Mehmet Akif, “Kazâ ve Kader”, *Marife Dini Araştırmalar Dergisi*, 16/2 (2016), 377 – 378.

söylemek Allah'ın rahmet ve adalet vasıflarıyla ters düşmektedir. Ayrıca bu görüş insan iradesini görmezden gelerek insanın azim ve çaba gibi duygularını yok saymaktadır. Bu anlamda Ehl-i sünnet, Cebriyye'nin hâkim görüşünü kabul etmemektedir.¹⁰⁴ Sonuç olarak belirlenmiş ve kesin bir zorunlulukla gerçekleşecek olaylar ne değiştirilebilir ne de önlenir. Dolayısıyla Cebriyye kader algısının, her durumda yaşananlara karşı bir teslimiyet anlayışını desteklediği söylenebilir.

Mutezile mezhebi, karmaşık bir sosyal ve siyasi yapı içerisinde doğmuştur. Devrin itikâdi problemlerini aklî yöntemler ile çözmeye çalışan ve kulun fiillerinde özgür olduğunu benimseyen bir mezheptir.¹⁰⁵ Mutezile mezhebi, hicrî II. yüzyılda Vâsıl bin Atâ'nın, Hasan el-Basrî'nin büyük günah konusunu ele aldığı ders sırasında ondan ayrılmasıyla ortaya çıkmıştır.¹⁰⁶ Geleneksel İslam inancının aksine, akidenin düzenli bir şekilde incelenmesine yol açan etkenler, onları kendi muhakemelerini geliştirmeye sevk etmiştir. Böylece sistemli bir şekilde düşünülmüş İslam akidesini ilk defa oluşturmalarına yol açmıştır.¹⁰⁷

Kuran-ı Kerim'de insan hürriyetiyle ilgili olarak Mutezile'nin delil getirmiş olduğu pek çok ayet vardır.¹⁰⁸ Bunlardan, “*Kim zerre miktarı hayır yapmışsa onu(karşılığını) görür. Kim de zerre miktarı şer işlemişse onu (karşılığını) görür.*”¹⁰⁹ ayeti mezhebin mevcut görüşünü yansıtmaktadır. Burada, insanın her türlü fiilinden sorumlu tutulacağı ve bu fiillerin bir karşılığının olacağı belirtilmektedir.

Bir dönem Abbasiler yönetiminin resmi mezhebi olan Mutezile, inançla ilgili görüşlerini “usul-ü hamse” şeklinde formüle etmiştir. Mezhebin kader meselesine dair görüşleri, bu esaslardan “Adalet” ilkesine dayanmaktadır. Mutezileye göre “Adalet” esası, Allah'ın bütün fiillerinin bir hikmete dayanmasını, Allah'ın kulun iradi fiillerinin yerine getirmesinden önce kudret vasfını verdiğini savunmaktadır. Ayrıca kul için en iyiyi yaratmanın Allah üzerine vacip olduğunu ifade eder. Buna göre, insan hür irade sahibidir ve bu iradesiyle fiillerinin gerçek failidir. Allah insana irade vermiştir ve fiilleri yapma

¹⁰⁴ İrfan Abdülhamid Fettah, “Cebriyye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 205-208.

¹⁰⁵ Meşkûr, “Mutezile”, 323; Topaloğlu – Çelebi, “Mutezile”, 229-230; Sarıkaya, *İslam Düşünce Tarihinde Mezhepler*, 121.

¹⁰⁶ Mehmet Saffet Sarıkaya, *İslam Düşünce Tarihinde Mezhepler* (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2018), 121-122; Yıldırım, *Kelam Tarihi*, 139-140.

¹⁰⁷ Sarıkaya, *İslam Düşünce Tarihinde Mezhepler*, 127.

¹⁰⁸ el-Bakara 2/286; Âli İmrân 3/183; Yûnus 10/108; el-İsrâ 17/15; el-Kehf 18/29; Fussilet 41/17, 41/46; eş-Şûrâ 42/34; el-Müddessir 74/38 akt. Çelik, “Kur'an'da Kader İnancı”, 31-32.

¹⁰⁹ ez- Zilzâl 99/7-8.

konusunda serbest bırakmıştır. Kul kendi seçimleriyle iyi veya kötüyü tercih eder. Aksi durumda Allah'ın insana hem hür irade verip hem de sorumlu tutması adalet vasfıyla bağdaşmaz.¹¹⁰

Ehl-i Sünnet mezhebi ise, Hz. Peygamber'in izinden giden¹¹¹ ve onun vefatından sonra hilafetin Müslümanların ortak görüşüyle belirlenmesi gerektiğine inananlar için kullanılan genel bir adlandırmadır.¹¹² Emevî-Haşimî tartışmalarının ciddi yansımalarının görüldüğü Sıffin Savaşı'ndan itibaren süregelen iç mücadeleler, bunlara tepki olarak ortaya çıkan Hâricîlerin çatışmacı faaliyetleri, toplumun genelinde bir huzur ortamı oluşturma çabalarını da beraberinde getirmiştir. Bu siyasi ve sosyal koşullar altında, günlük siyasetten uzak durup, toplumun birlik ve beraberliğini önceleyen mutedil bir kesim ortaya çıkmıştır.¹¹³ Bu tutum, İslam dininin kader inancında hem insanın çabası hem de Allah'a yönelip sığınmasının birlikte vurgulanmasıyla da uyumludur.¹¹⁴ Nitekim Kuran-ı Kerim'de, *"Sözlerinden dönmeleri, Allah'ın ayetlerini inkar etmeleri, haksız yere peygamberleri öldürmeleri ve 'kalplerimiz kılıflanmıştır' demeleri sebebiyle... Dahası inkârları sebebiyle Allah o kalpler üzerine mühür vurmuştur. Pek azı müstesna artık iman etmezler."*¹¹⁵ ayeti bu durumu izah etmektedir. Kur'an-ı Kerim'de, Ehl-i Sünnet mezhebinin kabul ettiği kader anlayışını destekleyen çeşitli ayetler de bulunmaktadır.¹¹⁶

Ehl-i Sünnet'in oluşumuna zemin hazırlayan tarihî süreçte, Hasan-ı Basrî'nin ümmeti bölmemeye yönelik uzlaştırmacı tavrı belirleyici bir rol oynamıştır.¹¹⁷ Bununla birlikte Ehl-i sünnet ekolünün içerisinde de farklı görüş ve yaklaşımlara sahip alt ekoller bulunmaktadır. Bunlardan ilk üç neslin din anlayışını esas alan gruba Selefiyye denmiştir. Nitekim bu grup inanç esasları hususunda sadece nassları esas almıştır. Sonraki nesiller ise, kelâm ilmiyle uğraşmaya başlamıştır. Bu durum, dini esaslarda akla ve yoruma başvurmaya beraberinde getirmiştir. Zira Mutezile kelamının teşekkülünden bir asır sonra Ebu Hasan el-Eşari, görüşlerini Bağdat'ta sistemleştirmiştir. Eş'arî'nin Bağdat'ta

¹¹⁰ İlyas Çelebi, "Mutezile", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2020), 31/391-401; Hasan Onat – Sönmez Kutlu (ed.), *İslam Mezhepleri Tarihi*, 127-150.

¹¹¹ Topaloğlu-Çelebi, "Ehl-i Sünnet", 79; Onat-Kutlu, *İslam Mezhepleri Tarihi*, 44.

¹¹² Meşkûr, "Ehl-i Sünnet ve'l- Cemaât", 144.

¹¹³ Sarıkaya, *İslam Düşünce Tarihinde Mezhepler*, 66- 67; Onat-Kutlu, *İslam Mezhepleri Tarihi*, 345-346.

¹¹⁴ Peker, *Din Psikolojisi*, 249.

¹¹⁵ en-Nisâ 4/155.

¹¹⁶ el-En'âm 6/110; el-Enfâl 8/52; el-Hac 22/10; er-Ra'd 13/11; el-İnsân 76/29-30; et-Tekvîr 81/27-30 akt. Çelik, "Kur'an'da Kader İnancı", 32-33.

¹¹⁷ William Montgomery Watt, *İslam Düşüncesinin Teşekkül Dönemi*, çev. Osman Demir (İstanbul: Ketebe Yayınları, 2021), 128-129.

gerçekleştirdiği sistemleştirme faaliyetini, aynı dönemde Mâtürîdî, Semerkand'da yürütmüştür. Birçok konuda benzer görüşleri savunsalar da iki mezhep arasında bazı temel farklılıklar bulunmaktadır.¹¹⁸ Maturidi mezhebi, ilk anlamda, kaderi bir şeyin varlık kazanma sürecinde sahip olduğu değer ve hükümle, o şeyin hayır ya da şer, güzellik ya da çirkinlik, hikmet ya da sefalet gibi vasıflarını belirleme olarak açıklamıştır. İkinci anlamda ise, kaderin her şeyin meydana geleceği zaman ve mekânı, hak ile batıl, sevap ile günah gibi nitelikler açısından belirlemek anlamına geldiğini belirtmiştir. Maturidî, kulların fiilleriyle ilgili isabetli olan görüşün bu fiillerin hakikat anlamında hem Allah'a hem de kuluna ait olması gerektiğini ifade etmiştir.¹¹⁹ Eşari mezhebini sistemleştiren Bakıllani ise, kaderi yaratma, yazma, takdir ve bildirme; kazayı ise emir, hüküm ve farz kılma anlamlarında açıklamıştır.¹²⁰ Sonuç olarak iki mezhep de kulların fiillerini Allah'ın yarattığı hususunda fikir birliği içindedir. Bununla birlikte Eş'arîler, cüz'i iradeyi Allah'a ait görürken, Mâtürîdîler bunu insana bağlar. Eş'arîlere göre kesb, kulun fiilini Allah'ın iradesine uygun şekilde seçmesiyle gerçekleşir. Ancak fiilin yaratılması Allah'a aittir. Mâtürîdîler ise kesbi, insanın özgür iradesiyle fiilini seçmesi ve azmiyle kazandığı bir durum olarak kabul eder. Yani, Eş'arîler fiilleri Allah'ın kudretiyle, Mâtürîdîler ise insana ait iradeyle açıklamaktadır.¹²¹

4. DİN PSİKOLOJİSİNDE KADER ALGISI

Psikoloji, toplumsal bir varlık olan insanın duygu, düşünce, davranış ve çevresine uyumunu inceleyen bir bilim dalıdır.¹²² İnsanın çevresiyle olan ilişkisinde genel kabulleri, hayat felsefesi, inançları, değerleri gibi pek çok unsur belirleyici olmaktadır. İnsanın kadere karşı geliştirdiği tutumlar, bireysel davranışlarını, psikolojik durumunu ve dolayısıyla ruh sağlığını etkilemektedir. Kader inancının psikolojik açıdan incelenmesi insanı anlama adına önem arz eder. Bu anlamda kader, insanın hayatının her alanında olayları anlamlandırma ve açıklama ihtiyacını karşılayan bir unsur olarak öne çıkar.¹²³

Kader inancının insan hayatına pek çok noktada katkı sağladığı söylenebilir. Dolayısıyla bu kavramın, psikolojik açıdan incelenmesi bir nevi insanın incelenmesi

¹¹⁸ Sarıkaya, *İslam Düşünce Tarihinde Mezhepler*, 78-83; Neşet Çağatay- İbrahim Agâh Çubukçu, *İslam Mezhepleri Tarihi* (Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1985), 191-209.

¹¹⁹ Ebû Mansûr el-Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhîd*, çev. Bekir Topaloğlu (Ankara: TDV İslam Araştırmaları Merkezi Yayınları, 2002), 275-339.

¹²⁰ Ebû Bekir Muhammed Bâkîllânî, *et-Temhîd*, thk. İmadeddin Ahmed Haydar (Beyrut: Kültürel Kitaplar Vakfı, 1987), 365-368.

¹²¹ Çağatay-Çubukçu, *İslam Mezhepleri Tarihi*, 212.

¹²² Baymur, *Genel Psikoloji*, 11.

¹²³ Demircan, *Kader Nedir Ne Değildir?* 13-14.

anlamına gelmektedir. Kader inancı, olumsuz bir olay yaşayan birey için başa çıkma görevi görmektedir. Bununla birlikte, hayatta karşılaşılan anlaması güç olaylara bir anlam ve yorum katar böylelikle birey başına gelen olayı daha kabul edilebilir bir şekilde algılar. Benzer biçimde birey, çevresindeki olumsuz olayları kadere atıf yaparak başka bir değişle kadere yükleme yaparak aşmaya çalışır. Bu durum kişinin sorumluluktan kurtulmasını sağlar ve ruh sağlığını olumlu yönde etkiler. Buna göre, kader inancı, psikolojik iyi oluşun temel kaynaklarından biri olarak görülebilir. Zira temelini dinden alan bir anlam, olumsuzluklarla mücadele noktasında daha güçlü hissettirebilir. Bu anlamda birey ruhsal olarak olumlu yönde etkilenecektir.¹²⁴

Kader algısının bireyin davranış ve ruhsal durumu üzerindeki etkileri anlatılmıştır. Bu algının özgür irade ve farklı psikolojik yaklaşımlar çerçevesinde nasıl yorumlanabileceğine değinilecektir. Zira, insan yaşamında kaderin önceden belirlenmiş veya rastlantısal olup olmadığı, bireyin seçimleri ve sorumluluk anlayışıyla bağlantılıdır. Bu durum özgür irade kavramıyla ifade edilir. Bu nedenle özgür irade, insanın yaşam üzerindeki kontrol ve etkilerini açıklamak amacıyla kaderle birlikte ele alınmaktadır. Dolayısıyla psikologların kader anlayışını anlamak amacıyla, belirlenimcilik ve özgür iradeye ilişkin görüşleri incelenmiştir. Psikoanalitik yaklaşımın kurucusu olan Freud'un çalışmalarına bakıldığında genelde belirlenimci olmakla birlikte özellikle terapi süreçlerinde özgür iradeyi önemsediği görülmektedir. Bu bağlamda onun belirlenimci yönüne dair birkaç örnek verilebilir. Freud'un "anatomi kaderdir"¹²⁵ ifadesi bu anlayışı yansıtmaktadır. Buna göre, bireylerin cinsiyet rolleri önceden belirlenmiştir. Dolayısıyla bu durum, bireyin cinsiyetinin, toplumsal konumunu ve üstleneceği rolleri kaderin etkisiyle şekillendirdiğini göstermektedir.¹²⁶ Freud'un belirlenimci bir yaklaşım benimsemesinde, tüm olguların oluşumunda cinsel dürtülerin önemli bir etkisinin olduğunu düşünmesi yer almaktadır. Nitekim bu durumu Jung, "Freud, entelektüel ve sanatsal ifadelerin kökenini bastırılmış cinsellikte görüyordu. Bu da kültürü onun ürünü olarak değerlendirmesine yol açıyordu."¹²⁷ şeklinde ifade etmiştir. Ayrıca Freud, doğa olaylarının belirli nedenlerle meydana geldiğini düşünmektedir. Hatta bu durumu kabul etmeyen kişilerin bilimsel düşünceye dayanarak dünyayı anlamalarının mümkün

¹²⁴ Demircan, *Kader Nedir Ne Değildir?* 17-32.

¹²⁵ Fatih Yıldız, "Freud'da Ahlak Duygusunun Kaynağı ve Kant'ın Ahlak Düşüncesi", *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi (FLSF)* 19/1 (2015), 138.

¹²⁶ Sigmund Freud, *Uygurluğun Huzursuzluğu*, çev. Haluk Barışcan (İstanbul: Metis Yayınları, 2011), 17-18.

¹²⁷ Carl Gustav Jung, *Memories, Dreams, Reflections* (London: Fontana Press, 1961), 172-173.

olmadığını belirtmiştir.¹²⁸ Freud'un belirlenimci yaklaşımlarına rağmen tedavi süreçlerinde danışanlarına özgür irade anlayışına daha yakın bir tutum sergilediği anlaşılmaktadır. Zira ona göre, egonun üzerindeki engelleri kaldırmak ve onu daha özgür ve bağımsız hale getirmek terapötik sürecin amacıdır.¹²⁹ Buradan hareketle Freud'un genel anlamda belirlenimci bir yaklaşımda olduğu ve tamamen özgürlükçü bir anlayışı reddettiği sonucuna ulaşılabilir. Bir diğer psikanaliz olan Fromm'un anlayışında ise kişinin bulunduğu konum, sosyal statüsü veya hayat şartları kaderin anlamını belirlemektedir. Fromm bu durumu, "Bir asker için bu, komutanının emri ya da isteği olabilir ve bunu isteyerek kabul eder. Küçük bir esnaf için ise kader, ekonomik kuralların etkisidir." şeklinde ifade etmiştir.¹³⁰ Dolayısıyla insan hayatı hem biyolojik hem de toplumsal koşulların etkisiyle şekillenmektedir. Bu koşullar ise kader olarak değerlendirilir. Bununla birlikte Fromm modern toplumun bireylere toplumsal baskılardan kurtulma özgürlüğü verdiğini ancak bu durumun yalnızlık ve yabancılaşmaya yol açtığını düşünmektedir. Gerçek özgürlük ise bireyin diğer kişilerle güçlü bir bağlılık ve destekleyici ilişkiler kurmasıyla mümkün olur. Dolayısıyla insan, çevresine bağımlı olduğu için iradesi tamamen bağımsız değildir.¹³¹ Bu nedenle Fromm'un özgür iradeyi sınırlı ve koşullara bağlı bir kavram olarak değerlendirdiği söylenebilir.¹³²

Kader algısı yalnızca bireyin olayları yorumlama biçimini etkilemekle kalmaz. Aynı zamanda varoluşsal kaygının oluşumunda da önemli bir rol oynar. Bunun nedeni, bireyin kaderi ne kadar kontrol edebileceğine dair inancının, seçimlerinin sorumluluğu karşısında hissettiği kaygıyı doğrudan etkilemesidir. Bununla birlikte bireyin yaşamın sonlu olması gerçeği karşısında hissettiği kaygı, içinde daima var olan bir duygudur. Dolayısıyla bu kaygı, insanın varoluşunun doğal bir parçası olarak kabul edilir.¹³³ Rollo May'in irade hakkındaki görüşleri bu bağlamda incelenebilir. May, "seçme" kavramını, bir şeyi gerçekleştirme özgürlüğü ya da varoluşsal anlamda özgürlük olarak ele alır. Buna göre özgürlük, kişinin "yapabilirim" ya da "istiyorum" dediğinde hissedilir. Bu ifadeler, kişinin kendi özgürlüğünü göstermektedir. Ayrıca bu sözler ya hemen ya da zamanla gerçekleşecek bir yeteneğe işaret eder. Dolayısıyla bu ifadeleri kullanan kişi, sahip olduğu

¹²⁸ Robert M. Hutchins (ed.), *The Major Works of Sigmund Freud* (Chicago: Encyclopaedia Britannica, 1952), 454.

¹²⁹ James Strachey (ed.), *The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud*, (London: the Hogarth Press, 1925-1926), 20/205.

¹³⁰ Erich Fromm, *Escape from Freedom* (U.S.A: Avon Books, 1969), 192.

¹³¹ Fromm, *Escape from Freedom*, 208-209.

¹³² Erich Fromm, *Psikanaliz ve Din*, çev. Elif Erten (İstanbul: Say Yayınları, 2019), 31-35.

¹³³ Paul Tillich, *Olmak Cesareti*, çev. F. Cihan Dansuk (İstanbul: Okuyan Us Yayınları, 2020), 63.

güç veya imkânın farkında olduğunu ve bunu kullanabileceğini gösterir. May varoluşsal özgürlükle bağlantılı olarak serbest irade kavramına da değinmiştir. Buna göre serbest irade, kişinin varoluşunun gereği olarak yaşamda karşılaştıklarına karşı tepki vermesidir. Başka bir deyişle, kişinin kendi özgür alanını oluşturması dolayısıyla istediği şeyi yapabilmesidir. Bu durumda serbest irade, sadece kasları hareket ettirmekten ziyade hayal kurma, karar verme gibi insanın tüm yönlerini kapsar. Hatta birey, serbest iradeye inanmadığında bile bir tür seçim yapmış olur.¹³⁴ Seçme kavramıyla ilişkili olan bir diğer kavram sorumluluktur. May'e göre sorumluluk, özgürlükten ayrılmaz. Bunun nedeni, insanın seçim yapabilmesi ve eylemde bulunabilmesi yani özgür olmasıdır. Kişi neyi seçtiğini bilerek karar verdiği için bu seçimlerin sonuçlarından da sorumludur. May bu durumu şu örnekle anlatır. Genç bir adam, şöhret olmadan mutlu olamayacağını düşünmektedir. Bu durum zamanla ondaki hırs duygusuyla birleşerek intihar düşünmesine sebep olur. Bir süre sonra, şöhret dışında da anlamlı bir yaşam kurabileceğini anlar ve kendisine farklı hedefler edinir. May'e göre bu, özgürlüğü seçip sorumluluğunu üstlenmenin ve kendi hayatını yeniden kurmanın bir örneğidir.¹³⁵ Bu anlamda May'e göre özgür irade, kişinin ne yapmak istediğini bilmesi ve bunu seçmesi anlamına gelir. Bununla birlikte bu seçimler, sınırlı olsa da sorumluluk gerektirir. Varoluşçu psikologlardan Frankl'ın anlam arayışı teorisi de kader algılarıyla ilişkilendirilebilir. Bunun nedeni, insanın yaşamın anlamını kendi tutum ve seçimleriyle oluşturabilmesidir. Frankl özgürlüğün, her koşulda içsel bir kararla gerçekleştiğini düşünmektedir. Konuyla ilgili eserinde, esaret altında yaşamış olduğu deneyimleri anlatmaktadır. Buna göre insan, esaret altında bile nasıl bir tutum sergileyeceğine kendi iradesiyle karar verebilir.¹³⁶ Bu bakış açısı, kaderin belirlediği dışsal şartlar karşısında insanın, kendi iradesiyle seçme gücüne sahip olduğunu vurgular. Dolayısıyla bu yaklaşım kaderi, tamamen pasif bir kabullenme olarak değil, aktif şekilde irade ortaya koyma süreci olarak değerlendirir. Bu bağlamda varoluşçu psikologlardan Yalom'un yaklaşımı da değerlendirilebilir. Ona göre özgürlük, kişinin kendi yaşamından ve seçimlerini yönlendirebilmesidir. Bu özgürlük, beraberinde kaçınılmaz bir sorumluluk ve varoluşsal kaygıyı getirir. Çünkü kişi hem eylemlerinin hem de yaşamına yüklediği anlamın sorumluluğunu taşımaktadır. İrade, bu sürecin temel aracıdır. Birey, bilinçli tercihleri

¹³⁴ Rollo May, *Özgürlük ve Kader*, çev. Ali Babaoğlu (İstanbul: Okuyan Us Yayınları, 2017), 22.

¹³⁵ Rollo May, *Kendini Arayan İnsan*, çev. Ayşen Karpaz (İstanbul: Kuraldışı Yayınları, 1997), 160-162.

¹³⁶ Viktor Emil Frankl, *İnsanın Anlam Arayışı*, çev. Selçuk Budak (İstanbul: Okuyan Us Yayınları, 2019) 81-82.

doğrultusunda davranışlarını yönlendirebilir. Bu durum terapi sürecinde de kendini gösterir. Nitekim varoluşçu terapide amaç, kişinin bu özgürlüğünü ve sorumluluğunu fark etmesini sağlamaktır.¹³⁷ Bu bağlamda Yalom’a göre özgür irade, bireyin kendi yaşamı üzerinde bilinçli karar verme ve bu kararlarının sorumluluğunu üstlenme kapasitesidir.

1950’lerde ortaya çıkan hümanistik psikoloji, özgür irade ve bireyin potansiyelini gerçekleştirme kapasitesini ön plana çıkarmış ve insan doğasına daha olumlu ve bütüncül şekilde yaklaşmıştır. Hümanist psikologlardan Maslow, ihtiyaçlar hiyerarşisi kuramında insanların temel ihtiyaçlarını belirtmiştir. Bu ihtiyaçlar fiziksel, güvenlik, ait olma/ sevgi, saygı ve kendini gerçekleştirme ihtiyaçlarıdır.¹³⁸ Bu hiyerarşide alt basamaklarda yer alan insanlar sevgi, ait olma vb. gibi ihtiyaçlarını çevreyle kurulan etkileşim ile karşılamaktadır. Bu piramidin en üst basamağında yer alan kendini gerçekleştirmiş insan ise bütün yetenek ve niteliklerini aktif olarak kullanabilir.¹³⁹ Maslow’a göre, sadece bu bireyler sorumluluk alma konusundaki bilinçleri ve özerk kişilik yapıları nedeniyle çevreye daha az bağımlıdır.¹⁴⁰ Bu anlamda, kendini gerçekleştirmiş insanın, iradesini tam anlamıyla kullandığı söylenebilir. Bu nedenle özgür irade kavramı, Maslow’un ilgili kuramı çerçevesinde yorumlanabilir. Bir diğer Hümanist psikolog Rogers’ta da durum bundan farklı değildir. O da kendini gerçekleştirmiş olan bireyin düşünce ve davranışlarında özgür olduğunu belirtmektedir.¹⁴¹ Ayrıca Rogers’a göre gerçek özgürlük, kişinin dışarıdaki seçeneklerden ziyade, kendi iç dünyasında ve bilinçli farkındalığıyla başlar. Yani özgürlük, “ben kendi seçimimle yaşayabilirim” diyebilmektir. Bu durum, kişinin öznel deneyimi ve hissettiği gerçeklikle ilgilidir. Nesnel olarak ölçülen veya başkaları tarafından görülen bir şey değildir.¹⁴² Bununla birlikte Rogers, insanın hem belirli koşullar ve biyolojik süreçler tarafından etkilendiğini hem de sorumluluk bilinciyle özgür seçimler yapabildiğini düşünmektedir. Yani özgür irade ve determinizm bir paradoks şeklinde birlikte var olabilir. Ona göre, bu iki durum birlikte düşünüldüğünde

¹³⁷ Ed Mendelowitz vd., “Varoluşçu Psikoterapi”, çev. Esra Güzelyazıcı vd., *Modern Psikoterapiler*, ed. Raymond Joseph Corsini- Danny Weddings (İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2012), 471-473.

¹³⁸ Abraham Harold Maslow, *Motivation and Personality* (New York: Harper and Row Publishers 1954), 35-51.

¹³⁹ Maslow, *Motivation and Personality*, 255- 258.

¹⁴⁰ Maslow, *Motivation and Personality*, 152-174.

¹⁴¹ Duane P. Schultz ve Sydney Ellen Schultz, *Modern Psikoloji Tarihi*, çev. Yasemin Aslay (İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2007), 680.

¹⁴² Carl Ransom Rogers, “Freedom and Commitment”, *Readings in Human Development: A Humanistic Approach*, haz. Theron M. Covin (New York: Ardent Media, 1974), 6364.

insanın karmaşık doğasını anlamak mümkün olabilir. Dolayısıyla Rogers, bu iki bakış açısını uzlaştırmaya çalışır.¹⁴³

Sosyal öğrenme kuramcılarından Bandura, insan davranışlarının çevreleriyle ve kendi düşünceleriyle etkileşim içinde şekillendiğini düşünmektedir. Bu bağlamda Bandura'nın özgür irade anlayışı da söz konusu teori çerçevesinde değerlendirilebilir. Özgür irade, dış koşullardan tamamen bağımsız bir yetenek olarak görülmez. Bunun yerine üçlü karşılıklı belirlenim ile açıklanmaktadır. Buna göre, insanların davranışları, kişisel özellikleri ve çevreleri sürekli olarak birbirini etkilemektedir.¹⁴⁴ Dolayısıyla Bandura, insanın sadece çevresel etkilerin oluşturduğu pasif bir fail olmadığını aksine kendi yaşamını şekillendiren aktif bir özne olduğunu savunmaktadır. Ona göre insan, dil, soyut düşünme ve bilinçli bilişsel yetenekleri aracılığıyla çevrenin dayatmalarını aşabilir. Böylece, kendi hedeflerini belirleyerek hayatına yön verebilir. Bu anlamda Bandura'nın kastettiği özgürlük, amaçlılık, öngörü, öz düzenleme ve öz yansıtma şeklinde dört temel etkenlik özelliğiyle açıklanır. Bandura'ya göre, bu yetenekler sayesinde insanlar çevrelerini ve kendi geleceklerini şekillendirebilir. Ancak bu mutlak bir özgürlük değildir. Dolayısıyla özgür irade, tamamen bağımsız anlayıştan ziyade koşullar ile birlikte şekillenen ve kendi kendini yöneten bir failliğin neticesidir.¹⁴⁵

Rotter'ın kontrol odağı teorisi de, insanların yaşamlarındaki olayların kendi kontrollerinde mi yoksa dış güçlerin etkisiyle mi oluştuğunu açıklamaları bakımından konuyla bağlantılıdır. Kontrol odağı, bireyin elde ettiği ödül veya yaşadığı sonucun kendi davranışlarına mı yoksa şans veya kader gibi dışsal faktörlere mi bağlı olduğunu düşündüğünü ifade eden algıdır. Rotter, bu durumu içsel kontrol ve dışsal kontrol şeklinde açıklamıştır. Buna göre, dışsal kontrol odağına sahip bireyler olayları şans, kader gibi faktörlere bağlama eğiliminde olduklarından kadercı (fatalist) düşünceye daha yatkındır. İçsel kontrol odağına sahip bireyler ise sonuçların kendi çaba ve kararlarının neticesi olduğuna inandıkları için kaderciliğe daha az eğilim gösterirler.¹⁴⁶ Bununla birlikte kontrol odağı sabit bir özellik değildir. Psikolojik süreçlerle oluşur, gelişir ve değişir. Bu yüzden insanların kontrol odağına dair beklentileri, bulundukları ortam ve şartlara göre

¹⁴³ Carl Ransom Rogers, *Freedom to Learn: A View of what Education Might Become* (Columbus, Ohio: Charles Edward Merrill Publishing Company, 1969), 275-256.

¹⁴⁴ Albert Bandura, "The Reconstructual of 'Free Will' From the Agentic Perspective of Social Cognitive Theory", *Are We Free? Psychology and Free Will*, ed. John Bear vd. (New York: Oxford University Press, 2008), 93.

¹⁴⁵ Bandura, *Are We Free? Psychology and Free Will*, 87-89.

¹⁴⁶ Julian B. Rotter, "Generalized Expectancies for Internal Versus External Control of Reinforcement", *Psychological Monographs*, 80/1 (1966), 1-28.

zamanla değişebilir.¹⁴⁷ Araştırmalar, iç kontrol odağı ve özyeterliliği yüksek olan gençlerin kariyer hedeflerine daha istekli çalıştığını ve hedeflerine odaklandığını göstermektedir. Dolayısıyla iç kontrol odağına sahip bireyler, dış kontrol odağına sahip olanlara göre daha fazla iş imkânı oluşturabilir. Ayrıca, bu özelliklere sahip kişiler kendi işlerini kurmada daha cesurdur.¹⁴⁸

Psikolojide kader algısı ve özgür irade üzerine yapılan kuramsal incelemelerin ardından, din psikolojisi alanında kader konusunun nicel, nitel ve teorik değerlendirme yöntemleriyle ele alındığı çalışmalara da değinilecektir. Bu doğrultuda, öncelikle din psikolojisi literatüründe nicel yöntemlerle gerçekleştirilen çalışmalar incelenmiştir. Kader algısı ve ruh sağlığı ilişkisini inceleyen bir araştırma yapan Karaca, farklı kader algılarıyla ruh sağlığının bazı boyutları arasında anlamlı ilişkiler bulmuştur. Çalışmanın yapıldığı grubun sürekli kaygı puanları, durumluk kaygı puanlarından daha yüksek olarak tespit edilmiştir.¹⁴⁹

Kader inancının psikoterapik açıdan fonksiyonu üzerine bir çalışma yapan Kandemir, insanın kader anlayışının hayatını nasıl yönlendirdiğini ve psikolojisi üzerindeki etkisini irdelemektedir. Sonuç olarak kader algıları ile dindarlık arasında kuvvetli bir ilişki bulunmuştur. Buna göre, Ehl-i Sünnet kader algısına sahip olan bireylerin dini inanç, dini davranış ve içsel dini motivasyon düzeylerinin Mutezile ve Cebriyye kader algılarından daha yüksek çıktığı tespit edilmiştir. Bu açıdan kader algısının insanların ruh sağlığını olumlu etkilediği görülmüştür.¹⁵⁰

Kader inancının bireylerin yaşamın zorluklarıyla başa çıkma süreçlerindeki rolünü, yükleme ve başa çıkma kuramı çerçevesinde inceleyen Batman, kader inancının, bireylerin ruh sağlığını olumlu yönde etkilediğini tespit etmiştir. Araştırma sonucunda kader inancının, bireylerin zorluklarla başa çıkmalarında önemli bir psikolojik destek sağladığı bulunmuştur. Katılımcılar, yaşadıkları olayları "yazgı" olarak görmüş ve kader inancını bir rahatlama ve kabullenme aracı olarak kullanmışlardır.¹⁵¹

¹⁴⁷ Nihan Yağışhan vd., "Eğitim Fakültesi Güzel Sanatlar ve Diğer Bölüm Öğrencilerinin Benlik İmgesi ve Denetim Odaklarının Karşılaştırılması", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 17 (2007), 246.

¹⁴⁸ Hafız Ullah vd., "Study of Personality Traits Influencing Entrepreneurial Intention among Business Students: A Two Countries Comparison", *Gomal University Journal of Research* 2 (Haziran 2016), 59-60.

¹⁴⁹ Karaca, "Kader Algısı Ruh Sağlığı İlişkisi Üzerine Empirik Bir Araştırma", 489.

¹⁵⁰ Kandemir, *Kader İnancının Psikoterapik Açıdan Fonksiyonu*, 117-118.

¹⁵¹ Batman, *Yaşamın Zorluklarıyla Başa Çıkma Kader İnancının Rolü*, 49-50.

Konu hakkında bir diğer çalışma Kara'ya aittir. Bu çalışmada kader inancıyla öğrenilmiş çaresizlik arasındaki ilişki incelenmiştir. Temel olarak bireyin, davranışları üzerinde bir etkisi olmadığına inandığı bir kader inancına sahip olması durumunda, bunun öğrenilmiş çaresizliğe yol açıp açmayacağı sorgulanmaktadır. Araştırma sonucunda kader inancı ile öğrenilmiş çaresizlik arasında anlamlı bir ilişki gözlemlenmemiştir.¹⁵²

Kahramanmaraş'ta farklı lise türlerinde öğretmen ve öğrencilerden oluşan bir örneklem grubu üzerinde bir çalışma yapan Kartopu, kader ve kaygı arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Bireylerin kader algılarının ruh sağlığı üzerindeki etkilerini ortaya koyan çalışmada kader inancının olayları anlamlandırmada ve kaygı yönetiminde önemli bir faktör olduğunu ve bireylere psikolojik bir destek sağladığını tespit etmiştir.

Kader algısının bazı boyutlarında (örneğin, afetlerin kaynağına atıf yapma), kaygı düzeyinde anlamlı farklılıklar gözlenmiştir. Ancak başarı ve başarısızlık tutumu gibi bazı boyutlarda kaygı düzeyiyle anlamlı bir ilişki bulunamamıştır.¹⁵³

Bireyin hayatının hemen her alanında sahip olduğu tutumları etkileyen kader kavramının, psikolojik iyi oluşu da etkilemesi muhtemeldir. Bu bağlamda kader algılarının psikolojik iyi oluşla ilişkisini araştıran Kilit, kader algısını üç boyutta incelemiştir. Ehl-i sünnet kader algısı ve psikolojik iyi oluş arasında pozitif yönde anlamlı ilişki ve Cebriyye kader algısı ve psikolojik iyi oluş arasında negatif yönde anlamlı ilişki tespit edilmiştir. Ancak Mutezile kader algısı ve psikolojik iyi oluş arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır.¹⁵⁴

Korkmaz, kader anlayışlarının otoriter eğilimleri nasıl etkilediği üzerine bir çalışma yapmıştır. Farklı kader algılarına sahip kişilerin dini seviyelerini karşılaştırmış ve Ehl-i Sünnet kader algısına sahip olanların dini seviyelerinin, Mutezile ve Cebriyye kader algısına sahip olanlara göre daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.¹⁵⁵

Kader algılarını, zihinsel engelli bireylerin bakımını üstlenen kişiler özelinde inceleyen Camuzcu, adil dünya inançları ve alt boyutları arasında anlamlı bir ilişki olup

¹⁵² Kara, *Öğrenilmiş Çaresizlik Davranışının Genellenme Derecesi ile Kader İnancı Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*, 112-117.

¹⁵³ Kartopu, *Kaygının Kader Alguları ile İlişkisi (Kahramanmaraş Örneği)*, 197-200.

¹⁵⁴ Kilit, *Kader Algısı - Psikolojik İyi Oluş İlişkisi Üzerine Bir Araştırma*, 116-117.

¹⁵⁵ Çalışkan, *Kader Algısı ve Otoriteriyen Kişilik Arasında İlişki Üzerine Bir İnceleme*, 88-91.

olmadığını araştırmıştır. Sonuçlar, kader algısı ile adil dünya inancı ve alt boyutları arasında anlamlı bir ilişki bulunmadığını göstermektedir.¹⁵⁶

Ebeveyn kaybı yaşayan bireylerin yaşamış olduğu bu deneyimin onların kader algıları ve psikolojik iyi oluşlarını etkileyebileceği düşünülmektedir. Bu anlamda karşılaştırmalı bir çalışma yapan Çolak, ebeveyn kaybı yaşayan bireylerin psikolojik iyi oluş düzeylerinin ve kader algılarının, yaşamayanlara göre farklılık gösterdiğini tespit etmiştir.¹⁵⁷

Kader konusu, literatürde nitel araştırma yöntemleriyle de incelenmiştir. Özpolat ve Kartopu, ağıtlarda kader inancının nasıl temsil edildiği incelenmiş ve ağıtlar özelinde kader anlayışının isyan ve teslimiyet arasında iki uçta şekillendiği, halkın ölüm karşısındaki duygusal ve inanç temelli tutumunu yansıttığı tespit edilmiştir.¹⁵⁸ Kader algılarıyla ilgili obsesif kompulsif bozukluk tanılı hastalar üzerinde nitel bir araştırma yapan Angın ve Kızılgeçit, kader algısıyla erken dönem uyumsuz şemalar arasında benzerlikler tespit etmişlerdir. Elde edilen bulgular, çocuklukta yaşanan olumsuz deneyimlerin bireyin kader algısına yönelik anlamlandırmalarını etkileyebileceğini göstermektedir.¹⁵⁹ Bireyin kader algısı hayata bakışını belirleyen bir unsur olmakla birlikte insan davranışları üzerinde de etkilidir. Bu anlamda Doğan, üniversite öğrencilerindeki kader algılarıyla ilgili metaforik bir çalışma yapmıştır. Sonuç olarak, üniversite öğrencilerinin “kader” kavramına ilişkin 106 metafor ürettiği ve araştırmada en sık tekrarlanan metaforun “yol” metaforu olduğu tespit edilmiştir. Bununla birlikte gençlerdeki fatalistik eğilimin hiç de küçümsenemeyecek boyutlarda olduğu sonucuna ulaşılmıştır.¹⁶⁰

Kader inancını teorik bir değerlendirmeye inceleleyen araştırmalar da mevcuttur. Macit ise, bireylerin kader inancına dayalı tutum ve davranışlarının toplumsal yapı ve kültürel dinamiklerle ilişkisini analiz etmeyi amaçlamıştır. Elde edilen bulgular, kaderciliğin yalnızca bireysel bir inanç biçimi değil, aynı zamanda toplumsal koşullar tarafından şekillenen çok katmanlı bir olgu olduğunu ve toplumsal dönüşümün, kaderci

¹⁵⁶ Camuzcu, *Kader Algısı ve Adil Dünya İnancı İlişkisi: Zihinsel Engellilerin Bakımını Üstlenen Kişiler Üzerine Nicel Bir Araştırma*, 143-147

¹⁵⁷ Çolak, *Ebeveyn Kaybı Yaşama, Psikolojik İyi Oluş ve Kader Algısı İlişkisi Üzerine Bir Nicel Araştırma*, 57-60.

¹⁵⁸ Özpolat -Kartopu, “İsyen ile Teslimiyet Arasında: Ağıtlarda Kader İnancı”, 1970-1971.

¹⁵⁹ Angın -Kızılgeçit, “Obsesif Kompulsif Bozukluk Tanılı Hastalarda Erken Dönem Uyumsuz Şemalar ve Kader Algısı”, 102.

¹⁶⁰ Doğan, “Üniversite Öğrencilerinin Kader Algıları: Metaforik Bir Araştırma”, 672-673.

yaklaşımların zayıflamasında belirleyici bir rol oynayabileceğini göstermektedir.¹⁶¹ Aydın, İslam dininin temel inanç esaslarından biri olan kader inancını, savunma mekanizmaları ve dini başa çıkma kavramları açısından değerlendirmiştir. Araştırmanın sonucunda kader inancının, doğru bir şekilde anlaşılmadığında bir savunma mekanizması ve duygu odaklı başa çıkma stratejisi olarak işlev gördüğünü bulmuştur. Ayrıca doğru bir kader inancı geliştirildiğinde ise, problem çözmeye yönelik başa çıkma stratejisi ve iş birliği temelli, bireyin kendi kendine yeten dini bir başa çıkma yolu olarak kullanıldığını tespit etmiştir.¹⁶²

Sonuç olarak bahsedilen kuramlar, kader konusunun psikolojideki yansımaları olarak değerlendirilebilir. Freud'un psikanalitik yaklaşımından Rotter'in kontrol odağı teorisine kadar birçok kuram ele alınmıştır. Bu kuramların ortak noktası, kader algısının bireyin davranışlarını, ruhsal durumunu ve özgür irade anlayışını doğrudan etkilemesidir. Bu bağlamda psikoloji literatürü kaderi, pasif bir kabullenme biçiminden ziyade dinamik bir süreç olarak görmektedir. Dolayısıyla özgür irade ve kader arasındaki ilişki, bireyin yaşamı üzerinde, sınırlandırıcı ve anlamlandırıcı bir işlev taşımaktadır. Bununla birlikte din psikolojisinde kader algılarıyla ilgili çalışmaların sınırlı olduğu görülmüştür. Kader inancı bireyin yaşam deneyimlerini anlamlandırmasında, ruhsal dayanıklılığını artırmasında ve içsel bütünlüğünü korumasında önemli psikolojik bir işleve sahiptir. Literatürde yer alan araştırmalar, kader algısının bireyin yaşamını şekillendiren güçlü bir inanç boyutu olduğunu göstermektedir. Bu inanç sistemi özellikle stresli yaşam olayları karşısında bireye anlam, sabır ve kabullenme duygusu sunmaktadır.

5. KAYGI KAVRAMI

Kaygı kavramının sözlük anlamı; “İleriye dönük olumsuz bir durumun meydana gelmesi beklentisinin ortaya çıkardığı tedirgin edici duygu, düşünce, üzüntü, tasa, endişe şeklindedir.”¹⁶³ Dolayısıyla kaygı gelecekte meydana gelebilecek olan tehlikelere karşı vücudun bir nevi tepki göstermesi olarak tanımlanabilir. Freud'a göre insanın yaşadığı ilk kaygı, doğum anında ortaya çıkar. Bu anda birey, birçok uyarıcıyla karşılaşır ve bu

¹⁶¹ Macit, “Sosyal Bir Fenomen Olarak Kadercilik (Kaderciliğin Toplumsal Boyutları ve Etkileri Üzerine Sosyolojik Bir Değerlendirme), 161-163.

¹⁶² Aydın, “Kader İnancının Savunma Mekanizması ve Dini Başa Çıkma Kavramları Açısından Değerlendirilmesi”, 116-119.

¹⁶³ TDK, *Türkçe Sözlük* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1983), “Kaygı”, 670; Budak, “Kaygı”, 437.

durum, sonraki kaygıların temelini oluşturur.¹⁶⁴ Dolayısıyla başlangıçta biyolojik bir kavram olarak değerlendirilen kaygı, ilk kez Freud'un katkılarıyla psikolojik literatüre dâhil olmuştur. Horney göre ise kaygı, bireyin düşmanca algıladığı bir dünyada kendisini izole ve çaresiz hissetmesiyle ortaya çıkan temel bir duygudur. Bu temel kaygı, çocuğun gerçek duygularını ifade edememesine neden olur. Onu başkalarıyla başa çıkmak için savunmacı yollar geliştirmeye zorlar.¹⁶⁵ Bir alarm sistemi olarak düşünebilen bu duygu durumu, yararlı olabildiği gibi zararlı da olabilmektedir. Günlük hayatta karşılaşacağımız kötü bir duruma bizi hazırlaması ve bu durumu kabul edebileceğimiz bir seviyeye getirmesi bu yararlılardan biridir. Kaygı seviyesinin yüksek olması, strese ve paniğe neden olmaktadır. Buradan yola çıkarak kaygının gereksiz bir şekilde başladığı ve uzun sürdüğü durumlarda zararlı olabileceği kanısına varılabilir.¹⁶⁶ İnsanlar hayatlarını inandıkları şeyler üzerine bina etmektedirler. Düşünceler, duyguların yanı sıra, inançlarında dolaylı bir yansıması olarak şekillenir. Bu anlamda kaygı, sınanabilen ve değeri inip çıkabilen bir duygu durumu olarak nitelendirildiğinde o anki inancımızın riskli bir bedeli konumunda olacaktır. Bu bağlamda, inandığımız şeylerin doğruluğuna bakmaksızın, zaman içinde kaygı duyulan durumlar, belki de kaygının kendisi nedeniyle harcanan değerli zamanla sonuçlanabilir.¹⁶⁷

Kaygıyla ilişkilendirebileceğimiz bazı kavramlar vardır. Bunlardan ilki anksiyete, kaygının İngilizce'deki karşılığıdır.¹⁶⁸ Anksiyete İngilizce sözlükte, "Yaklaşan tehlike veya olumsuzluk beklentisiyle ortaya çıkan ve bedensel gerginlikle kendini gösteren bir duygu" şeklinde tanımlanmıştır.¹⁶⁹ Kaygıyla çoğu zaman aynı anlamda kullanılan endişe, Farsça bir kelime olup düşünce, vesvese, merak, kaygı, gam, keder, şüphe veya korku¹⁷⁰ anlamlarında kullanılmaktadır. Kaygıdan daha az yoğun bir duygu durumudur. Gelecekte olması muhtemel olaylara karşı bireyin yaşadığı panik durumu endişedir. Bu durumun yoğunluğu daha derin bir üzüntüye yol açar ve yaygın kaygı bozukluğuna sebep olabilir.¹⁷¹ Freud'a göre endişe, kişinin hissettiği nahoş bir durumdur ve yaşanan zevk

¹⁶⁴ Sigmund Freud, *Psikanalize Giriş*, çev. Günsel Koptagel İlal (İstanbul: Star Yaprak Yayınları, 1993), 230-231.

¹⁶⁵ Karen Horney, *Neurosis and Human Growth* (New York: W.W. Norton & Company Inc. 1950), 18-19.

¹⁶⁶ Tallis, *Kaygıları Aşmak*, 4-6.

¹⁶⁷ Kadir Özer, *Kaygı Sınanma Durumuyla Baş Edebilme* (İstanbul: Sistem Yayıncılık, 2002), 1-2.

¹⁶⁸ Andre Le Gall, *Anksiyete ve Kaygı*, çev. İsmail Yerguz (Ankara: Dost Kitabevi Yayınları, 2006), 8.

¹⁶⁹ Gary R. Vandenbos, *APA Dictionary of Clinical Psychology* (USA: American Psychological Association, 2013), "Anxiety", 41.

¹⁷⁰ Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat* (Ankara: Aydın Kitabevi, 2010), "Endişe", 254.

¹⁷¹ Cavit Binbaşoğlu, *Eğitim Psikolojisi* (Ankara: Yargıcı Matbaası, 1995), 297-298.

kaybının yanı sıra öğretici de olabilmektedir. Aynı zamanda bu duygu, belli bir düzenle ortaya çıkan hareket boşalımına eşlik etmektedir. Haz duygusunun eksikliğiyle kendini gösteren bir durumdur.¹⁷² Bir başka kavram olan korku, somut bir olay karşısında verilen bir tepkidir ve kısa sürelidir. Korku duyulan olay gerçekte var olan, meydana gelmiş bir olaydır.¹⁷³ Kişi, korkulan olaydan kaçınmak için uğraşır ancak bu olaydan kaçınamazsa kaygı hissetmeye başlar.¹⁷⁴ Korku ve kaygı durumlarında vermiş olduğumuz fizyolojik tepkilerin benzer olması bu kelimelerin anlamlarının aynı olduğu yanılgısına kapılmamıza neden olur. Bu bağlamda her iki duyguyu da ayırt etmenin yolu, o anki hissedilen duygunun oluşmasının sebebini bulmaktır. Kritik olarak olaylar karşısındaki duygularımızın yoğunluğunu belirleyen şey, kişilerin olaylara yüklemiş olduğu anlamlardır.¹⁷⁵ Kaygı kavramıyla ilgili olan Arapça kelimeler ise, havf ve hüzn kelimeleridir.¹⁷⁶ Havf, bireyin arzu etmediği bir durumla karşı karşıya kalma ihtimali ya da değer verdiği bir şeyi yitirme endişesiyle ortaya çıkan korku halidir.¹⁷⁷ Hüzün ise, istenmeyen bir olayın gerçekleşmesi yahut geçmişte yaşanmış bir kaybın ardından hissedilen üzüntü, kaygı ve içsel sıkıntıyı ifade eder.¹⁷⁸ Üzüntü yerine kullanılan hem kavramı, gelecekte karşılaşılabilecek bir olay için duyulan üzüntüdür.¹⁷⁹ Korku ve kaygı kavramları arasındaki fark şu şekilde izah edilebilir. Korku durumunda birey, kaynağını açıkça bilmektedir. Kaygı halinde ise kişi, huzursuzluk yaratan unsuru ne kendisine ne de başkasına net bir şekilde ifade edebilir.¹⁸⁰

Kaygı, felsefi açıdan ele alan ilk düşünür olan Kierkegaard'da göre, hem ondan faydalanmak istenilen hem de ona karşı cephe alınan duygusal bir tepkidir. İnsan tinsel (psychical), fiziksel ve ruhsal (spirit) şeklinde sentez bir varlıktır. Ruhsal (spirit) bir varlık olmasından kaynaklı olarak kaygı insana özgü bir niteliktir. Ona göre kaygı, insanın varoluşunun özündeki "hiçlik" hissiyle de ilişkilidir. İnsanın bilinçli olarak hayatın anlamını sorgulamasına, Tanrı'yı ve varoluşu keşfetmesine neden olur. İnsan, bir yanda

¹⁷² Sigmund Freud, *Endişe*, çev. Leyla Özcengiz (İstanbul: Dergâh Yayınları, 1992), 58-59.

¹⁷³ Freud, *Endişe*, 93; Özer, *Kaygı Sinanma Duygusuyla Baş Edebilme*, 11; Peykan G. Gökalp, "Yaygın Anksiyete Bozukluğu", *Anksiyete Bozuklukları*, ed. Raşit Tükel (Ankara: Çizgi Tıp Yayınevi, 200), 137.

¹⁷⁴ Rod Plotnik, *Psikoloji'ye Giriş*, çev. Tamer Geniş (İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2009), 518.

¹⁷⁵ Özer, *Kaygı Sinanma Duygusuyla Baş Edebilme*, 9-11.

¹⁷⁶ Mustafa Kara, "Havf", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 16/528 - 531; Mustafa Çağrı, "Hüzn", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 19/73 - 76; Karagöz vd., *Dini Kavramlar Sözlüğü*, "Havf", 241; Karagöz vd., *Dini Kavramlar Sözlüğü*, "Hüzn", 276 - 277; Cürcânî, "Hüzn", 86; Cürcânî, "Havf", 99; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, "Hüzn", 9/861; İbn Manzûr, "Havf", 13/1290.

¹⁷⁷ Cürcânî, "Havf", 99.

¹⁷⁸ Çağrı, "Hüzn", 19/73-76; Cürcânî, "Hüzn", 86.

¹⁷⁹ İbn Manzûr, "Hüzn", 9/861.

¹⁸⁰ Clifford Thomas Morgan, *Psikolojiye Giriş*, çev. Hüsni Arıcı vd. (Konya: Eğitim Kitabevi, 2011), 208.

varoluşunun anlamını keşfetmeye çalışırken, diğer yanda varoluşunun anlamsızlığını da fark eder. Bu ikilem, kaygıyı oluşturur.¹⁸¹ Heidegger, kaygıyı insanın varoluşsal durumunu anlamak için kullanır. Heidegger'in felsefesinde kaygı, insanın "dünyaya fırlatılmışlığı" (ya da "Dasein" olarak adlandırılan varoluşsal durum) ve ölümle yüzleşmesi ile ilişkilidir. İnsanın doğasının temel bir özelliğinin, varlık ve ölümle olan ilişkisi olduğunu söyler. Kaygı, insanın varlığını ve ölümünü kavrayışının bir sonucudur. İnsan, hayatı boyunca sürekli bir belirsizlik ve ölümle yüzleşme halindedir ve bu durum kaygıyı doğurur. Heidegger, kaygının, insanın dünyada anlam ve kimlik arayışını tetiklediğini ifade eder.¹⁸² Sartre göre özgürlük, "hiçlik" (néant) kavramıyla yakından ilişkilidir. "Hiç", belirlenemeyen ama kendisi için varlığın yapısında anlamı ifşa edilen bir unsurdur. Kaygı ise bu hiçliğin bilinçte açığa çıkmasıyla ilgilidir. Sartre'ye göre kaygı, belirli bir saike (nedene) değil, bilincin kendi özgürlüğüne dair farkındalığına dayanır. Bilinç, kendi varlığını aşkınlık olarak kurarken, "hiçliği hiçler" ve bu durum özgürlüğün zeminini oluşturur. Sartre, kaygının özellikle "iç daralması" olarak adlandırdığı fenomenle ortaya çıktığını ifade eder. İç daralması, bireyin kendi imkanlarını gelecekte gerçekleştirememesiyle yüzleşmesi sonucunda oluşur. Bu, kendisi için varlığın, kendi özgürlüğünü ve bu özgürlüğün getirdiği sorumluluğu fark etmesidir. Ancak kaygı, yalnızca geleceğe dair bir beklenti değil, aynı zamanda geçmişteki edimlerin oluşturduğu olgusal durumlardan da kaynaklanabilir. Kişi hem olmuş olduğu şeyi hem de olabileceği şeyleri düşündüğünde, kaygı bu karşıtlıkta kendini gösterir. Dolayısıyla kaygı, bireyin kendi özgürlüğünü ve bu özgürlükle birlikte gelen hiçliği fark ettiği anda ortaya çıkan varoluşsal bir durumdur.¹⁸³

Kaygı her insanda var olan ve belirli bir düzeye kadar kabul edilebilen bir durumdur. Burada önemli olan nokta kaygının düzeyidir. Öyle ki belirli bir ölçüde kaygılı olmak insan için faydalı dahi olabilmektedir. Normal seviyedeki bir kaygı, insanları güdülemekte, yapacakları işlere motive etmekte, karşılaştıkları problemleri çözmelerini sağlamak ve onları harekete geçirmektedir.¹⁸⁴ Özetle kaygı hem psikolojik hem de felsefi boyutlarıyla insan varoluşunun ayrılmaz bir parçasıdır. Bireyin geçmiş, şimdi ve gelecekle olan ilişkisini şekillendirir. Aynı zamanda özgürlük, sorumluluk ve

¹⁸¹ Søren Kierkegaard, *Kaygı Kavramı*, çev. Vefa Taşdelen (Ankara: Hece Yayınları, 2004), 108-113.

¹⁸² Martin Heidegger, *Varlık ve Zaman*, çev. Kaan Harun Ökten (İstanbul: Agora Kitabevi, 2011), 196- 197.

¹⁸³ Jean-Paul Sartre, *Varlık ve Hiçlik: Fenomenolojik Ontoloji Denemesi*, çev. Gülseren Çankaya Eksen - Turhan Ilgaz (İstanbul: İthaki Yayınları, 2009), 86-89.

¹⁸⁴ Baymur, *Genel Psikoloji*, 203-204; Cüceloğlu, *İnsan ve Davranışı: Psikolojinin Temel Kavramları*, 278; Binbaşioğlu, *Eğitim Psikolojisi*, 296.

belirsizlikle yüzleşmesini sağlar. Bu yönüyle, bireyin hem kendini anlamlandırma sürecinde hem de yaşamla kurduğu ilişkide etkili bir unsur olabilir.

5.1. KAYGININ BELİRTİLERİ

Psikolojik ve fiziksel durumlar arasındaki bağ, beden ve ruhun birbirini senkronize bir şekilde etkileyebileceğini gösterir. Dışarıdan gelen uyarıcılar, bedende değişimlere yol açarken, ruhsal sıkıntılar da bedensel yansımalar oluşturabilir.¹⁸⁵ Bu anlamda yaşanan bazı olaylara karşı verilen kaygı tepkisi, fizyolojik olarak dışarıdan görülebilmektedir. Bu tepkiler; nefes darlığı, gerginlik, kalp çarpıntısı, ani sinirlenme, sürekli yorgunluk, kas ağrıları, terleme, titreme,¹⁸⁶ bazı durumlarda idrar tutamama, uyku düzensizlikleri, kan basıncı ve nabız hızının artması,¹⁸⁷ ağız kuruması, tükürük salgısının azalması, kan şekerinin yükselmesi, göz bebeklerinin büyümesi, mide – bağırsak hareketlerinin hızlanması¹⁸⁸ olarak sayılabilir.

Kaygı insanı pek çok açıdan etkileyen bir duygudur. Kaygı düzeyi arttığında bireyde algı ve dikkat bozuklukları görülebilmektedir. Bunun nedeni, kaygı yoğunluğunun mevcut seçenekleri görmeyi engellemesidir.¹⁸⁹ Ayrıca kaygı, kişide birtakım psikolojik rahatsızlıklara sebebiyet vermektedir. Nitekim aşırı kaygı, varlığı zorunlu olmayan bir stres biçimidir.¹⁹⁰ İnsan beyni, herhangi bir olayda mantık silsilelerine göre hareket etmeye eğilimlidir. Bu durum beynin bir nevi rahatlatma şeklidir. Ancak beyin için önemli olan, düşüncenin gerçekliğe uygunluğu değil, kendi içinde tutarlı olmasıdır. Bu nedenle, gerçek dışı inançlar bile birey tarafından mantıklıymış gibi yaşanabilir. Özellikle kaygı gibi duygular, farkında olunmayan ve gerçekçi olmayan mantık kalıplarının bir sonucudur.¹⁹¹ Kaygılı bireyler, insanlar arası ilişkilerde oldukça duyarlı oldukları için incitmekten ve incitilmekten korku duyarlar. Bu tür bireyler için karar verme süreci çok sancılıdır. Bunun nedeni herhangi bir seçeneği tercih ettiklerinde vazgeçtikleri seçeneğin kaybettirdiklerini düşünmeleridir. Tüm işlerin yolunda gittiği durumlarda dahi, küçük sorunları abartabilir ve kaygı ortamlarını kendileri oluşturabilirler. Genellikle kötümser

¹⁸⁵ Carl Gustav Jung, *Man and His Symbols* (New York: Anchor Press , 1969), 309; Ebu Zeyd Ahmed el-Belhî, *Beden ve Ruh Sağlığı*, çev. Muhammed Uysal (İstanbul: Endülüs Kitap, 2018), 171 – 175; Osman Pazarlı, *Din Psikolojisi* (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1982), 38.

¹⁸⁶ Cüceloğlu, *İnsan ve Davranışı: Psikolojinin Temel Kavramları*, 293.

¹⁸⁷ Engin Geçtan, *İnsan Olmak* (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1999), 85.

¹⁸⁸ Köknel, *Kaygıdan Mutluluğa Kişilik*, 133.

¹⁸⁹ Geçtan, *İnsan Olmak*, 89-90.

¹⁹⁰ Tallis, *Kaygıları Aşmak*, 17; Charles Spielberger, *Anxiety and Behavior* (New York: Academia Press, 1966), 263-286.

¹⁹¹ Özer, *Kaygı: Sinanma Duygusuyla Baş Edebilme*, 46-51.

bir bakış açısına sahip olan kaygılı bireylerin, kendi yaşantılarına ve başkalarının durumlarına yönelik beklentileri de olumsuzluk temellidir. Bu bireyler, zihinlerinde kurguladıkları olumsuz senaryolarla çevrelerindeki insanları da etkileyebilirler. Aynı zamanda kaygı duygusu sosyal olarak aktarılabilir bir özelliktir. Bu nedenle kaygılı kişiler çoğu zaman yakın çevrelerini de benzer bir ruh haline sürükleyebilirler. Ne var ki, kaygılarını paylaşmayanlara karşı içsel bir ikilem yaşamaktadırlar. Bu kişilere bir yandan öfke ve suçlama yöneltirken, diğer yandan onların sakinliğine güven duyabilirler.¹⁹² Bu anlamda kaygı, bireyin hem bedensel hem de zihinsel işleyişini etkileyen çok yönlü bir duygudur. Dolayısıyla, kaygının farkında olmak ve onunla baş etme becerilerini geliştirmek, bireyin yaşam kalitesini artırmada önemli bir adım olabilir.

5.2. KAYGI ÇEŞİTLERİ

Literatürde kaygının iki türünden söz edilmektedir. Bunlardan ilki, bireylerin ilgilendikleri olaylar çerçevesinde yaşadıkları ve bireysel olarak verdikleri durumluk/geçici kaygı durumudur. İkincisi ise, kişilerin zihinsel durumlarından ve genetik yapılarından kaynaklı olarak yaşadıkları sürekli/kalıcı kaygı durumudur. Durumluk ve Sürekli kaygı, Cattell ve Scheier'in yapmış olduğu faktör analizi çalışmaları sonucu ortaya çıkmış ve Spielberger ve arkadaşlarının çalışmalarıyla da İki Faktörlü Kaygı Kuramının özünü oluşturmuştur.¹⁹³

5.2.1. Durumluk Kaygı

Bireyin o anda içinde bulunduğu stresli durumdan kaynaklı olarak hissettiği subjektif duygu durumudur. Durumluk kaygı, bilinçli şekilde oluşur ve öznedir. Kişi bir olay karşısında durumluk kaygı duyuyorsa otonom sinir sistemi aktivitesi artmıştır. Geçici bir özellik taşıyan bu kaygı, stresin şiddetine göre şekil almaktadır.¹⁹⁴

Spielberger'e göre durumluk kaygı, bireyin yaşadığı anlık veya kısa süreli bir duygusal tepkidir. Bu durum; içsel raporlar (kişinin kendini kaygılı hissettiğini belirtmesi), fizyolojik belirtiler (kalp atış hızının artması vb.), davranışsal göstergeler ve stresörlere verilen tepkilerle değerlendirilir. Geçici kaygının doğru biçimde tanımlanabilmesi için hem öznel (kişisel anlatım) hem de nesnel (fizyolojik ve davranışsal) kanıtların birlikte ele alınması gerekir. Kaygı, genellikle somut bir tehlikeye karşı değil, bireyin algıladığı

¹⁹² Geçtan, *İnsan Olmak*, 86-87.

¹⁹³ Necla Öner-Ayhan Le Compte, *Süreksiz Durumluk/Sürekli Kaygı Envanteri El Kitabı* (İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, 1985), 1; Spielberger, *Anxiety and Behavior*, 12.

¹⁹⁴ Öner - Compte, *Süreksiz Durumluk / Sürekli Kaygı Envanteri El Kitabı*, 1.

belirsizlik veya tehdit duygusuna tepki olarak ortaya çıkar. Ayrıca geçici kaygı, bireyin önceki deneyimlerinden etkilenecek nötr uyaranlara bile koşullanabilir. Bu hâl, zamanla değişebilen geçici bir durumdur ve bireyin stresle başa çıkma biçimlerinden ayrıştırılarak değerlendirilmelidir.¹⁹⁵

5.2.2. Sürekli Kaygı

Sürekli kaygı, kaygı yaşantısına yatkın olan, karamsar ve kolay kırılabilen bireylerin, normalde nötr olarak algılanan olayları tehlikeli ve rahatsız edici şekilde algılamaları sonucunda ortaya çıkmaktadır. Bu kişiler devamlı olarak verdikleri kararları sorgular ve mutsuz olmaya eğilimlidirler.¹⁹⁶

Gökalp'e göre, kişinin hayatındaki kaygı sürekli hale geldiyse, normal görevlerini dahi yerine getirememeye başlar. Bu durumda kişi çevresiyle ilişkilerinde sorun yaşar dolayısıyla durum patolojik bir hâl alır.¹⁹⁷ Spielberger, sürekli kaygının duygusal dalgalanmalara yol açtığını belirtir. Her durumun kaygı kaynağı olabileceğini ifade eder. Kaygının derecesi ve süresi kişiden kişiye değişir. Bunun yanı sıra, bireylerin genetik yatkınlıkları, kaygıyı deneyimleme yoğunluğunu etkiler. Kaygının farklı şekillerde hissedilmesi, kişilerin olayları algılama ve yorumlama biçimlerine bağlıdır.¹⁹⁸

5.3. GELECEK KAYGISI

Gelecek kaygısı, insanlığın başlangıcından itibaren var olagelmiş bir duygu durumudur. Matarneh ve Altrawneh, gelecek kaygısını kaygının bir türü olarak değerlendirmiştir.¹⁹⁹ İnsan diğer canlılardan farklı olarak kaygı duymaktadır.²⁰⁰ İnsan, saldıran bir gen, "metakognisyon geni" sayesinde gelecekle ilgili endişe içerisindedir.²⁰¹ Gelecek kaygısı terimi, ilk kez Alvin Toffler tarafından "futureshock" kavramıyla ortaya çıkmıştır.²⁰² Toffler gelecek kaygısını, bireyin çevresindeki hızlı değişimlere karşı yaşadığı fiziksel ve psikolojik sıkıntı veya aşırı tepki olarak tanımlamıştır. Bu durum, bireyin adaptif kapasitesinin aşılması sonucunda mevcut koşullara uyum sağlamakta zorlanmasına yol açar.²⁰³ Benzer şekilde Zaleski gelecek kaygısını, bireyin kişisel geleceğinde meydana

¹⁹⁵ Spielberger, *Anxiety and Behavior*, 13-15.

¹⁹⁶ Öner - Compte, *Sürekli Durumluk / Sürekli Kaygı Envanteri El Kitabı*, 2.

¹⁹⁷ Gökalp, "Yaygın Anksiyete Bozukluğu", 137-150.

¹⁹⁸ Spielberger, *Anxiety and Behavior*, 15-16.

¹⁹⁹ Ahmed Jibreel al Matarneh - Amal Altrawneh, "Constructing a Scale of Future Anxiety for the Students at Public Jordanian Universities", *International Journal of Academic Research* 6/5 (2014), 180- 188.

²⁰⁰ Kierkegaard, *Kaygı Kavramı*, 109.

²⁰¹ Nevzat Tarhan, *Genç Arkadaşım* (İstanbul: Timaş Yayınları, 2012), 120.

²⁰² Toffler, *Future Shock*, 11-12.

²⁰³ Toffler, *Future Shock*, 297.

gelebilecek olumsuz değişimlere dair hissettiği korku, panik ve belirsizlik duygularının bir yansıması olarak tanımlamıştır. Ayrıca kaygıyı, beklenen olumsuz bir olayın gerçekleşme ihtimaline karşı duyulan en yoğun endişe hali şeklinde nitelendirmiştir.²⁰⁴ Molin'e göre, geleceğe dair kaygı taşıyan bireyler geleceği, hedeflere ulaştıracak bir zaman dilimi değil, bir korku kaynağı olarak görmektedirler.²⁰⁵ İnsan, doğası gereği büyük bir korkuya sahiptir. Bu korkunun kaynağı, güvende olamamak, belirsizlik ve özellikle geleceğe dair duyduğu endişelerdir. Bu nedenle, insan çoğunlukla geleceği araştırma ihtiyacı duyar; çünkü geleceği anlamak, korkudan güvene doğru bir kaçış yoludur.²⁰⁶

Abramson ve arkadaşları ise, gelecek kaygısını umutsuzluk kavramı çerçevesinde değerlendirmişlerdir. Onlara göre, bireyler umutsuzluk yaşadıklarında geleceği olumsuz bir biçimde algılamaya meyillidir. Bu bağlamda, bireyin hissettiği umutsuzluk, çaresizlik ve karamsarlık duyguları, kişinin sosyal yeterlilik algısı ve psikolojik iyi oluş düzeyiyle yakından ilişkilidir. Ayrıca, bu bireylerin umutsuzluğu tetikleyen durumlarla karşılaştıklarında, diğer insanlara kıyasla psikolojik rahatsızlık belirtileri göstermeye daha açık oldukları belirtilmiştir.²⁰⁷ Dolayısıyla kaygı gibi duygular, geleceği olumsuz düşünmekten kaynaklanabilir. Ancak bu duygularla anı yaşamak geleceği değiştirmez, aksine iradeyi zayıflatıp çatışmaları artırır.²⁰⁸

Toffler, gelecek kaygısını fiziksel ve psikolojik boyutlarıyla incelemektedir. Gelecek şoku, hızla değişen çevresel koşullara uyum sağlamakta zorlanan insanın yaşadığı bedensel ve ruhsal sıkıntılardır. Fiziksel boyutta, değişen çevreye uyum sağlama çabası, insanın beyinde çeşitli fizyolojik reaksiyonlara yol açar. İnsan, sürekli değişimlere maruz kaldığında bu durum bedensel stres oluşturabilir ve uzun vadede hastalıklara yol açabilir.²⁰⁹ Toffler, gelecek kaygısının psikolojik boyutunu, hızla değişen çevresel koşulların insanı sürekli yeni bilgilere, uyaranlara ve stres faktörlerine maruz bırakması sonucu ortaya çıkan aşırı uyarılma ve bilgi aşırı yüklenmesiyle açıklamaktadır. Buna göre, aşırı uyarılma, üç ana düzeyde ele alınır: duysal, bilişsel ve karar verici aşırı yüklenme. Duysal aşırı uyarılma, bireylerin çevresindeki değişikliklere aşırı tepki vermesine yol açarak, gerçeklik algısını bozar. Bilişsel aşırı yüklenme, insanların düşünme ve bilgi işleme kapasitesini

²⁰⁴ Zaleski, "Future Anxiety :Concept,Measurement and Preliminary Research", 165-174.

²⁰⁵ Ronald Molin, "Future Anxiety: Clinical issues of Children in the Latter Phases of Foster Care", *Child and Adolescent Social Work Journal*, 7 (1990), 501-512.

²⁰⁶ Ahmet Baydar, *Kur'an Açısından Korku ve Büyü* (İstanbul: Beyan Yay. İstanbul, 1999), 11-14.

²⁰⁷ Lauren Balloy v.d., "Hopelessness Depression: A Theory-Based Subtype of Depression", *Psychological Review* 96/2 (1989), 358-372.

²⁰⁸ Köknel, *Kaygıdan Muthuluğa Kişilik*, 353.

²⁰⁹ Toffler, *Future Shock*, 296-311.

zorlar, karar verme süreçlerini karmaşıktırır. Son olarak, karar verici aşırı yüklenme, kişilerin doğru kararlar alma yetilerini engeller. Bu durum, bireylerin psikolojik sağlığını olumsuz etkileyerek, onların sosyal ve kişisel yaşamlarında bozulmalara neden olabilir. Sonuç olarak hem fiziksel hem de psikolojik açıdan geleceğe uyum sağlamak, insanların yaşam kalitesini etkileyen önemli bir süreçtir.²¹⁰

Gelecek, kişisel hedeflerin ve planların oluşturulduğu bir alan olup, genellikle motive edicidir. Ancak birey, hedeflerinin gerçekleşip gerçekleşmeyeceği konusunda belirsizdir. Aynı zamanda gelecekteki deneyimlerin şu anki düşüncelerle ne kadar örtüşeceğini bilemez. Gelecek beklentileri, farklı bilişsel ve duygusal süreçleri etkileyebilir.²¹¹ MacLeod vd., gelecek kaygısı yüksek olan bireylerin, düşük olanlara göre meydana gelebilecek olaylara yönelik daha az alternatif sonuç ürettiklerini belirtmişlerdir.²¹² Böylece, bu durum problem çözme becerisini sınırlandırmaktadır. Bandura ise, geleceğe yönelik kaygıyı öz yeterlilik kuramı çerçevesinde bilişsel bir bakış açısıyla ele alır. Ona göre gelecek kaygısı, bireyin karşılaşılabileceği olumsuz durumları önceden öngörerek yaşadığı bir endişe halidir. Bandura tehdidi, bireyin çevredeki olası tehlikelerle başa çıkma becerisine dair algısıyla, bu tehlikelerin doğası arasındaki ilişki olarak tanımlar. Eğer birey, karşılaşılabileceği tehditler üzerinde kontrol sahibi olabileceğine inanıyorsa, bu durumda kaygı duymaz ve zihninde endişe verici düşünceler şekillenmez.²¹³

Dolayısıyla gelecek kaygısı taşıyan bireylerde görülen davranışlar farklılık gösterebilir. Bu bireyler, mevcut durumu pasif şekilde beklemek, riskli ve yapıcı durumlarla başa çıkmaktan kaçınmak, alışılmış rutinlere bağlı kalmak, fırsatlar yerine mevcut durumu korumaya yönelik önlemler almak, olumsuz savunma mekanizmaları kullanmak (suçlama, rasyonalizasyon, baskılama vb.) ve geleceği güvence altına almak gibi çeşitli tepkiler verebilirler. Ancak, kimse uzak gelecekteki olumsuz olaylarla başa çıkmak için hazır bir plan geliştirmemiştir. Yine de bir kişi, kişisel hedeflerine ulaşmak veya olumsuz durumları önlemek için çevresini kontrol etme yeteneğine güvenebilir. Bu güven, kişinin başa çıkma becerisi hakkında bir öngörü sağlar. Sonuç olarak, çevreyi kontrol etme konusunda daha az güveni olan kişiler, gelecekle ilgili kaygıya daha duyarlı olabilirler.²¹⁴

²¹⁰ Toffler, *Future Shock*, 312-333.

²¹¹ Zaleski, "Future Anxiety :Concept,Measurement and Preliminary Research", 165-174.

²¹² Andrew K. Macleod vd., "Worry is Reasonable: The role of Explanations in Pessimism About Future Personal Events", *Journal of Abnormal Psychology*, 100/4 (1991), 478-486.

²¹³ Albert Bandura, "Self-efficacy Conception of Anxiety", *Anxiety and Self-focused Attention*, ed. Ralf Schwarzer - Richard Wicklund (Chur: Harwood Academic Press, 1991), 89-110.

²¹⁴ Zaleski, "Future Anxiety :Concept,Measurement and Preliminary Research", 165-174.

5.3.1. Gelecek Kaygısının Nedenleri

Bireylerin gelecekle ilgili kaygı duymalarının pek çok nedeni bulunmaktadır. Toffler, bireyde ortaya çıkan gelecek kaygısının temel nedenlerinden biri olarak toplumsal değişimin hızını gösterir. Ona göre, tarihin hiçbir döneminde olmadığı kadar yoğun ve sürekli bir değişim yaşanmaktadır. Bu hızlı değişim karşısında bireyler, geçmişin geleneksel yapılarından kopmakta, köklü değer sistemleri ve kurumlar yerlerini henüz içselleştirilmemiş yenilerine bırakmaktadır. Toffler, bireyin alışık olduğu çevresel ve toplumsal referans noktalarının sürekli dönüşmesinin, bir tür “yönsüzlük” duygusu oluşturduğunu belirtir. Bu durumun bireyde ciddi bir gelecek kaygısına neden olduğunu vurgular. Ayrıca karar verme süreçlerinin artan karmaşıklığı, bireyin hayatındaki belirsizliği pekiştirmekte ve bu da psikolojik açıdan geleceğe dair kaygılar doğurmaktadır. Geleneksel rollerin çözülmesi, teknolojik gelişmelerin bireyler arası ilişkileri dönüştürmesi ve mesleklerin hızla değişmesi gibi unsurlar da bireyin kimliğini yeniden inşa etmesini zorlaştırmaktadır. Birey hem kendisini hem de geleceğini tanımlamakta güçlük çekmektedir. Tüm bu nedenlerle, Toffler’a göre birey, zamanla baş edememekte ve bu durum onun geleceğe yönelik duyduğu endişeyi sürekli olarak artırmaktadır.²¹⁵

Molin bu nedenler arasında, karşılaşılan sorunlarla başa çıkamama, uygun çözümler bulamama ve kişinin isteklerini gerçekçi beklentilerden ayırt edememeyi saymaktadır. Ayrıca, aile birliğinin bozulması da geleceğe dair kaygıların temel sebeplerindendir. Bu durum, güvensizlik hissi, bozulmuş düşünce ve inançlar, geleceğe dair bilgi eksiklikleri gibi sorunları beraberinde getirir. Bu durum ise geleceği tahmin etme yeteneğinin kaybolmasına yol açar.²¹⁶

Zaleski, terör tehdidi, gruplar, milletler ve ülkeler arasındaki çatışmalar, küresel ısınmanın gözle görülür etkileri, sağlık problemleri, toplumsal yabancılaşma, azınlıkların durumu ve risk altındaki bölgelerden kitlesel göç gibi meselelerinde, gelecek kaygısının nedenleri olduğunu belirtmiştir.²¹⁷

Bireylerin psikososyal gelişim aşamaları da geleceğe yönelik kaygılarının ortaya çıkmasında etkili olabilir. Erikson, çocukluk kaygıları ile toplum ve birey arasındaki ilişkileri tartışarak, çocukluğun toplumsal yapılar üzerindeki etkisini vurgulamıştır. İnsan,

²¹⁵ Toffler, *Future Shock*, 11-15.

²¹⁶ Molin, “Future Anxiety: Clinical Issues of Children in the Latter Phases of Foster Care”, 501-512.

²¹⁷ Zbigniew Zaleski vd., “Development and Validation of the Dark Future Scale”, *Time & Society*, 1/17 (2017), 107-123.

erken çocuklukta öğrendiği korkuları ve kaygıları yaşamı boyunca taşımaktadır. Bunlar, bireyin gelişiminde belirleyici rol oynar. Çocukluktaki korku ve kaygı arasındaki farklar, yetişkinlerde de benzer şekilde devam etmektedir. Bu durum ileriye yönelik kaygıların temelini oluşturur.²¹⁸

5.3.2. İslam Düşüncesinde Gelecek Kaygısı

Her ne kadar korku ve kaygı birey üzerinde olumsuz etkiler bıraksa da Kur’ân-ı Kerîm perspektifinden bakıldığında, bunların Allah tarafından insana bir lütuf olarak verildiği anlaşılmaktadır. Bu bağlamda, kaygı kavramını anlamak için Kur’an’da *havf* ve *hüzn* kelimelerinin geçtiği ayetlere bakılabilir. Özellikle geleceğe dair kaygıyı ifade eden ayetler, konumuz ile ilişkilidir. Kur’an-ı Kerîm, korku ve kaygının insan fıtratında bulunduğunu belirtmektedir. Ayrıca, bu durumların yeterli ölçüde hissedildiğinde kişiyi saygılı ve hatta tedbirli olmaya yönelttiğini de ifade etmiştir.²¹⁹ Bu anlamda bu duyguların aslında insanın kendisini kontrol etmesi adına önem arz ettiğini söyleyebiliriz. Nitekim psikolojide de kaygının belirli bir düzeyde insanda bulunması gerektiği, normal düzeyde var olan kaygının insanı güdülediğini vurgulanmıştır.²²⁰ Kur’ân-ı Kerîm, genel anlamda kişinin kaygıdan uzak kalmasının, Allah’ın emirlerine uyması ve yasaklarından sakınmasıyla mümkün olacağını ifade etmiştir. Bu anlamda birçok ayette iman etmiş salih bir mü’minin özellikleri sıralanmış ardından ayetler “...onlara korku yoktur ve onlar üzüntü de çekmeyecekler”²²¹ şeklinde sonlandırılmıştır. Burada vurgulanan korku ve üzüntü ifadeleri ileriye yönelik ifadelerdir.

İnsanlar yaratılışlarından getirmiş oldukları mizaç ve karakterlerine göre hareket etme eğilimindedir.²²² Nitekim Kur’an bize insan özellikleriyle ilgili birçok vasfı bildirmiştir.²²³ Bu bağlamda, “İnsan aceleci olarak yaratılmıştır...”²²⁴ ayeti bu durumu izah eder. İnsan aceleciliğini kontrol altına almazsa, geçici bir haz uğruna kalıcı mutluluğundan vazgeçebilir.²²⁵ “Acele” ile aynı kökten gelen “acile” kelimesi, kişinin

²¹⁸ Erik Erikson, *Childhood and Society* (London: Paladin Grofton Books,1993), 363-369.

²¹⁹ er- Rûm 30/24; el -İsra 17/60; el- Bakara 2/155.

²²⁰ Baymur, *Genel Psikoloji*, 203-204; Cüceloğlu, *İnsan ve Davranışı: Psikolojinin Temel Kavramları*, 278.

²²¹ el-En’âm 6/48; el-A’râf 7/35; Fussilet 41/30; el- Bakara 2/38, 62, 112, 262, 274, 277.

²²² el- İsrâ 17/84.

²²³ Mehmet Paçacı vd. (ed.) *Hayat Rehberi Kur’an: Konulu Tefsir* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2021), 1/351-370; bk. Emin Sert, *Kur’an’da İnsan Tipleri ve Davranışları* (İstanbul: Bilge Yayınları, 2004).

²²⁴ el- Enbiyâ 21/37.

²²⁵ el- İsrâ 17/11.

yalnızca içinde bulunduğu ânı yaşama isteğini dile getirir.²²⁶ Bununla birlikte insan, “*Yarın ne olacağını bilemez.*”²²⁷ Bu ayet, insanın geleceği hakkında sahip olduğu tüm bilgi ve tahminlerin Allah’ın iradesine bağlı olduğunu vurgular. İnsanlar, ne zaman, nerede ve nasıl bir durumla karşılaşacaklarını öngörebilirler ancak Allah, insanların bilgilerini ve tahminlerini alt üst eden yeni durumlar yaratabilir. Bu nedenle insanların olmasını bekledikleri olaylar gerçekleşmeyebilir.²²⁸ “*Ne kadar isterse istesin, çabalarsa çabalasın, her istediğini elde edemez.*”²²⁹ İnsanın yalnızca temenni ve dilekleriyle bir şeylere ulaşması mümkün değildir.²³⁰ Nitekim gaybın bilgisi Allah katındadır.²³¹ Bu anlamda geleceğe yönelik kaygılar gereksiz bir hüzne sebep olabilir. Oysa yarına dair bilginin Allah katında olduğunu bilmek insana huzur verecektir.

Birey, doğasına uygun davranışlar üretir ve buna göre vicdan geliştirir.²³² İslam, insana bir emir verirken onun tabiatını dikkate almaktadır. Çünkü mutlu bir hayat ancak insanın kendi doğasıyla uyumlu olan hayattır.²³³ Hayatını belirli bir dinin sunduğu bakış açısı ve değerler çerçevesinde yaşayan insan, aynı zamanda benimsemiş olduğu dine güvenir ve kişiliğini buna göre oluşturur.²³⁴ Gelecekle ilgili kaygılar, bireyin güvenlik ihtiyacıyla doğrudan bağlantılıdır. Kur’an, insanın asıl kaygısının Allah’ın rızasını kazanmak olması gerektiğini vurgulamaktadır.²³⁵ Nitekim Allah’a güvenen kişiye, Allah kâfidir.²³⁶ Bununla birlikte insanlar günlük hayatın meşgalesi içinde bir hedeften diğerine koşturmakta ve asla bitmeyen isteklerinin ardına düşmektedir. Zira insanlar geçim ve rızık derdi, gelecek endişesi ve realiteden uzak vehimlere kapılmaya yatkındırlar.²³⁷ Oysa Kur’an, “... *Bilesiniz ki, gönüller ancak Allah’ı zikrederek huzura kavuşur.*”²³⁸ ifadesiyle, bu hedef ve isteklerin sonunun gelmeyeceğini vurgulamış kalbi mutmain eden yegâne ihtiyacın Allah’ı zikretmek olduğu bildirilmiştir. İnsan tabiatının mükemmelliğe doğru gidişatında kendini gerçekleştirme potansiyeli yer almaktadır. Bu potansiyel

²²⁶ Paçacı vd., *Hayat Rehberi Kur’an*, 4/345.

²²⁷ Lokmân 31/34.

²²⁸ Hayrettin Karaman vd., *Kur’an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2017), 3/516; İbn Kesîr, *Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri*, çev. Bekir Karlığa- Bedrettin Çetiner (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1983), 12/6425-6426.

²²⁹ en-Necm 53/24.

²³⁰ İbn Kesîr, *Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri*, 13/7545.

²³¹ er-Râd 13/9.

²³² Hökelekli, *Din Psikolojisi*, 85.

²³³ Tom Morris, *Gerçek Başarı*, çev. Alev Önder (İstanbul: Sistem Yayıncılık, 1998), 37.

²³⁴ Hökelekli, *Din Psikolojisi*, 85.

²³⁵ Karaman vd., *Kur’an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, 3/516.

²³⁶ et- Talâk, 65.

²³⁷ Cevdet Said, *Bireysel ve Toplumsal Değişmenin Yasaları* (İstanbul: İnsan Yayınları, 1994), 88.

²³⁸ er- Ra’d 13/28.

insanın temel yaşam gayesidir.²³⁹ Bu anlamda, kendini gerçekleştiren insan, yaratılış amacına uygun yaşadığında huzur ve mutluluğa ulaşır. Nitekim İslam, Allah'tan gelen son din olarak insanın fitratıyla tam uyum içindedir ve insan, nefisini tanıdığında Rabbini de tanır.²⁴⁰

Bütün dinlerde olduğu gibi İslam dininde de temel gaye, insanı ahiret saadetine ulaştırma düşüncesidir. Bu doğrultuda İslam Hz. Peygamber'in yaşantısını dini yaşantının pratik sahası olarak görmüştür. Bu anlamda Hz. Peygamber'in yaşantısı, kaygı gibi fitri olan bir duygusunda doğal ve kabul edilebilir olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla insanoğlu nasıl bir hayat yaşarsa yaşasın kaygıya maruz kalmaktadır. Bu durumda önemli olan, kaygı duygusunu kabul ederek kontrol altına almak ve savunma mekanizmalarını işe yarar biçimde kullanabilmektir. Buna karşılık dünya hayatı bir imtihan yeridir ve insanın başına her türlü sıkıntı gelebilmektedir. Bu noktada, en az hasarla bu sıkıntıları atlatmak temel gaye olmalıdır. Psikoloji, zararlı bir duyguyla baş etme noktasında yüceltme, özgecilik, sezinleme ve şakaya vurma, çilecilik ve dengeleme gibi yöntemler kullanılabileceğini söylemiştir.²⁴¹ Buraya dindarlık düzeyi de eklenebilir. Bu anlamda kaygı ve korkuları kontrol altında tutmak adına Hz. Muhammed'in örnekliği benimsenebilir. Nitekim, Hz. Peygamber'in ahlakı, tavsiye ettiği dua ve ibadetlerin motivasyonu artırdığı pek çok araştırma ile kanıtlanmıştır.²⁴² Dolayısıyla kaygı ve korkuları kontrol altına almak için İslam dininin öğretileri ve Hz. Peygamber'in örnekliğine başvurmak, psikolojik yöntemlerle birlikte iç huzur ve motivasyon sağlamada etkili bir yol sunabilir.²⁴³

Hadislerde de tıpkı Kuran'da olduğu gibi dünya hayatının geçiciliği vurgulanmış ve insanın ebedi mutluluğa erişmek için çaba sarf etmesi gerektiği belirtilmiştir. Dünyanın ve ahiretin mahiyeti, sabır, şükür veya tevekkül anlayışı gibi hususlar Hz. Peygamber'in dünya görüşünü anlamak, güvenli bir gelecek inşaat etmek ve sıkıntıları gidermek adına etkili bir yol olabilir. Nitekim bu hususta sabır, şükür ve tevekkül duygularını hayatın tümüne hâkim kılmak vurgulanmıştır.²⁴⁴ Dünya hayatı geçici ahiret

²³⁹ Ümit Horozcu, *Din Psikolojisi* (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2015), 158.

²⁴⁰ Ebü'l-Hasen Ali b. Muhammed b. Habîb el-Basrî el-Mâverî, *Edebü'd-Dünya ve'd-Din*, çev. Ersan Urcan (İstanbul: İlk Harf Yayınevi, 2018), 390.

²⁴¹ Köknal, *Kaygıdan Mutluluğa Kişilik*, 138-140.

²⁴² Akif Hayta, *Gençlik Din ve Değerler Psikolojisi* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2002), 118; Hüseyin Peker, *Ruh Sağlığı ve Dini İnanç* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2017), 74; Asım Yapıcı, *Ruh Sağlığı ve Din* (Adana: Karahan Yayınları, 2021), 111.

²⁴³ Orhan Yılmaz, "Kaygıyı ve Korku Duygularını Kontrol Altına Almada Nebvî Metotlar", *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 13 / 5 (2024), 2195-2213.

²⁴⁴ Tirmizi, *Sünen-i Tirmizi Tercümesi*, "Sıfatü'l-Kıyâme, 2/297; "Birr", 2/157, 171.

hayatı ise kalıcıdır. Hz. Muhammed hadislerinde, bu iki mekânın süresini karşılaştırmış, ahiret hayatını okyanusa benzetirken dünya hayatını kişinin parmağını okyanusa daldırdığında çıkardığı su miktarına benzetmiştir.²⁴⁵ Bununla birlikte, insanın bütün bir gayesinin dünya hayatı olmasından endişe ettiğini ve asıl kaygının ahiret hayatı olması gerektiğini vurgulamıştır.²⁴⁶ Ayrıca, Enes b. Mâlik'ten gelen rivayette ise, tul-i emel olmamak gerektiği bildirilmiştir.²⁴⁷ Bir hadiste inançlı bir kimsenin vücuduna batacak dikene varıncaya kadar yorgunluk, hastalık, gelecekte kederlenme, geçmişten hüznlenme gibi sıkıntıların günahlara kefarete olacağı bildirilmiştir.²⁴⁸ Yine bir hadiste insanın hayatı boyunca sonu gelmeyen istek ve beklentilerle yaşadığı belirtilir. Nitekim bu arzular çoğu zaman ecel sınırlarını aşar.²⁴⁹ Dolayısıyla insanın fitratında var olan gelecek beklentisinin tabii olduğu ancak bu beklentinin sınırsız hâle gelmesinin, ecel gerçeğini unutturduğu vurgulanmaktadır. Bununla birlikte sabır, bireyin zorluklar ve kayıplar karşısında bilinçli bir şekilde dayanması, direnmesi ve sonucu beklemesiyle şekillenen, duygusal ve davranışsal yönleri olan psikolojik bir süreci kapsamaktadır.²⁵⁰ Ayrıca insanlar sürekli olarak sahip olduklarını, yaşadıkları olayları ve diğer insanları değerlendirme eğilimindedir. Oysa şükür, elde olanı fark edip âni değerlendirmektir.²⁵¹ Gelecek kaygısı bağlamında tevekkül anlayışı ise bireylerin belirsizlikler karşısında kaygıya kapılmak yerine, sonuçları Allah'a bırakma bilinciyle daha dengeli bir yaklaşım geliştirmelerini sağlar. Nitekim, Ebû Bekir Zekkak tevekkülü, hayatı bir gün şeklinde düşünüp yarının endişesinden kurtulmak olarak tanımlamıştır.²⁵² Bir hadiste, tevekkül bilinci şu şekilde ifade edilmiştir. Bir sahabe Hz. Peygamber'e "*Ya Resûlallah! Devemi bağlayıp da mı Allah'a tevekkül edeyim? diye sorduğunda Peygamber (sav): Önce deveni bağla, sonra Allah'a tevekkül et!*" şeklinde cevap vermiştir.²⁵³ Bu anlamda kaygı, bireyin yaşamında doğal bir duygu olarak kabul edilmektedir. Bununla birlikte, bu

²⁴⁵ Müslim, *Sahih-i Müslim ve Tercemesi*, "Cennet", 8/382-383.

²⁴⁶ Tirmizi, *Sünen-i Tirmizi Tercümesi*, "Zühd", 2/251; Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fî el-Buhârî, *Sahih-i Buhari ve Tercemesi*, çev. Mehmet Sofuoğlu (İstanbul: Ötüken Yayınları, 1989), "Rikâk", 14/6355.

²⁴⁷ Buhârî, "Rikâk", 14/6358.

²⁴⁸ Buhârî, "Tıp", 12/5686.

²⁴⁹ Tirmizi, "Sıfatü'l- Kıyâme", 2/283.

²⁵⁰ Mebrure Doğan, *Sabır Psikolojisi Pozitif Psikoloji Bağlamında Bir Araştırma* (İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2016), 58.

²⁵¹ Gülüşan Göcen, *Şükür: Pozitif Psikolojiden Din Psikolojisine Köprü* (İstanbul: DEM Yayınları, 2014), 45-46.

²⁵² Ebû Nasr Serrâc Tûsî, *el-Lüma'*, nşr. Kâmil Yılmaz, *İslam Tasavvufu* (İstanbul: Erkam Yayınları, 2016), 50-52.

²⁵³ Tirmizi, "Sıfatü'l- Kıyâme", 2/298.

duyguyla başa çıkma yöntemleri ve özellikle dinin etkisi önemli bir faktör olarak değerlendirilebilir.

İslam özelinde kaygı kavramına karşılık gelen kelimelerin hüzn ve hafv kelimeleri olduğundan daha önce bahsedilmişti. İslam düşüncesinde ise kaygıyla ilişkilendirilebilecek olan kavram hüzn kelimesidir. Gam ve hem kavramları da hüzn yerine kullanılmaktadır. Bununla birlikte hüzn, daha çok üzüntü kavramıyla ifade edilmiştir.²⁵⁴ Bu konudaki eserler incelendiğinde gelecek kaygısına üzüntü bağlamında vurgu yapıldığı görülmektedir. İslam düşünürlerinin üzüntüyle ilgili ortak tanımları “sevilen şeylerin kaybedilmesi ve amaçlanan şeylere ulaşamaması” olarak karşımıza çıkmaktadır.²⁵⁵ Tanımdaki “amaçlanan şeylere ulaşamaması” insandaki gelecek kaygısını oluşturan temel unsurdur. Hayatını koyduğu hedeflere ulaşma uğruna tüketen insan bunlara erişebilmek için acele etmektedir. Aslında bu insanın fitratında bulunan bir özelliktir.²⁵⁶ Oysa İslam düşüncesi bireye, ibnü'l-vakt (zamanın oğlu) olmayı tavsiye etmiştir. Bu anlamda, “*Vakit, geçmiş ile gelecek arasında yer alan, bireyin içinde bulunduğu zaman dilimidir. 'İbnü'l-vakt' ifadesi ise, bu anın bilincinde olan, onu sahiplenip en iyi şekilde değerlendiren kişi anlamına gelir.*” denmiştir.²⁵⁷ Bu durum kişiyi geçmişte yaşamış olduğu sıkıntılardan ve geleceğe yönelik duyduğu kaygıdan uzak tutacaktır.

İlk İslam filozoflarından Kindî, üzüntüyü nefse ait olan bir durum olarak görür ve “*Risâle fi'l-hîle li-def'i'l-ahzân*” eserinde üzüntüyü geçici bir ruh hali olarak tanımlamaktadır. Eserde geçen, “*Tabiatta bulunmayanı isteyen kimse mevcut olmayanı istiyor demektir. Mevcut olmayanı isteyense istediğinden mahrum kalır.*” ifadesi özellikle gelecekteki kayıplar ya da elde edilemeyen şeyler için duyulan kaygının yersizliğini vurgular. Bu nedenle, geleceğe dair beklenti ve kaygıları azaltmak insanın iç huzurunu sağlamak için önemli bir adımdır.²⁵⁸ Kindî'ye benzer şekilde Râzî'de *Tıbb-ı Rûhânî* adlı eserinde üzüntünün hevâya dayandığını savunur ve bu duygudan korunmanın yollarını açıklar. Ona göre, gelecekte oluşabilecek kayıpları önceden düşünerek önlem almak, bireyi endişeden korur. Çünkü akıl, kişiyi şimdi ve gelecekte faydalı olana yönlendirirken; üzüntü ve kaygı yalnızca zarar verir. Râzî, geleceğe dair endişeyi

²⁵⁴ Çağrı, “Hüzn, 19/73-76.

²⁵⁵ Çağrı, “Hüzn”, 19/73-76.

²⁵⁶ el- Enbiyâ 21 / 37.

²⁵⁷ Abdülkerim b. Hevâzin Kuşeyrî, *Risâletü'l-Kuşeyrî*, çev. Ali Arslan (İstanbul: Arslan Yayınları, 1980) 106-107.

²⁵⁸ Mahmut Kaya, *Kindî Felsefi Risâleler* (İstanbul: Klasik Yayınları, 2002), 286-302.

azaltmanın yolunun ölçülü davranmak ve beklentilerde itidalli olmak olduğunu vurgular.²⁵⁹ Bu bağlamda insanların davranışları ve erdemler konusunda itidal kavramı üzerinde çokça duran diğer bir düşünür İbn Miskeveyh, *Tehzîbu'l-Ahlâk* adlı eserinde ahlâkî erdemin ölçü ve dengeyle sağlanacağını savunur. Ona göre, geleceğe dair aşırı ümitler kaygıyı artırır. Bu nedenle insan, oluş ve bozuluşa tabi olan dünyaya bağlanmamalıdır. Kalıcılığı olan yalnızca akıl ve erdemdir. Geleceğe yönelik beklentileri sınırlamak, insanı ruhî sıkıntılardan korur ve içsel dengeyi sağlar.²⁶⁰ Belhî'de “*Mesâlihu'l-ebdân ve'l-enfûs*” eserinde insan sağlığını beden ve ruh sağlığı birlikteliğinde görmüştür. İnsan ruhu asıl, kaybetmekten kokulan şeyler ise fûrû'dur. Nitekim, “*Bu dünyada hiç kimse, sevdiği hiçbir şeyi kaybetmeden ya da arzuladığı her şeye kolayca ulaşarak tam anlamıyla istediği şekilde bir hayat süremez*” hâl böyleyken bunu idrak etmiş bir zihin elinde olanı değerlendirmekle meşgul olur. Belhî, kaygıların sabır, zihinsel eğitim ve ânî değerlendirme yoluyla aşılabileceğini savunur.²⁶¹ Diğer İslam düşünürleriyle hemen hemen aynı minvalde açıklamalar yapan Gazzâlî, dünya menfaatlerinin bu duygunun kaynağı olduğunu belirtmiştir. Ayrıca Gazzâlî, üzüntünün temelini geçmişte elde edilemeyenlerden, geleceğe dair korkulardan ve mevcut zamanın getirdiği acılardan kaynaklandığını belirtmiştir. Dolayısıyla üzüntünün geçmiş, şimdi ve gelecek ile olan ilişkisini vurgulamıştır. Üzüntüden kurtuluşu, üzüntünün türüne göre değerlendiren Gazzâlî, geçmişte kaçan fırsatlar yüzünden üzülmeyen akılsızca olduğunu ve değiştirelemeyen olaylar için üzüntünün faydasız olduğunu belirtmiştir.²⁶²

İbn Sînâ, İbn Hazm, Isfahânî ve Maverdî gibi pek çok İslam düşünürü, üzüntü ve kaygıların dünya ile ilgili endişelerden doğduğunu vurgulamıştır. Ayrıca ahiret odaklı bir bakış açısının bu kaygıları hafifleteceğini savunmuşlardır. Birçok İslam düşünürü bu perspektifi ele aldıkları çoğu konuda ve eserlerinde yansıtmışlardır.²⁶³ Aynı zamanda nefste bulunan özelliklerin bedeni, bedendeki hastalıkların ise ruhu etkilediği düşünülmüştür. Dolayısıyla düşünürler tarafından ikili bir tedavi öngörülmüştür.²⁶⁴ İnsanın yaratılışındaki bu ikili yapı arasında denge bulunması gerekir. Zira bedenin su veya besin gibi maddi şeylere ihtiyacı olduğu gibi ruhun da din veya ahlak gibi manevi

²⁵⁹ Ebû Bekir Râzî, *et-Tıbbu'r- Rûhânî*, çev. Hüseyin Karaman (İstanbul: İz Yayıncılık, 2019), 105 – 110.

²⁶⁰ İbn Miskeveyh, *Tehzîbu'l- Ahlâk*, çev. Abdülkadir Şener vd. (İstanbul: Büyüyen ay Yayınları, 2017), 21-35.

²⁶¹ Belhî, *Beden ve Ruh Sağlığı*, 171-175.

²⁶² Ahmed el-Gazzâlî, *Mizanü'l-Amel* (Kahire: Dârü'l-Maarif, 1964), 388.

²⁶³ Müfit Selim Saruhan, *İslam Filozofları ile Ruhsal Tıp* (Ankara: Fecr Yayınları, 2021), 53-97.

²⁶⁴ Saruhan, *İslam Filozofları ile Ruhsal Tıp*, 27.

unsurlara ihtiyacı vardır. Bu yapılar ihtiyaç duydukları maddi ve manevi öğelerle beslenmezse denge bozulur.²⁶⁵

5.3.3. Üniversite Öğrencilerinde Gelecek Kaygısı

Üniversite dönemi, bireylerin yalnızca akademik gelişim yaşadıkları bir süreç değildir. imliklerini yeniden inşa ettikleri, çocuklukta edinilen değer yargılarından sıyrılarak toplumun ve daha geniş ölçekte evrensel değerlerin benimsenmeye başladığı bir dönemdir. Bu süreçte birey hem kendisini tanıma hem de sosyal çevresiyle sağlıklı ilişkiler kurarak toplumsal uyum sağlama çabası içerisindedir.²⁶⁶ Nitekim bu dönemde bilişsel gelişime bağlı olarak duygusal hassasiyet artmakta, bu durum bireyin kişilik yapısında belirgin değişimlere yol açmaktadır.²⁶⁷ Bu bağlamda genç bireyin kişiliği üç katmandan oluşur. Birinci katman temel kişilik ve toplumsal-ekonomik koşullardır. İkinci katman gençliğe özgü psiko-sosyal özellikleri içerir. Üçüncü katman ise arkadaşlık ilişkileri, eğitim ortamı ve kültürel etkileşimler gibi ara değişkenlerden meydana gelir. Bu katmanlar karşılıklı etkileşim hâlinde olup bölgesel ve yöresel farklılıklar gösterebilir.²⁶⁸ Bu farklılıkların belirgin şekilde ortaya çıktığı genellikle 18-30 yaş aralığını kapsayan üniversite dönemi, bireylerin lise sonrası hayatları için önemli kararlar aldığı ve mesleklerini icra etmeye yönelik ilk adımı olan üniversite seçimlerini gerçekleştirdiği kritik bir aşamadır. Bu dönemde kişi genç yetişkinlik dönemi denilen evrededir. Kaygı seviyesinin en yoğun bu dönemde yaşanmaktadır. Zira, erken yetişkinlik, bireyin en fazla bağımsızlık ve yalnızlık yaşadığı dönemdir. Bu süreçte kişi, toplumsal desteğin en az olduğu bir ortamda, hayatının en önemli sorumluluklarıyla başa çıkmak zorunda kalır. Havighurst, bu dönemde bireylerin eş seçimi, aile kurma, ilk hamilelik, çocuk yetiştirme, ev yönetimi, meslek seçimi, toplumsal sorumluluk almak, uyumlu bir sosyal çevre edinmek gibi krizlerle ilgilendiğini söylemiştir.²⁶⁹

²⁶⁵ Pazarlı, *Din Psikolojisi*, 38.

²⁶⁶ Füsün Çuhadaroglu, “Üniversite Gençlerinde Kimlik Bocalamaları”, *Üniversite Gençliğinde Uyum Sorunları Sempozyumu Bilimsel Çalışmaları* (Ankara: Bilkent Üniversitesi Psikolojik Danışma ve Araştırma Merkezi, 1989), 35-41.

²⁶⁷ Sami Şener, *Türkiye ve Gençlik* (İstanbul: Suffe Yayınları, 1997), 105.

²⁶⁸ Özcan Köknel, “Gençlik Çağının Psiko-Sosyal Nitelikleri”, *Gençlik ve Toplum Konulu Bilimsel Toplantı Konuşmaları*, yay. haz. T.C. Gençlik ve Spor Bakanlığı, Gençlik Hizmetleri Genel Müdürlüğü (Ankara: Gençlik ve Spor Bakanlığı, 1982), 25-26.

²⁶⁹ Robert J. Havighurst, *Developmental Tasks and Education* (New York: David McKay Company, 1972), 83-94.

Genç bireyin davranışları, biyolojik yapısının yanı sıra içinde bulunduğu kültürel, ekonomik, siyasal ve sosyal çevrenin etkisiyle şekillenmektedir.²⁷⁰ Ayrıca geçmişteki yaşantılar kadar, geleceğe dair umut ve beklentiler de davranışları şekillendirmektedir.²⁷¹ Bu kapsamda genç bireyler, kişilik özellikleri, aile yapıları, içinde bulundukları çevresel ve ekonomik koşullar, toplumun benimsediği gelenek ve görenekler ile sosyal değişim ve çalkantılardan kaynaklanan çeşitli problemlerle karşı karşıya kalabilmektedir. Bu süreçte, gelişim özelliklerini gözetmeyen baskı ve kısıtlamalar ise, uyum sorunlarına neden olarak sağlıklı kişilik gelişimini olumsuz yönde etkileyebilir.²⁷² Üniversite öğrencilerinin eğitim hayatlarının son dönemlerinde geleceğe yönelik yaşadıkları belki de en büyük kaygı işsizlik endişesidir. Gençlerin üretken çağda işsiz kalması hem bireysel hem toplumsal açıdan olumsuz etkilere yol açmaktadır. Bu durum toplumun güncel ve önemli bir sorunu olarak her dönemde varlığını sürdürmektedir.²⁷³ Bununla birlikte bireyler, bugünden zor ve belirsiz görünen geleceğe hazırlanmalı, yeni teknolojik gelişmeler ve çevresel sorunlarla başa çıkmayı öğrenmelidir. Eğitim, iletişim, etik ve teknoloji alanlarında donanım sağlamalıdır. Bununla birlikte gençlerin belirsizlikle yaşamayı kabullenip, kesin cevaplar arama alışkanlığından vazgeçmeleri gerekir.²⁷⁴ Ayrıca gençler, aşırı baskı, korkutma, hoşgörüsüzlük ile eksik veya yanlış bilgilendirmeye karşı oldukça duyarlıdırlar. Bu tür yöntemler ve yaklaşımlar, gençlerin dine karşı olumsuz ve tepkisel tutum geliştirmelerinde önemli bir etken olarak ortaya çıkmaktadır.²⁷⁵

Son zamanlarda salgın hastalıklar, doğal afetler, ekonomik zorluklar ve işsizlik gibi toplumsal problemler artış göstermiştir. Bu durum, öğrencilerde geleceğe yönelik kaygılarında giderek yoğunlaşmasına neden olmaktadır.²⁷⁶ Üniversite yılları, öğrencilerin eğitim, sosyal ilişkiler ve kişisel gelişim alanlarında anlamlı dönüşümler yaşadıkları bir dönemdir. Dolayısıyla öğrenciler, aileden ayrı kalmak, süreçte artış gösteren ders sayısı,

²⁷⁰ Ali Dağıstan, “Gençlik Sorunları ve Toplum”, *Gençlik ve Toplum Konulu Bilimsel Toplantı Konuşmaları* yay. haz. T.C. Gençlik ve Spor Bakanlığı, Gençlik Hizmetleri Genel Müdürlüğü (Ankara: Gençlik ve Spor Bakanlığı, 1982), 51.

²⁷¹ Celalettin Vatandaş – Hanefi Mahitapoğlu, *Türkiye’de Gençlik Gençliğin Özellikleri, Sorunları, Kimlikleri ve Beklentileri* (İstanbul: SEKAM Yayınları, 2013), 176.

²⁷² Şener, *Türkiye ve Gençlik*, 106.

²⁷³ Süheyla Ünal, “Gençlik ve Sorunları”, *Gençlik ve Toplum Konulu Bilimsel Toplantı Konuşmaları*, yay. haz. T.C. Gençlik ve Spor Bakanlığı, Gençlik Hizmetleri Genel Müdürlüğü (Ankara: Gençlik ve Spor Bakanlığı, 1982), 46.

²⁷⁴ Dorothy Rogers, *Adolescents and Youth* (New Jersey: Prentice- Hall, Inc., 1985), 462-465.

²⁷⁵ Aysel Ekşi, *Gençlerimiz ve Sorunlarımız* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1982), 85.

²⁷⁶ Erman Gedikli - Rabia Akdoğan, “Sağlık Yönetimi Öğrencilerinin Gelecek Kaygısı ile Mutluluk Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi”, *Abant Sağlık Bilimleri ve Teknolojileri Dergisi* 3 /3 (2023), 1-12.

üniversite son sınıfta baş gösteren belirsizlik²⁷⁷ gibi sorunlarla mücadele etmektedirler. Üniversite öğrencilerinin eğitim hayatlarının son dönemlerinde en çok yaşadıkları kaygı, gelecek ve işsizlik endişesidir. Bu kaygıyı en çok etkileyen faktörler ise öğrencilerin işgücü piyasasına dair deneyimleri ve işe yönelik algılarıdır.²⁷⁸

6. HAYAT MEMNUNİYETİ

Hayat memnuniyeti kavramı İngilizce sözlükte, “bireyin hayatını tatmin edici, derinlikli, değerli veya dolu dolu yaşanmış olarak algılaması durumu”²⁷⁹ şeklinde tanımlanmıştır. Psikoloji literatüründe ise, bireyin yaşam kalitesini değerlendirerek hayatından ne derece memnun olduğunu gösteren, yaşamını idealine ne kadar uygun bulduğunu ve aynı hayatı yeniden seçip seçmeyeceğini yansıtan duygusal bir durumdur.²⁸⁰ Hayat memnuniyeti, 1961 yılında Neugarten tarafından literatüre kazandırılmış ve bu kavram için beş temel unsur belirlenmiştir. Buna göre, hayat memnuniyetine sahip bireyler, hayata karşı olumlu bir tutum sergileyen, kendisini değerli hisseden, zayıf yönlerine rağmen benlik saygısını koruyan, belirlediği hedeflere ulaşabilen, günlük yaşam etkinliklerinden zevk alabilen ve hayatında anlam bulan kişilerdir.²⁸¹ Hayat memnuniyeti, 20. yüzyılın sonlarında pozitif psikoloji ekolünün gelişimiyle birlikte psikoloji alanında incelenmeye başlanmıştır. Psikoloji bilimi daha çok olumsuzluk, hata, kusur gibi konulara yoğunlaşmasına rağmen pozitif psikoloji, mutluluk ve iyi oluş gibi olumlu konuları erdemlerle ilişkilendirerek ele almıştır.²⁸²

6.1. HAYAT MEMNUNİYETİNİN İLİŞKİLİ OLDUĞU KAVRAMLAR

Pozitif psikoloji, insanların mutluluğunu iyi oluş kavramı üzerinden açıklamaktadır. İyi oluş (well-being) teorisi, Aristoteles’in Nikomakhos’a Etik adlı

²⁷⁷ Pür, “Üniversite Öğrencilerinde Gelecek Kaygısı ve Dindarlık İlişkisi: Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Örneği”, 473-488.

²⁷⁸ Salih Dursun - Serpil Aytaç, “Üniversite Öğrencileri Arasında İşsizlik Kaygısı”, *Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 28/ 1 (2009), 71-84.

²⁷⁹ Vandebos, *APA Dictionary of Clinical Psychology*, “Life Satisfaction”, 331.

²⁸⁰ Diener – Diener, *Happiness*, 247-248; Arie Kapteyn vd., “Life Satisfaction”, Ed Diener vd. (ed.), *International Differences in Well-Being* (New York: Oxford University Press, 2010), 70-72; William Pavot-Ed Diener, “Review of the Satisfaction with Life Scale”, *Psychological Assessment* 5/2 (1993), 164-165; Doh Chull Shin – Daniel M. Johnson, “Avowed Happiness as an Overall Assessment of the Quality of Life”, *Social Indicators Research* 5/4 (1978), 475-492.

²⁸¹ Bernice Levin Neugarten vd., “The Measurement of Life Satisfaction”, *Journal of Gerontology* 16/2 (1961), 134-143.

²⁸² Martin Elias Peter Seligman, Mihaly Csikszentmihalyi, “Positive Psychology: An Introduction”, *The American Psychologist* 55/1 (2000), 5-14; Ali Ayten, “Dini Bağlılık ve Dini Kimliğin Ruh Sağlığına Katkısı Nedir? Din Eğitimi Alan Öğrenciler Üzerine bir İnceleme”, ed. Ali Ayten, *Din, Erdem ve Sağlık* (İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2015), 51; Ali Ayten, *Erdem Dönüş: Psikoloji ve Mutluluk Yolu* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2015), 26-32; Ali Ayten, *Din ve Sağlık: Kavram, Kuram ve Araştırma* (İstanbul: Marmara Akademi Yayıncılık, 2020), 123-132.

eserinden hareketle Bradburn tarafından geliştirilmiştir.²⁸³ İyi oluş kavramı literatürde hedonic (hazcılık) bakış açısını yansıtan öznel iyi oluş ve eudaimonic (psikolojik işlevsellik) bakış açısını yansıtan psikolojik iyi oluş şeklinde iki yaklaşım ile açıklanmaktadır.²⁸⁴ Hedonik yaklaşım, Hobbes, Locke ve Rousseau'nun felsefi öğretilerine dayanır ve bireyin mutluluğunu kişisel özgürlük ve kendini geliştirme üzerine kurmaktadır. Eudaimonik yaklaşım ise Aristoteles, Aziz Thomas, Aquinas ve Konfüçyüs'ün ahlaki öğretileriyle uyumludur. Bireyin topluma katkı sağlayarak potansiyeline ulaşmasını hedeflemektedir.²⁸⁵ Öznel iyi oluş kavramını literatüre kazandıran Diener, bu terimi mutlulukla eş anlamlı olarak tanımlamış ve bireylerin yaşamlarının genel değerlendirmesini, yaşam doyumlarını, olumlu duygularını ve olumsuz duyguların deneyimlenme sıklığını içeren bir bütün olarak ele almıştır.²⁸⁶ Öznel iyi oluşun bilişsel ve duyuşsal (affektif) olmak üzere iki boyutu vardır. Bu bağlamda, hayat memnuniyeti öznel iyi oluşun bilişsel yönünü; mutluluk ise duygusal yönünü ifade eder.²⁸⁷ Psikolojik iyilik hali ise, Ryff'in çok boyutlu insan gelişimi teorisi çerçevesinde tanımlanmış ve bu alanda literatüre önemli bir katkı sağlamıştır.²⁸⁸ Ryff'a göre psikolojik iyi oluş, bireyin kendi kapasitesini fark etmesi, kendini geliştirmesi, ilişkilerinde kaliteyi sağlaması ve yaşamına anlam katabilmesidir.²⁸⁹ Veenhoven'a göre, haz, kısa süreli ve geçici bir memnuniyet durumudur. Bu nedenle mutluluğu sadece haz ile açıklamak doğru değildir. Hazcılık, sadece yaşamın belirli bir alanında, örneğin iş hayatında, geçici bir tatmini ifade eder. Oysa mutluluk, yaşamın tamamını etkileyen daha geniş bir kavramdır. Zirve deneyim, yoğun fakat kısa süreli bir vecd halini tanımlar. Bu durum, şairlerin ve dini metinlerin sıkça kullandığı, geçici mutluluk anlayışını yansıtır.

²⁸³ Norman Marshall Bradburn, *The Structure of Psychological Well-Being* (Chicago: Aldine Publishing Company, 1969), 1-15.

²⁸⁴ Joseph Sirgy, *The Psychology of Quality of Life: Hedonic Well-Being, Life Satisfaction and Eudomonian* (New York: Springer, 2012), 7-8; Sefa Bulut- Mustafa Subaşı, "Pozitif Psikolojiye Giriş", *Pozitif Psikoloji*, ed. Sefa Bulut (Ankara: Nobel Yayınları, 2020), 8; Kate Hefferon-Ilona Boniwell, *Positive Psychology: Theory, Research and Applications* (New York: McGraw-Hill, 2011), 44-93.

²⁸⁵ Sirgy, *The Psychology of Quality of Life*, 7-8.

²⁸⁶ Diener - Diener, *Happiness*, 4; Sirgy, *The Psychology of Quality of Life*, 6-8; Hefferon -Boniwell, *Positive Psychology*, 46.

²⁸⁷ Diener - Diener, *Happiness*, 237-240; Sirgy, *The Psychology of Quality of Life*, 35-36.

²⁸⁸ Sirgy, *The Psychology of Quality of Life*, 18-19.

²⁸⁹ Carol Diane Ryff vd., "Forging Macro-Micro Linkages in the Study of Psychological Well-Being", *The Self and Society in Aging Processes*, ed. Carol Diane Ryff - Victor W. Marshall (New York: Springer Publishing Company, 1999), 247-249.

Ancak hayat memnuniyeti, tüm yaşamı kapsayan, uzun süreli bir duygusal durum olduğu için gerçek mutluluğu anlatan ideal kavramdır.²⁹⁰

Hayat memnuniyetiyle ilişkili olan bir diğer kavram mutluluktur. Tarihsel süreçte mutluluk kavramı üzerinde çokça durulmuş ve insanın mutlu olabilmesi için en önemli faktörlerin neler olduğu daima tartışılmıştır.²⁹¹ Kendini gerçekleştirme kavramını literatüre dahil eden Maslow, yaşam doyumu, mutluluk, coşku, huzur gibi duygular ile sorunlarla başa çıkabilme yeteneğini, kendini gerçekleştirmenin bir sonucu olarak tanımlamıştır.²⁹² Fromm'a göre ise, hayatın amacı, mutluluktur ve insan ancak erdemli bir yaşamla mutluluğu elde edebilir.²⁹³ Mutluluğu hayatın anlamı sorunu ile ilişkilendiren Frankl'a göre, birey anlam arayışında başarılı olduğunda sadece mutluluğa ulaşmakla kalmaz. Aynı zamanda acılarla başa çıkma gücü de kazanır. Ancak bu arayış başarısız olursa, kişi anlamdan uzaklaşarak anlık hazlara yönelir.²⁹⁴ Csikszentmihalyi, mutluluğun insanların bir etkinliğe tamamen odaklanıp her şeyi unutacak şekilde kendilerini kaptırmalarıyla elde edildiğini savunmaktadır.²⁹⁵ Diener, mutluluğun, psikolojik servetin temel yapı taşı olduğunu vurgular. O, yaşam koşullarının mutluluk üzerindeki etkisinin sınırlı olduğunu, ancak gelir, maneviyat ve kültür gibi faktörlerin önemli bir rol oynadığını belirtir. Diener, insanların mutluluğu sadece dış koşullardan değil, içsel tutum ve zihinsel süreçlerinden de etkilenecek şekilde şekillendirdiğini ifade eder.²⁹⁶ Aynı koşullar altında yaşayan bireylerin hayatı ne kadar farklı şekillerde deneyimleyebileceğinden etkilendiğini belirten Veenhoven mutluluğu, bireyin yaşamını genel olarak ne kadar olumlu değerlendirdiği ve yaşamını sevmeye derecesiyle ilgili bir durum olarak tanımlamaktadır.²⁹⁷ Seligman'a göre, gerçek mutluluk, bireyin temel yeteneklerini tanıyıp onları geliştirmesi ve bu yetenekleri günlük yaşamın her alanında

²⁹⁰ Ruut Veenhoven, "How Do We Assess How Happy We Are? Tenets Implications and Tenability of Three Theories", *Happiness Economics and Politics* (Cheltenham, UK: Edward Elgar Publishing, 2009), 45-69.

²⁹¹ Ruut Veenhoven, *Conditions Of Happiness* (Boston: D. Reidel Publishing Company, 1984), 12; David Guy Myers – Ed Diener, "Who is Happy?", *Psychological Science* 6 /1 (1995), 10-19.

²⁹² Abraham Harold Maslow, *İnsan Olmanın Psikolojisi*, çev. Okhan Gündüz (İstanbul: Kuraldışı Yayınları, 2001), 168.

²⁹³ Erich Fromm, *Erdem ve Mutluluk: Ahlak Psikolojisi Üzerine Bir İnceleme*, çev. Ayda Yörükân, (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1993), 40.

²⁹⁴ Victor Emil Frankl, *İnsanın Anlam Arayışı*, 128.

²⁹⁵ Mihaly Csikszentmihalyi, *Akış: Mutluluk Bilimi*, çev. Semra Kunt Akbaş (Ankara: HYB Yayınları, 2005), 6 – 9.

²⁹⁶ Diener -Diener, *Happiness*, 9-10.

²⁹⁷ Veenhoven, *Conditions of Happiness*, 17-22; Ruut Veenhoven, "Happy Life-Expectancy a Comprehensive Measure of Quality-of-Life in Nations", *Published in Social Indicators Research* 39 (1996), 1-58.

kullanmasıyla elde edilir.²⁹⁸ Ayrıca Seligman, anlık mutluluk ile kalıcı mutluluk arasında ayrım yapar. Anlık mutluluk, bireylerin farklı deneyimlerine dayanırken, kalıcı mutluluk iradi fiillerle artırılır ve erdemlerle bağlantılıdır. Kalıcı mutluluk, geçmişten hoşnut olmak, geleceğe iyimser bakmak ve şu anda mutlu olmayı içerir. Bu durum, duygu ve tutumlarımızı yeniden şekillendirerek olumlu düşünmeyi sağlar.²⁹⁹

Kişinin hayatını sevmesi, yaşamından tatmin olması ve keyif alması, onun hayat memnuniyetini ya da yaşam doyumunu yansıtmaktadır. Bu durumda literatürde hayat memnuniyeti yerine yaşam doyumunu kavramı da kullanılmaktadır. Yaşamın çeşitli alanlarındaki deneyimler, yaşam doyumunu şekillendiren önemli etkenlerdendir.³⁰⁰ Uzun süreli araştırmaların ardından, mutlu olmayı sağlayan en önemli faktörlerin sıralaması yapılmış ve bu faktörler arasında en belirleyici olanın, kişinin hayatını sevmesi olduğu sonucuna varılmıştır.³⁰¹

6.2. HAYAT MEMNUNİYETİNİ ETKİLEYEN FAKTÖRLER

Bireyler kendi dünya algıları doğrultusunda bir takım bakış açıları ve standartlar oluştururlar. Hayatlarını ve elde ettikleri bireysel hedefleri kendileri için ideal olan yaşam standartları ile karşılaştırarak değerlendirme yaparlar.³⁰² İnsanlar, derin değerlerinden kaynaklanan kişisel hedeflere doğru adım attıklarında ve bu hedeflere ulaştıklarında, bireysel tatmin düzeylerini en yüksek seviyeye çıkarma olasılıkları artar.³⁰³ Bireyler, yaşamlarının sunduğu her şeye hızla ve tamamen uyum göstermezler. Bu durum, farklı ülkelerdeki mutluluk düzeyleri arasındaki farklılıklarla açıkça görülmektedir. Örneğin, zenginlik, insan hakları ve toplumsal eşitlik gibi faktörler, bir toplumun genel refah düzeyini büyük ölçüde etkiler. Bu da insanların her objektif yaşam koşuluna otomatik olarak uyum sağlamadığını ortaya koyar.³⁰⁴ Hayat memnuniyeti üzerine pek çok çalışma yürüten Diener, hayat memnuniyetini “*bireyin yaşamıyla ilgili yaptığı tercihleri bilişsel*

²⁹⁸ Martin Elias Peter Seligman, *Gerçek Mutluluk: Kalıcı Doyuma Ulaşma Potansiyelini Gerçekleştirmek İçin Yeni Olumlu Psikolojinin Kullanılması*, çev. Semra Kunt Akbaş (Ankara: Eksi Kitaplar Yayınevi, 2021), 18.

²⁹⁹ Seligman, *Gerçek Mutluluk*, 84-88.

³⁰⁰ William Pavot - Ed Diener, “Review of the Satisfaction With Life Scale”, *Assessing Well-Being: The Collected Works of Ed Diener*, ed. Ed Diener vd. (Dordrecht: Springer, 2009), 101-117.

³⁰¹ Ed Diener vd., “Subjective Well- Being: Three Decades of Progress”, *Psychological Bulletin*, 125 (1999), 276-302.

³⁰² William Pavot vd., “Further Vafidation of the Satisfaction with Life Scale: Evidence fort he Cross – Method Convergence of Well – Being Measures”, *Journal of Personality Assessment* 57/1 (1991), 149-161.

³⁰³ Ed Diener vd., “Happiness”, *Handbook of Individual Differences in Social Behavior*, ed. Mark R. Leary & Rick H. Hoyle (New York: Guilford Press, 2009), 147-160.

³⁰⁴ Ed Diener vd., “Factors Predicting the Subjective Well- Being of Nations”, *Journal of Personality and Social Psychology* 69 (1995), 851-864.

olarak değerlendirdiği ve yargıladığı bir süreç” olarak tanımlamıştır. Ayrıca, hayat memnuniyeti düzeyini etkileyen faktörleri üç ana kategoriye ayırmıştır:

1. *Dışsal Etkenler*: Bireyin içinde yaşadığı toplumun sosyal ve kültürel değerleri ile ideal yargılarını içermektedir.

2. *Sübjektif Değerlendirmeler*: Bireyin kendi deneyimlerine dayanarak şekillendirdiği yaşam anlayışı ve ölçütleridir.

3. *Duygu Durumları*: Kişinin yaşamı boyunca edindiği acı, hüzn, sevgi ve mutluluk gibi duygusal deneyimler ile bunlara bağlı motivasyonlardır.³⁰⁵

Hayat memnuniyeti, öznel bir değerlendirme olup, pek çok farklı faktör tarafından şekillendirilmektedir. Bu faktörlerden demografik değişkenler arasında yaş, cinsiyet, medeni durum, eğitim durumu, gelir durumu ve ikamet edilen yer gibi unsurlar yer alırken bunların yanı sıra bireylerin ruh hali, fiziksel görünüşleri, sağlık durumları, aile içindeki davranışları, stres düzeyleri ve yaşam tarzları gibi kişisel özellikler de önemli rol oynamaktadır. Ayrıca, çevresel faktörler de hayat memnuniyetini etkileyen unsurlar arasında bulunur. Bunlardan kültür, gelir düzeyi, sosyal statü gibi etmenler bu kapsamda ele alınabilir. İçsel faktörler ise kişilik, mizaç ve inançlar gibi bireysel yönelimleri içerir ve tüm bu faktörler, bireylerin hayat memnuniyetini doğrudan şekillendirir.³⁰⁶ Çalışma ya da iş yaşamı, bireyin genellikle 20'li yaşlarının sonrasında hayatının büyük bir kısmını kapsayan önemli bir deneyim olması nedeniyle insanların ne tür bir işte çalıştıkları, o işe yönelik duygusal yaklaşımları ve iş doyumları, bireyin genel yaşam doyumunun önemli birer parçasını oluşturur.³⁰⁷ Bununla birlikte bazı mutluluk düzeyleri genetik olarak belirlenmiş olabilir ve değiştirilemez. Ancak yine de kalıcı mutluluğa ulaşmak için yapabileceğimiz bazı şeyler vardır. Örneğin, şükretmek gibi basit alışkanlıklar, mutluluğu

³⁰⁵ Ed Diener, “Subjective Well-Being”, *Psychological Bulletin* 95/3 (1984), 542-575; Ed Diener vd., “The Objective Benefits of Subjective Well-Being”, *World Happiness Report 2013*, ed. John Helliwell vd. (New York: UN Sustainable Development Solutions Network, 2013), 55-57.

³⁰⁶ Ali Ayten vd., “Dini Başa Çıkma, Şükür ve Hayat Memnuniyeti İlişkisi: Hastalar, Hasta Yakınları ve Hastane Çalışanları Üzerine Bir Araştırma”, *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 12/2 (2012), 45 - 79; Ayten, “Din ve Sağlık: Bireysel Dindarlık, Sağlık Davranışları ve Hayat Memnuniyeti İlişkisi Üzerine Bir Araştırma”, 7-31; Ruut Veenhoven, “The Study of Life Satisfaction”, *A Comparative Study of Satisfaction with Life in Europe*, ed. Ruut Veenhoven vd. (Hungary: Eötvös University Press, 1996), 17-18; Christopher Peterson vd., “Orientations to Happiness and Life Satisfaction: The Full Life Versus the Empty Life”, *Journal of Happiness Studies* 6 (2005), 25-41.

³⁰⁷ Peter J. Robertson, Positive Psychology: A Movement to Reintegrate Career Counselling within Counselling Psychology?, *Counselling Psychology Review* 30/3 (2015), 26-35.

artırabilir.³⁰⁸ Bu faktörlerin yanı sıra, yaşam memnuniyetini etkileyen diğer unsurlar arasında, mutluluğa ulaşma, hayatın bir amacının olduğuna inanma, hem kişisel hem de fiziksel anlamda iyileşme, toplumsal ilişkilerde etkin iletişim kurabilme ve yaşam koşulları açısından refah seviyesinin yüksek olması da sayılabilir.³⁰⁹

Hayat memnuniyeti, bireyin beklentilerine ulaşması ve kendini tatmin hissetmesiyle bağlantılıdır. Ancak bu, yaşamın tamamen sorunsuz olduğu anlamına gelmez. Günlük hayatta karşılaşılan zorluklar ve yalnızlık duygusu memnuniyeti etkileyebilir. Önemli olan, sorunlardan kaçınmak yerine onlarla etkili bir şekilde baş edebilmektir. Bireyin olumsuzluklarla başa çıkma yetisi, hayat memnuniyetini artırabilir.³¹⁰ Olumsuzluklarla baş etmek noktasında bireye yardımcı unsurlardan biride dindir. Din insanlar için ölüm ve hayatı anlamlı kılmaktadır. Nitekim hayatında pek çok zorluk yaşamış olan insan kendi gücünün üzerindeki zorlukları aşmada maneviyata başvurmaktadır.³¹¹ Helliwell, Tanrı'ya olan inancın artmasının, ortalama yaşam memnuniyetinin yükselmesi ve intihar oranlarının düşmesiyle bağlantılı olduğunu ifade etmiştir.³¹² Armaner ise, dinin bireyin sıkıntılarını ve üzüntülerini gidererek ona huzur ve mutluluk sağlama potansiyeline dikkat çekmektedir.³¹³ Dinî inanç, ruh sağlığını olumlu etkiler ve bireylerin yaşamdan aldığı zevki artırır. Dindar kişiler, olumsuz olayları daha olumlu yorumlar ve stresle daha iyi başa çıkabilir.³¹⁴ Dolayısıyla, dindar bireylerin, inançsız olanlara kıyasla yaşamlarından daha fazla memnuniyet duydukları söylenebilir.³¹⁵

³⁰⁸ Robert A. Emmons - Michael E. McCullough, "Counting Blessings Versus Burdens: An Experimental Investigation of Gratitude and Subjective Well-Being in Daily Life", *Journal of Personality and Social Psychology* 84 (2003), 377-389.

³⁰⁹ Aşkın Keser, "İş Doyumu ve Yaşam Doyumu İlişkisi: Otomotiv Sektöründe Bir Uygulama", *Çalışma ve Toplum Ekonomi ve Hukuk Dergisi* 4 (2005), 77-95.

³¹⁰ Yahya Turan, "Yalnızlıkla Başa Çıkma: Yalnızlık, Dini Başa Çıkma, Dindarlık, Hayat Memnuniyeti ve Sosyal Medya Kullanımı", *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 22/1 (2018), 395-434.

³¹¹ Ali Ayten, *Mutluluğun Peşinde: Hayata ve Anlama Dair* (İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2022), 32-43

³¹² John F. Helliwell, "Well-Being and Social Capital: Does Suicide Pose a Puzzle?" *Social Indicators Research* 81/3, 455-496.

³¹³ Neda Armaner, *Psikopatolojide Dinî Belirtiler* (Ankara: Ayyıldız Matbaası, 1973), 7.

³¹⁴ Yapıcı-Kayıklık, "Ruh Sağlığı Bağlamında Dindarlığın Öz Saygı ve Kaygı ile İlişkisi: Çukurova Üniversitesi Örneği", 180.

³¹⁵ Ed Diener - Martin Elias Peter Seligman, "Beyond Money: Toward an Economy of Well-Being", *Psychological Science in the Public Interest* 5/1 (2004), 1-31; Ayten, *Din ve Sağlık: Kavram, Kuram ve Araştırma*, 116. – 132; Abdülkerim Bahadır, "Ergen Kişiliği Bağlamında Din- Kişilik İlişkisi", *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 14/14 (Haziran 2002), 117.

6.3. İSLAM'A GÖRE HAYAT MEMNUNİYETİ

İslam dünyasında din, insanların hayatlarına anlam katan güçlü bir inanç sistemidir. Din, bireylerin içsel dünyalarını etkileyerek, hayatlarının amacını düşüncelerine olanak tanır.³¹⁶ İslam bilginlerine göre din, insanları akıl, irade ve isteklerini kullanarak hayır olan şeylere yönlendiren ve böylelikle dünya ile ahirette mutluluğa ulaşmalarını sağlayan, peygamberler aracılığıyla Allah'ın gönderdiği ilahi esasların tümüdür.³¹⁷ Bu anlamda insanlara iki dünyada da gerçek mutluluğu bulmalarını sağlayacak ilahi bir düzen sunar. İnsanların bu mutluluğa erişebilmesi, akıl ve iradelerini doğru şekilde kullanarak kendilerine zarar verecek durumlardan kaçınmaları ve hayırlı olan şeylere yönelmeleriyle mümkündür.³¹⁸ Dolayısıyla, dini boyutun araştırılması insanı her yönden incelemek anlamına gelir.³¹⁹ Bu nedenle bireyin iç dünyasında etkili olan anlam ve umut duygularının güçlenmesine katkı sağlamaktadır. Nitekim araştırmalara göre, dindar insanların daha mutlu ve yaşamlarından daha memnun olduğu tespit edilmiştir. Bununla birlikte, dinin, mutluluk, depresyonun yokluğu ve zorluklar karşısında dayanıklılık gibi konularda karmaşık bir nedensel ilişkiye sahip olduğu da belirtilmiştir.³²⁰ Ayrıca, zorluklar karşısında gösterilen sabrın bireyin psikolojik gelişimine olumlu katkı sağladığı ve insanların bu süreçlerden başarıyla çıktıklarında yaşadıkları zorlukları en değerli deneyimler olarak algıladıkları ifade edilmiştir.³²¹ Nitekim Peker'in ifadesiyle, Allah'a inanmayan birey, içsel huzursuzluk, kaygı ve anlam arayışı içinde yaşamaktadır. Hayatındaki olumsuzluklarla başa çıkmakta zorlanır ve ruhsal sıkıntılar geliştirebilir. Buna karşın, Allah'a inanan birey, güven ve sevgi temelli bir yaşam sürer, erdemli olur ve toplumsal uyum sağlayarak huzur ve mutluluğa ulaşır.³²² Dolayısıyla mutlu ve hayatından memnun olan kişilerin ruhsal sağlıklarının da iyi olduğu kabul edilmektedir.³²³

İnsan yapısında kendinden daha güçlü bir varlığa sığınma eğilimi vardır.³²⁴ Bu durum bireyin kişisel yaşamında inancı meydana getirir. Zira Paul Tillich'e göre inanç,

³¹⁶ Abdülkerim Bahadır, *İnsanın Anlam Arayışı ve Din: Logoterapik Bir Araştırma* (İstanbul: İnsan Yayınları, 2002), 28-29.

³¹⁷ Ahmet Hamdi Akseki, *İslâm Dîni: İtikât, İbadet ve Ahlâk* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1969), 7.

³¹⁸ Akseki, *İslâm Dîni: İtikât, İbadet ve Ahlâk*, 9.

³¹⁹ Hökelekli, *Din Psikolojisine Giriş*, 7.

³²⁰ Seligman, *Gerçek Mutluluk*, 103-107.

³²¹ Csikszentmihalyi, *Akış: Mutluluk Bilimi*, 6-9.

³²² Peker, *Din Psikolojisi*, 245.

³²³ Yapıcı, *Ruh Sağlığı ve Din*, 90-98.

³²⁴ Peker, *Din Psikolojisi*, 116.

bireyin bütün varlığıyla yöneldiği ve uğruna diğer tüm değerleri ikinci plana atabileceği bir “nihai endişe” durumudur. Bu tür bir yönelim, insana derin bir anlamla birlikte nihai bir doyum vadeder. Bu da inanç ile dinî anlamda mutluluk arasındaki dolaylı ilişkiyi ortaya koyar.³²⁵ Dolayısıyla din, insanların mutluluklarını ve yaşam memnuniyetlerini artıran önemli bir unsurdur.³²⁶

İslam dininin temel kaynağı olan Kur'an-ı Kerîm'de mutluluk kavramına karşılık gelen saadet kavramı, Kur'an'da bu lafızla doğrudan geçmez.³²⁷ Bununla birlikte sürur, fevz, necat gibi terimlerin sadece uhrevi mutluluğa; hasene, tayyib, rızk, hayr, felah gibi terimlerin de hem dünyevi hem uhrevi mutluluğa işaret ettiği belirtilmektedir.³²⁸ Dolayısıyla Kuran'da bu bağlamda pek çok ayet bulunmaktadır.³²⁹ İslam dininin ikinci kaynağı olan hadislerde de mutluluk kavramına dikkat çekilmiş ve benzer şekilde hem dünyevî hem uhrevî mutluluk bağlamında saadet sebepleri açıklanmıştır.³³⁰ Nitekim, bir hadiste, müminin karşılaştığı zorlukların günahlarının affedilmesine vesile olduğu bildirilir.³³¹ Yine kişinin kadere rıza göstermesi bir başka saadet sebebi olarak vurgulanır.³³² Nitekim bir hadiste; “*Müminin başına bir musibet gelirse sabreder bu onun için bir hayırdır. Mümin bir nimet elde edince şükreder bu da onun için bir hayır olur*” şeklinde ifade edilmiştir.³³³ Bu anlayış, kişinin hayatındaki her durumu bir hikmete bağlamasına ve ruhsal huzuru yakalamasına imkân tanır. Dolayısıyla, inançlı birey, sahip olduğu bu bakış açısıyla her hâlükârda mutluluğa daha yakındır.

İslam düşüncesi hem İslam'ın özgün ahlak anlayışından hem de Antik Çağ felsefesinin çeşitli etik yaklaşımlarından etkilenecek şekilde şekillenmiştir.³³⁴ Klasik dönem felsefesi, mutluluğu hayatın amacı ve insan eylemlerinin nihai hedefi olarak kabul etmiştir. Bu anlayış ahlak felsefesinin temelini oluşturmuş ve dönemin felsefi düşüncesinde merkezi bir yer tutmuştur.³³⁵ Bu bağlamda Aristoteles'e göre, iyi yaşamak

³²⁵ Paul Tillich, *Dynamics of Faith* (New York: Harper & Brothers, 1957), 1-2.

³²⁶ Myers - Diener, “Who is Happy?”, 10-19.

³²⁷ Mustafa Çağrı, “Saadet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2008), 35/319-322.

³²⁸ Çağrı, “Saadet”, 35/319-322.

³²⁹ Bakara 2/83, 168, 245; A'l-i İmran 3/37; Nisa 4/2; Maide 5/4, 5; Araf 7/157; Nahl 16/167; İsra 17/18, 53

³³⁰ Çağrı, “Saadet”, 35/319-322

³³¹ Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre (Yezîd) et-Tirmizî, *Sünen-i Tirmizî Tercemesi*, haz. Abdullah Parlıyan (Konya: Konya Kitapçılık, 2004), “Cenâiz”, 1/254.

³³² Tirmizî, “Kader”, 204.

³³³ Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî, *Sahih-i Müslim ve Tercemesi*, çev. Mehmet Sofuoğlu (İstanbul İrfan Yayınevi, 1988), “Zühd ve Rekaik”, 8/550.

³³⁴ Ayten, *Din ve Sağlık: Kavram, Kuram ve Araştırma*, 125.

³³⁵ Bedia Akarsu, *Ahlak Öğretileri* (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1982), 21; Ayten, *Din ve Sağlık*, 125.

ve erdemli olmak, en yüksek mutluluğa ulaşmanın yolu olarak tanımlanmıştır.³³⁶ Dolayısıyla erdemli olmak mutlulukla bağlantılı olarak değerlendirilmiştir. Buna karşılık Epiktetos’a göre mutluluk, kişinin dış koşullara bağlı istek ve arzularının tatmininden değil, bu arzuların tamamen terk edilmesinden doğar. Ona göre gerçek özgürlük, bir şeylerin olmasını dilemek yerine, var olanı olduğu gibi kabul edebilme yetisinde gizlidir. Çünkü arzu, insanı dışa bağımlı kılar ve bu da kaçınılmaz olarak mutsuzluğa yol açar. Oysa eğitimli ve bilge kişi, evrende olup bitenleri değiştirme gücüne sahip olmadığını bilir. Bu nedenle kendi iç dünyasını, yani algılarını ve tepkilerini doğayla uyumlu hâle getirerek huzura ulaşır. Bu da arzulardan ve tutkularla sürüklenmekten özgürleşmekle mümkündür.³³⁷ 7 İslam düşünce tarihinde Kindî’den başlamak üzere Ebû Bekir Râzi, Fârâbî, İbn Sînâ, İbn Miskeveyh, Nasîrüddin Tûsî gibi pek çok İslam düşünürü insanın hayatındaki sıkıntıları nasıl gidereceği, bunlara ilişkin çareler, hazların kontrolü, insan duygularındaki denge, ahiret hayatının kalıcılığı ve mutluluğa ulaşma yollarını eserlerinde belirtmişlerdir.³³⁸ Nitekim Fârâbî’ye göre mutluluk, nihai bir hedeftir ve başka bir amacı gerçekleştirmek için araç olarak kullanılmaz. Bu amaca ulaşmak için yegâne unsur ise erdemlerdir.³³⁹ Bu yaklaşım, Fârâbî’nin mutluluğu ahlaki ve entelektüel yetkinliğin zirvesi olarak gördüğünü gösterir. İslam ahlak felsefesinin önemli düşünürlerinden İbn Miskeveyh mutluluğu, “*insana özgü en yüksek yetkinliğe ulaşmakla elde edilen geçici hazlardan farklı olan hakiki bir durum*”³⁴⁰ olarak tanımlamıştır. Dolayısıyla İbn Miskeveyh’e göre, kemale ermiş bireyler bedensel mutluluklara ihtiyaç duymaz. Çünkü hikmetten nasiplerini almış, bu kişiler, ilahi nurla aydınlanır ve dünyevi sıkıntılardan uzak bir huzur içinde yaşarlar.³⁴¹ Bu anlayış, mutluluğun maddi hazlardan değil, ruhun arınması ve aklın rehberliğinde bir erdeme ulaşmaktan kaynaklandığını gösterir. Aynı zamanda ahlaki olgunluğun bireyin iç huzurunu sağlayan temel kaynak olduğunu vurgular.

Sonuç olarak, İslam düşüncesinde mutluluk, yalnızca geçici hazlarla sınırlı değildir. Aksine, ruhun arınması, aklın rehberliği ve ahlaki erdemlerle ulaşılan kalıcı iç

³³⁶ Aristoteles, *Magna Moralia*, çev. Gurur Sev (İstanbul: Pinhan Yayıncılık, 2016), 41 – 42 (1184b1 28); Aristoteles, *Nikomakhos’a Etik*, çev. Saffet Babür (Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları, 1988), 24 (1102a 35-10)

³³⁷ Epiktetos, *Düşünceler ve Yorumlar*, çev. Özge Özköprülü (İstanbul: İnkılap Kitabevi, 2020), 53-56.

³³⁸ Daha geniş bilgi için bk. Saruhan, *Ruhsal Tıp*, 15-97; Akarsu, *Ahlak Öğretileri*, 25-253.

³³⁹ Fârâbî, *el-Medînetü’l-Fâzıla*, çev. Yaşar Aydın (İstanbul: Litera Yayıncılık, 2021), 166 (13.6 25)

³⁴⁰ İbn Miskeveyh, *Mutluluk ve Felsefe: Tertibu’s-sa’adat ve Menazilu’l-Ulum*, ter. Hümeysra Özturan (İstanbul: Klasik Yayınları, 2017), 53.

³⁴¹ İbn Miskeveyh, *Tehzibü’l-Ahlak*, 105-108.

huzur hâli olarak kabul edilmektedir. Kur'an ve hadislerde yer alan ifadelerle desteklenen bu anlayış, İslam filozofları tarafından da sistematik biçimde ele alınmıştır. Bireyin hem dünya hem de ahiret saadetine ulaşmasında dinin merkezi rolü vurgulanmıştır. Bu anlamda inanç, bireyin hayatına anlam ve umut kazandırmaktadır. Ayrıca, zorluklara karşı bireyin daha dirençli kalmasını sağlamakta ve ruhsal dengesini güçlendirmektedir. Bu bağlamda, mutluluk anlayışı yalnızca felsefi ya da teorik bir mesele değildir. Aynı zamanda bireyin yaşamı anlama çabalarıyla doğrudan ilişkili bir durum olarak görünmektedir. Dolayısıyla mutluluğu aramak, yalnızca filozofların ya da düşünürlerin bir uğraşı değildir. Bu arayış aynı zamanda insan doğasının temelinde yer alan evrensel bir eğilimdir.³⁴²

³⁴² Mikdat Yalçın, *Mutluluk Yolu ve Felsefesi*, çev. Sabri Hizmetli (İstanbul: İlmi Neşriyat, 1994), 9.

İKİNCİ BÖLÜM

YÖNTEM

1. ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ

Araştırmanın amacı, farklı sınıf ve bölümlerde okuyan üniversite öğrencilerinin kader algıları, gelecek kaygıları ve hayat memnuniyeti arasındaki ilişkileri incelemektir. Farklı üniversite ve bölümlerde okuyan katılımcılara ulaşılması, araştırmanın örneklem çeşitliliğini artırarak elde edilen verilerin genellenebilirliğini güçlendirmektedir. Ayrıca karşılaştırmalı analizlere imkân tanıyarak bulguların akademik değerini ve güvenilirliğini yükseltmektedir.

Literatürde kaygının, kader algıları ve psikolojik iyi oluş değişkenleriyle birlikte çalışıldığı araştırmalar mevcuttur.³⁴³ Ancak kader algısı, gelecek kaygısı ve hayat memnuniyeti ilişkisinin birlikte incelendiği herhangi bir çalışmaya ulaşılmamıştır. Söz konusu üç değişkenin birlikte sınanacak olması çalışmaya özgünlük kazandırmaktadır. Özellikle son yıllarda artan gelecek kaygısının hayat memnuniyetiyle ilişkili olarak çalışılacak olması çalışmanın önemini artırmaktadır.

2. ARAŞTIRMANIN KAPSAM VE SINIRLILIKLARI

Araştırma üç ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, kavramsal çerçeve başlığı altında çalışmanın temel değişkenleri olan kader algısı, gelecek kaygısı ve hayat memnuniyeti hakkında kuramsal bilgilere yer verilmiştir. İkinci bölümde araştırmanın yöntemi ayrıntılı şekilde açıklanmıştır. Üçüncü ve son bölümde ise araştırma bulguları sunulmuş, elde edilen veriler yorumlanmış ve çalışmanın sonuçları ortaya konulmuştur.

Çalışmanın kavramsal çerçeve bölümü yapılan literatür taraması sonucunda elde edilen kaynaklarla sınırlıdır. Araştırma da yöntem olarak anket tekniği kullanılmış olup katılımcılar soruları kendi görüşlerine göre yanıtlamıştır. Bu durumda bazı cevaplar gerçekte düşündüklerinden farklı olabilir. Çalışma sadece üniversitenin herhangi bir bölümünde aktif okuyan öğrenciler ile sınırlıdır. Bu durum, örneklem çeşitliliğini kısıtlamakta ve genellenebilirliği azaltmaktadır. Araştırma, yalnızca “Üniversite

³⁴³ Karaca, “Kader Algısı Ruh Sağlığı İlişkisi Üzerine Empirik Bir Araştırma”, 479-489; Kartopu, *Kaygının Kader Algıları ile İlişkisi (Kahramanmaraş Örneği)*; Kilit, *Kader Algısı-Psikolojik İyi Oluş İlişkisi Üzerine Bir Araştırma*; Çolak, *Ebeveyn Kaybı Yaşama, Psikolojik İyi Oluş ve Kader Algısı İlişkisi Üzerine Bir Nicel Araştırma*; Ünsal, *Sanal Kimlik ve Dini Kimliğin Ergenlerin Hayat Memnuniyeti ve Kaygı Düzeylerini Yordayıcılığı*; Karaca vd., “Şükür, Kaygı ve Psikolojik İyi Hal Arasındaki İlişkiler Üzerine Deneysel Bir Çalışma: Şükür Eğitimi”, 571-597.

Öğrencilerinde Gelecek Kaygısı Ölçeği”, “Kader Algıları Ölçeği” ve “Hayat Memnuniyeti Ölçeği” ile sınırlıdır. Dolayısıyla çalışma, bu ölçeklerin kapsam ve geçerlilik düzeyleriyle bağlantılıdır. Bununla birlikte tüm boyutları tam yansıtılamamış ve kullanılan ölçeklerin kültürel uyumu da sınırlı kalmış olabilir. Araştırma kısa bir zaman dilimi içerisinde ve sayısal verilerle yapılmıştır. Bu nedenle bulgular her zaman ve koşulda geçerli olmayabilir. Ayrıca değişkenler arasındaki neden-sonuç ilişkisi de tam olarak açıklanamaz.

3. ARAŞTIRMA MODELİ

Araştırma modeli, bir araştırmanın başlangıcından sonuna kadar yürütülen tüm süreçleri ve faaliyetleri içeren kapsamlı bir çerçevedir. Başka bir deyişle, araştırma modeli, araştırmanın amacına uygun olarak, verilerin toplanması, analiz edilmesi ve yorumlanması aşamalarının en verimli şekilde gerçekleştirilmesini sağlayan planlar bütünüdür. Bu model, araştırmanın sağlıklı, sistematik ve tutarlı bir biçimde ilerlemesi için gerekli olan tüm koşulların önceden belirlenmesini ve organize edilmesini sağlamaktadır. Bununla birlikte hem zamandan hem de kaynaklardan tasarruf edilmesini mümkün kılarak, bilimsel çalışmaların etkinliğini artıran temel bir yapı olarak işlev görür.³⁴⁴ Tarama modelleri, bir durumu olduğu gibi tanımlamayı amaçlayan araştırma tekniğidir. Bu modelde olgulara müdahale edilmeden, mevcut hâlin betimlenmesi hedeflenir. İlişkisel tarama modeli ise ikiden fazla değişken arasında karşılıklı bir ilişki bulunup bulunmadığını ve bu ilişkinin düzeyini ortaya koymayı amaçlayan bir modeldir.³⁴⁵

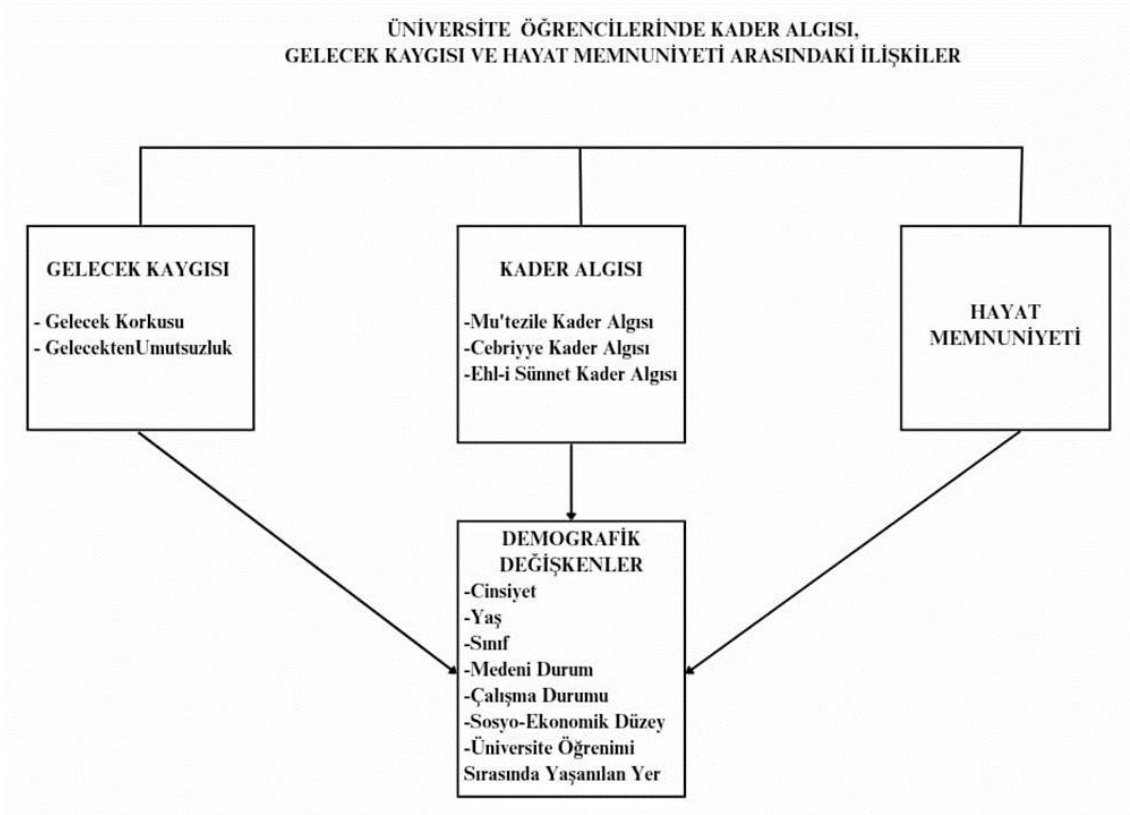
Bu çalışmada üniversite öğrencilerinde gelecek kaygısı, kader algısı ve hayat memnuniyeti ilişkisini incelemek amacıyla tarama modellerinden ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır. Araştırma modeline uygun olarak demografik değişkenler (cinsiyet, yaş, sınıf, medeni durum, çalışma durumu, sosyo-ekonomik düzey, üniversite öğrenimi sırasında yaşanan yer) ile üniversite öğrencilerinde gelecek kaygısı, kader algıları ve hayat memnuniyeti düzeyleri arasındaki anlamlı farklılıklar, karşılaştırmalı analiz teknikleri kullanılarak incelenmiştir. Ayrıca üniversite öğrencilerindeki gelecek kaygısı,

³⁴⁴ Zeki Arslantürk- Ertuğrul Hamit Arslantürk, *Uygulamalı Sosyal Araştırma Metot ve Teknikler SPSS* (İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2021), 299.

³⁴⁵ Niyazi Karasar, *Bilimsel Araştırma Yöntemi: Kavramlar, İlkeler, Teknikler* (Ankara: Nobel Yayınları, 2012), 77-81.

kader algıları ve hayat memnuniyeti arasındaki ilişkiler korelasyon analiziyle değerlendirilmiştir. Buna göre araştırma modeli aşağıda verilmiştir:

Şekil 1. Araştırma Modeli

4. ARAŞTIRMANIN EVRENİ VE ÖRNEKLEMİ

Bir araştırmada belirlenen amaç doğrultusunda yapılabilecek tüm gözlemler ve bu gözlemlerden elde edilecek sonuçların oluşturduğu kapsamlı topluluğa evren denilmektedir. Örneklem ise, araştırmada incelenmesi hedeflenen geniş grubun özelliklerini yansıtan bir alt kümenin, belirli yöntemler ve kurallar çerçevesinde seçilmesi sürecidir. Araştırmanın evreni, Türkiye genelinde çeşitli üniversite ve bölümlerde öğrenim gören bireylerden oluşmaktadır. Araştırma örnekleme ise, İstanbul, Ankara, Samsun, İzmir başta olmak üzere farklı şehirlerde eğitim gören üniversite öğrencilerinden seçilmiştir. Çalışmada 520 veri toplanmış ancak araştırma üniversitede aktif okuyan bireyler üzerinde yapılacağı için kriterlere uymayan adaylar elenmiş ve toplamda 472 kişiyle araştırmanın analizi tamamlanmıştır.

5. ARAŞTIRMANIN HİPOTEZLERİ

Çalışmada, önceki araştırmaların sonuçları ve kuramsal çerçeve dikkate alınarak bazı hipotezler oluşturulmuştur.

5.1. DEMOGRAFİK DEĞİŞKENLER VE GELECEK KAYGISI, KADER ALGILARI, HAYAT MEMNUNİYETİ DÜZEYLERİNE İLİŞKİN HİPOTEZLER

H1: Cinsiyet değişkenine göre örneklemin gelecek kaygısı düzeyleri anlamlı derecede farklılaşmaktadır. Kadınların gelecek kaygısı puanları erkeklerin puanlarından daha yüksektir.

H2: Cinsiyet değişkenine göre örneklemin kader algıları anlamlı derecede farklılaşmaktadır. Erkeklerin Mutezile kader algısı, kadınlardan; kadınların Ehl-i Sünnet kader algısı ise erkeklerden daha yüksektir.

H3: Erkeklerin hayat memnuniyeti düzeyleri kadınlardan daha yüksektir.

H4: Yaş değişkenine göre gelecek kaygısı düzeyleri anlamlı derecede farklılaşmaktadır. Yaş ilerledikçe gelecek kaygısı düzeyi artmaktadır.

H5: Yaş değişkenine göre örneklemin kader algıları anlamlı derecede farklılaşmaktadır. Yaş ilerledikçe Ehl-i Sünnet kader algısı artarken, Mutezile kader algısı azalmaktadır.

H6: Yaş ilerledikçe hayat memnuniyeti düzeyi azalmaktadır.

H7: Sınıf değişkenine göre gelecek kaygısı düzeyleri anlamlı derecede farklılaşmaktadır. Sınıf düzeyi ilerledikçe gelecek kaygısı düzeyi artmaktadır.

H8: Sınıf değişkenine göre örneklemin kader algıları anlamlı derecede farklılaşmaktadır. Üniversite 1. ve 2. sınıf öğrencilerinin Mutezile kader algısı, son sınıf öğrencilerinden; son sınıf öğrencilerinin ise Ehl-i Sünnet kader algısı, üniversite 1. ve 2. sınıf öğrencilerinden daha yüksektir.

H9: Üniversite 2. ve 3. sınıf öğrencilerinin hayat memnuniyeti puanları, diğer sınıf düzeyindeki öğrencilere göre daha yüksektir.

H10: Medeni durum değişkenine göre gelecek kaygısı düzeyleri anlamlı derecede farklılaşmaktadır. Bekar bireylerin gelecek kaygısı düzeyi, evli bireylere göre daha yüksektir.

H11: Medeni durum değişkenine göre örneklemin kader algıları puanlarında anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır.

H12: Evli bireylerin hayat memnuniyeti düzeyi, bekar bireylere göre daha yüksektir.

H13. Çalışma durumu değişkenine göre gelecekte kaygısı düzeyleri anlamlı derecede farklılaşmaktadır. Çalışanların gelecekte kaygısı düzeyi, çalışmayanlara göre daha yüksektir.

H14. Çalışma durumu değişkenine göre hayat memnuniyeti ölçeği puanlarında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır.

H15. Sosyo-ekonomik düzeye göre gelecekte kaygısı puanları anlamlı derecede farklılaşmaktadır. Düşük ve orta düzey sosyoekonomik grupların gelecekte kaygısı toplam puanları, diğer gruplara göre anlamlı düzeyde yüksektir.

H16. Sosyo-ekonomik düzey değişkenine göre örneklemin kader algıları puanlarında anlamlı derecede farklılık bulunmamaktadır.

H17. Yüksek sosyoekonomik düzeydeki bireylerin hayat memnuniyeti, diğer gruplara göre daha yüksektir.

H18. Üniversite öğrenimi sırasında yaşanan yer değişkenine göre örneklemin gelecekte kaygısı düzeyleri anlamlı derecede farklılaşmaktadır. Aile ve devlet yurdunda kalan bireylerin gelecekte kaygısı düzeyi, diğer gruplara göre daha yüksektir.

H19. Üniversite öğrenimi sırasında yaşanan yer değişkenine göre örneklemin kader algıları anlamlı derecede farklılaşmaktadır. Aile grubunun Mutezile ve Cebriyeci kader algısı alt boyutu puanları, diğer gruplara göre anlamlı düzeyde düşüktür; devlet yurdu grubunun ise Ehl-i Sünnet kader algısı alt boyutu puanları anlamlı düzeyde düşüktür.

H20. Üniversite öğrenimi sırasında yaşanan yer değişkenine göre, ev/apartta kalanların hayat memnuniyeti puanları diğer gruplara göre daha yüksektir.

5.2. ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNDE GELECEK KAYGISI, KADER ALGISI VE HAYAT MEMNUNİYETİ İLİŞKİSİNE DAİR HİPOTEZLER

H21: Gelecekte kaygısı ile Cebriyeci kader algısı arasında pozitif yönde; Ehl-i Sünnet kader algısı arasında negatif yönde anlamlı bir ilişki bulunmaktadır.

H22: Gelecekte kaygısı toplam puanları ile hayat memnuniyeti arasında negatif yönde anlamlı bir ilişki bulunmaktadır.

H23: Mutezile ve Ehl-i Sünnet kader algıları ile hayat memnuniyeti düzeyleri arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki bulunmaktadır.

6. VERİ TOPLAMA ARAÇLARI

Araştırmada veri toplama aracı olarak geniş kitlelere ulaşmak amacıyla ve daha pratik olduğu için nicel veri toplama yöntemlerinden biri olan anket tekniği kullanılmıştır. Bu doğrultuda araştırmanın amacı ve problemine uygun olarak bir anket formu hazırlanmıştır. Araştırmanın amacına uygunluğu gözetilerek Kişisel Bilgi Formu, Üniversite Öğrencilerinde Gelecek Kaygısı Ölçeği (ÜÖGK), Kader Algıları Ölçeği (KAÖ), Hayat Memnuniyeti Ölçeği (HMÖ) kullanılmıştır.

6.1. KİŞİSEL BİLGİ FORMU

Anketin bu kısmında üniversite adı/bölümü, sınıf, cinsiyet, yaş, medeni durum, çalışma durumu, sosyo-ekonomik düzey ve üniversite öğrenimi sırasında yaşanan yer gibi katılımcıların demografik özelliklerini belirlemek üzere 8 soruluk bir kişisel bilgi formu bulunmaktadır.

6.2. ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNDE GELECEK KAYGISI ÖLÇEĞİ

Geylani ve Yıldız (2022) tarafından geliştirilen “Üniversite Öğrencilerinde Gelecek Kaygısı Ölçeği”, toplamda 19 maddeden ve 2 alt boyuttan oluşmaktadır. Yapılan faktör analizleri sonucunda, ölçeğin iki faktörlü bir yapıya sahip olduğu belirlenmiştir. Birinci faktör “Gelecek Korkusunu”, ikinci faktör ise (2, 4, 6, 8, 10 ve 12 numaralı maddeleri kapsayan) “Gelecekte Umutsuzluk” boyutunu temsil etmektedir. Ölçeğin iç tutarlılık katsayıları oldukça yüksek bulunmuş; tüm ölçek için Cronbach's $\alpha=0.91$, birinci faktör için Cronbach's $\alpha=0.95$ ve ikinci faktör için Cronbach's $\alpha=0.88$ olarak hesaplanmıştır. Ayrıca, 2, 4, 6, 8, 10 ve 12. maddeler ters puanlanacak şekilde düzenlenmiştir. 5'li Likert tipi derecelendirme (“Hiçbir Zaman”, “Nadiren”, “Bazen”, “Sıklıkla”, “Her Zaman”) kullanılan ölçekte herhangi bir kesme puanı belirlenmemiştir. Ölçekten elde edilen puan arttıkça bireyin geleceğe ilişkin kaygı düzeyinin yükseldiği, puan azaldıkça ise kaygı düzeyinin düştüğü kabul edilmektedir.³⁴⁶

Araştırmada uygulanan Gelecek Kaygısı Ölçeği'nin güvenilirliği Cronbach's alpha katsayısı ile değerlendirilmiştir. Gelecek korkusu için Cronbach's alpha değeri $\alpha=,940$; gelecekte umutsuzluk için $\alpha=,869$; gelecek kaygısı için ise $\alpha=,944$ şeklinde bulunmuştur. Bu değerler, ölçeğin yüksek düzeyde iç tutarlılığa sahip olduğunu

³⁴⁶ Merve Geylani -Cennet Çiriş Yıldız, “Üniversite Öğrencilerinde Gelecek Kaygısı Ölçeğinin Geliştirilmesi: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması”, *İnönü Üniversitesi Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu Dergisi* 10/1 (2022), 284-300.

göstermektedir. Bu araştırmada üniversite öğrencilerinde gelecek kaygısı düzeyleri demografik değişkenler açısından incelenmiştir. Araştırma sonuçlarına göre, gelecek kaygısı kadınlarda, düşük sosyo-ekonomik düzeye sahip bireylerde ve aile ile devlet yurdunda kalan bireylerde daha yüksek çıkmıştır. Çalışmadaki diğer demografik değişkenlerle gelecek kaygısı arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır. Gelecek kaygısı, kader algısı ve hayat memnuniyeti korelasyon ilişkisine bakıldığında ise gelecek kaygısı ile Cebriyeci kader algısı arasında pozitif yönlü, Ehl-i Sünnet kader algısı arasında ise negatif yönlü anlamlı ilişkiler tespit edilmiştir. Ayrıca, gelecek kaygısı toplam puanları ile hayat memnuniyeti arasında negatif yönde anlamlı bir ilişki saptanmıştır.

6.3. KADER ALGILARI ÖLÇEĞİ

Kader Algıları Ölçeği, Karaca ve diğerleri (2018) tarafından geliştirilen, üç alt boyuttan oluşan bir ölçektir: Mutezile, Ehl-i Sünnet ve Cebriyye kader algıları. 5'li Likert tipi olan bu ölçek, Mutezile boyutunda 6, Ehl-i Sünnet boyutunda 4 ve Cebriyye boyutunda 5 maddeden oluşarak toplam 15 maddeye sahiptir. Ölçekten toplam puan alınamamaktadır çünkü faktörler birbirine zıt ilişkiler göstermektedir. Yapı geçerliliği için açımlayıcı ve doğrulayıcı faktör analizi yapılmış ve üç temel faktör bulunmuştur: "Mutezile Kader Algısı" (%23.73), "Cebriyeci Kader Algısı" (%19.02) ve "Ehl-i Sünnet Kader Algısı" (%12.29), toplamda %55.05 varyans açıklamaktadır.

Ölçeğin güvenirlik testi, Cronbach's alpha değeri ile yapılmış ve ölçeğin tamamı için bu değer .60, alt boyutlar için ise sırasıyla .83, .74 ve .69 olarak hesaplanmıştır. Ayrıca test tekrar-test yöntemi ile güvenirlik testi yapılmış ve 55 kişilik bir popülasyona uygulanan ölçeğin birinci ve ikinci uygulamaları arasındaki korelasyon katsayısı $r = .81$ olarak bulunmuştur.³⁴⁷

Araştırmada uygulanan Kader Algıları Ölçeğinin güvenilirliği Cronbach's alpha katsayısı ile test edilmiş ve Mutezile kader algısı için Cronbach's alpha değeri $\alpha = .848$; Cebriyeci kader algısı için $\alpha = .632$; Ehl-i Sünnet kader algısı için ise $\alpha = .842$ olarak bulunmuştur. Bu bulgulara göre, Mutezile ve Ehl-i Sünnet kader algısı alt boyutları yüksek düzeyde iç tutarlılığa sahiptir. Cebriyeci kader algısı alt boyutunun ise kabul edilebilir sınırdan bir iç tutarlılığa sahip olduğu görülmüştür.

³⁴⁷ Faruk Karaca vd., "Kader Algıları Ölçeği", *V. Uluslararası Multidisipliner Çalışmaları Sempozyumu (Isms) Tam Metin Kitabı*, ed. Serdar Salman- Zafer Gölen (Ankara: Gece Kitaplığı, 2018), 333-343.

6.4. HAYAT MEMNUNİYETİ ÖLÇEĞİ

Araştırmada, katılımcıların hayat memnuniyetlerini ölçmek için Ayten (2012) tarafından Türkçeye uyarlanan Diener ve arkadaşları (1985) tarafından geliştirilen Hayat Memnuniyeti Ölçeği kullanılmıştır. Başlangıçta 7'li Likert tipi olarak hazırlanan ölçek, 5 maddeden oluşmakta olup, en düşük puan 7, en yüksek puan ise 35'tir. Katılımcıların aldıkları puanlar, hayat memnuniyetini yansıtmaktadır.

Ayten (2012) tarafından yapılan uyarlama çalışmasında, faktör analizinde KMO değeri .81, Bartlett's Test of Sphericity $\chi^2=323,367$ ($p=,000$) ve Cronbach's alpha değeri $\alpha=.85$ bulunmuştur. Bu ölçek, varyansın %64'ünü açıklamaktadır. Araştırmada yapılan faktör analizi sonucu ise KMO değeri .84, Bartlett's Test of Sphericity $\chi^2=914,427$ ($p=,000$) ve Cronbach's alpha değeri $\alpha=.81$ olarak tespit edilmiştir. Ölçek, varyansın %58'ini açıklamaktadır ve bu sonuçlar ölçeğin güvenilir ve geçerli olduğunu ortaya koymuştur.³⁴⁸

Bu çalışmada Hayat memnuniyeti Ölçeğinin güvenilirliğine ilişkin yapılan analizler sonucunda Cronbach's alpha katsayısı $\alpha=.904$ olarak tespit edilmiştir. Bu sonucuna göre, ölçeğin yüksek düzeyde iç tutarlılığa sahip olduğu görülmüştür.

7. VERİ TOPLAMA YÖNTEMİ

Üniversite öğrencilerinde gelecek kaygısı, kader algısı ve hayat memnuniyeti ilişkisinin incelendiği bu araştırma için Kişisel Bilgi Formu, Üniversite Öğrencilerinde Gelecek Kaygısı Ölçeği, Kader Algıları Ölçeği ve Hayat Memnuniyeti Ölçeğini içeren 47 maddelik bir anket formu hazırlanmıştır. Bu formun giriş kısmına katılımcıların gönüllülük esasına dayalı olarak doldurmalarını talep eden bir ibare koyulmuştur. Araştırmanın uygulama sürecine geçilmeden önce, gerekli izinleri almak amacıyla Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'ne başvurulmuş ve Etik Kurul'dan onay alınmıştır. Bu sürecin ardından 19 Mart – 3 Nisan 2025 tarihleri arasında veriler, hazırlanan Google Form anketi aracılığıyla çevrimiçi olarak ve yüz yüze toplanmıştır. Farklı şehirlerdeki üniversite öğrencilerine ulaşabilmek için sosyal medya platformlarından faydalanılarak online anket doldurulması sağlanmıştır. Ayrıca sosyal medyada aktif hesaplarla iletişime geçilerek anketin yayılması kolaylaştırılmıştır.

³⁴⁸ Ali Ayten, *Tanrıya Sığınmak* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2012), 32-33.

8. VERİ ANALİZ YÖNTEMİ

Toplanan veriler, SPSS 25.0 programı kullanılarak analiz edilmiştir. Katılımcıların demografik ve bireysel özelliklerine ilişkin veriler, frekans ve yüzde analizleriyle değerlendirilmiştir. Sosyodemografik verilere ilişkin frekans tablosu oluşturulmuş, değişkenlerin grup ortalamalarındaki farklılıkları incelemek için çeşitli istatistiksel analizler yapılmıştır. İki gruptan oluşan değişkenlerde bağımsız örneklem t-testi ve Mann-Whitney U testi, üç veya daha fazla gruptan oluşan değişkenlerde ise One-Way ANOVA ve Kruskal-Wallis H testi kullanılmıştır. Ayrıca, ölçekler arasındaki ilişkiyi belirlemek amacıyla Pearson Korelasyon analizi uygulanmıştır. Tüm analizler, anlamlılık seviyesi olarak $\alpha=0,05$ kabul edilerek gerçekleştirilmiştir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BULGULAR VE YORUMLAR

1. NORMALLİK VE GÜVENİLİRLİK ANALİZLERİ

Tablo 1. Normallik Varsayımı Analizi ve Güvenilirlik Analizi

Ölçek	n	Ort.	SS	Kolmogorov Smirnov (p)	Çarpıklık	Basıklık	Cronbac's Alpha
Gelecek Korkusu Boyutu	472	35,94	10,740	,016	,177	-,297	,940
Gelecekte Umutsuzluk Boyutu	472	13,42	4,337	,000	,296	-,122	,869
Gelecek Kaygısı Ölçeği Toplam	472	49,36	13,885	,092	,114	-,189	,944
Mutezili Kader Algısı Boyutu	472	17,08	4,905	,000	,152	-,573	,848
Cebriyeci Kader Algısı Boyutu	472	13,18	3,207	,000	-,023	-,112	,632
Ehl-i Sünnet Kader Algısı Boyutu	472	15,79	3,119	,000	-1,119	1,642	,842
Hayat Memnuniyeti Ölçeği Toplam	472	22,82	6,442	,000	-,243	-,648	,904

Tablo 1’de normallik analizi ve güvenilirlik analizleri yer almaktadır. Ölçeklerin basıklık ve çarpıklık değerleri -2; +2 sınırını aşmadığından analizlerde parametrik testler kullanılırken grup gözlem sayılarının yetersiz ($n < 30$) olduğunda non-parametrik testler kullanılacaktır.³⁴⁹ Ölçeklerin güvenilirlikleri yeterli düzeydedir. Cronbach’s Alpha katsayısının 0,60 ile 0,80 arasında olması ölçeğin orta güvenilir, 0,80 ile 1,00 arasında olması ise ölçeğin yüksek güvenilir olduğunu göstermektedir.³⁵⁰

³⁴⁹ Zeki Arslantürk - Ertuğrul Hamit Arslantürk, *Uygulamalı Sosyal Araştırma Metot ve Teknikler SPPS*, 159.

³⁵⁰ Zeki Arslantürk - Ertuğrul Hamit Arslantürk, *Uygulamalı Sosyal Araştırma Metot ve Teknikler SPPS*, 171-172.

2. KATILIMCILARIN SOSYO-DEMOGRAFİK ÖZELLİKLERİNE DAİR BULGULAR

Tablo 2. Sosyo-Demografik Bilgiler Tablosu

Değişkenler	Grup	n	%
Cinsiyet	Kadın	307	65,0
	Erkek	165	35,0
Yaş	20 ve altı	239	50,6
	20 üzeri	233	49,4
Sınıf	Hazırlık	22	4,7
	1. Sınıf	115	24,4
	2. Sınıf	148	31,4
	3. Sınıf	111	23,5
	4. Sınıf	76	16,1
Medeni Durum	Bekar	456	96,6
	Evli	16	3,4
Çalışma Durumu	Evet	67	14,2
	Hayır	405	85,8
Sosyoekonomik Düzey	Düşük	38	8,1
	Orta	380	80,5
	Yüksek	54	11,4
Üniversite Öğrenimi Sırasında Yaşanılan Yer	Aile	134	28,4
	Devlet Yurdu	207	43,9
	Ev / Apart	71	15,0
	Özel Yurt	60	12,7
Yaş	Ort:21,29 SS:3,875		

Tablo 2’de katılımcıların sosyodemografik bilgileri verilmiştir.

Tablo 2'deki bulgulara göre araştırmaya katılan 472 kişinin 165'i (%35,0) erkek, 307'si (%65,0) ise kadındır. Katılımcıların yaşları elde edilen verilere göre homojen bir dağılım oluşturması için 20 yaş altı ve 20 yaş üstü şeklinde ikiye bölünmüştür. Bu ayrıma göre, 20 yaş altı bireyler, 239 (%50,06) kişi, 20 yaş üstü bireyler ise 233 (%49,4) kişidir. Katılımcılardan 22 (%4,7) kişi hazırlık, 115 (%24,4) kişi 1. sınıf, 148 (%31,4) kişi 2. sınıf, 111 (%23,5) kişi 3. sınıf, 76 (%16,1) kişi 4. sınıf düzeylerinde eğitim görmektedir. Ayrıca 456 (%96,6) kişi bekar ve 16 (%3,4) kişi evli bireylerdir. Araştırmaya katılan bireylerin 67'si (%14,2) aktif olarak çalışmaktadır. Buna karşılık 405'i (%85,8) herhangi bir işte çalışmamaktadır. Sosyo-ekonomik düzey bakımından ise, bireylerin 38'i (%8,1) düşük, 380'i (%80,5) orta ve 54'ü (%11,4) ise yüksek ekonomik düzeye sahiptir. Üniversite öğrencilerinin 134'ü (%28,4) evlerinde, 207 'si (43,9) devlet yurdunda, 71'i (%15,0)

ev/apartta ve 60'ı (%12,7) özel yurtlarında kalmaktadır. Katılımcıların öğrenim gördükleri üniversite ve bölümleri de örnekleme tanıma açısından anket formunda sorulmuştur. Ancak çalışma kapsamında bu değişkene yönelik herhangi bir hipotez oluşturulmadığından, ayrıntılı dağılımlar tablolaştırılmamış ve analizlerde kullanılmamıştır.

2.1. CİNSİYET DEĞİŞKENİYLE İLGİLİ BULGULAR

Tablo 3. Cinsiyet Değişkeni T-Test Tablosu

Ölçek	Grup	n	Ort.	SS	t	Sd	p
Gelecek Korkusu Boyutu	Kadın	307	37,27	10,76	3,703	470	,000*
	Erkek	165	33,48	10,27			
Gelecekte Umutsuzluk Boyutu	Kadın	307	14,04	4,13	4,312	470	,000*
	Erkek	165	12,27	4,47			
Gelecek Kaygısı Toplam	Kadın	307	51,31	13,62	4,222	470	,000*
	Erkek	165	45,75	13,68			
Mutezile Kader Algısı Boyutu	Kadın	307	16,26	4,90	-5,076	470	,000*
	Erkek	165	18,60	4,54			
Cebriyeci Kader Algısı Boyutu	Kadın	307	13,11	3,16	-,649	470	,516
	Erkek	165	13,32	3,28			
Ehl-i Sünnet Kader Algısı Boyutu	Kadın	307	16,14	2,90	3,402	470	,001*
	Erkek	165	15,13	3,40			
Hayat Memnuniyeti Ölçeği Toplam	Kadın	307	21,74	5,89	-4,882	470	,000*
	Erkek	165	24,84	6,92			

*p<0,05

Tablo 3’de cinsiyet değişkeni için Bağımsız Örneklem T-Test Analizi sonuçları verilmiştir.

Cinsiyet değişkeni ile gelecek kaygısı, kader algısı ve hayat memnuniyeti düzeyleri arasındaki farkı incelemek amacıyla T-Testi analizi yapılmıştır. Analiz sonuçlarına göre kadınlarda gelecek kaygısı ortalama puanı $\bar{X}=51,31$; erkeklerde gelecek kaygısı ortalama puanı ise $\bar{X}=45,75$ olarak bulunmuştur. Buna göre cinsiyet değişkeniyle gelecek kaygısı puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık görülmektedir ($p<0,05$). Kadınların gelecek kaygısı puanları erkeklerin puanlarından daha yüksek çıkmıştır. Dolayısıyla çalışmanın 1. hipotezi kabul edilmiştir. Araştırma sonucunu destekleyen birtakım çalışmalar mevcuttur. Tapkan’ın araştırmasında kadınların gelecek

kaygısı düzeyi erkeklerden yüksek bulunmuştur.³⁵¹ Bu durum Tapkan'ın çalışmasında kadınlarda kaygının sosyal roller ve toplumsal beklentiler nedeniyle çeşitlendiği, geleneksel roller ve iş-aile çatışmasının kaygıyı artırdığı şeklinde belirtilmiştir.³⁵² Benzer sonuçlar Uyanık'ın çalışmasında da görülmektedir. Kadın katılımcıların gelecek kaygısı düzeyi erkeklerden yüksek çıkmıştır.³⁵³ Uyanık'ın tezinde kadınlarda kaygının nedenleri arasında aile ve arkadaşların refahı konusunda daha fazla endişe duyma, karşılanmamış sosyal bağıllık ihtiyacı ve kadına yönelik şiddet haberlerinin artışı bulunmaktadır. Ayrıca sosyokültürel durum, güvenlik ihtiyacı, maddi gelir ve iş durumu gibi faktörlerin de etkili olduğu düşünülmektedir. Bu etkenlerin, kadınların anksiyete ve gelecek kaygısı düzeylerinin daha yüksek olmasına yol açtığı belirtilmiştir.³⁵⁴ Gedikli'nin çalışması da gelecek kaygısının cinsiyete göre farklılaştığını ortaya koymaktadır. Ancak bu çalışmada alt boyutları farklılaşmakla birlikte erkeklerin gelecek kaygısı puanlarının kadınlardan daha yüksek olduğu görülmektedir.³⁵⁵ Buna karşılık Karaman ve Karatepe'nin çalışmasında erkeklerin gelecek kaygısı daha yüksek çıkmıştır.³⁵⁶ Cinsiyet değişkeniyle gelecek kaygısı arasında anlamlı bir farkın tespit edilmediği çalışmalarda vardır.³⁵⁷ Pür'ün çalışmasında cinsiyet değişkenine göre geleceğe dair hisler, beklentiler ve değerlendirmeler arasında anlamlı istatistiksel bir ilişki gözlenmemiştir.³⁵⁸ Demirbaş vd.'nin araştırmasında bu durum iş bulma zorlukları, geleceği planlayamama, ekonomik

³⁵¹ Bilal Tapkan, *Üniversite Öğrencilerinde Gelecek Kaygısı ile Akademik Başarı Arasındaki İlişkinin İncelenmesi* (İstanbul: İstanbul Arel Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, 2024), 29.

³⁵² Tapkan, *Üniversite Öğrencilerinde Gelecek Kaygısı ile Akademik Başarı Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*, 39.

³⁵³ Haşim Berkay Uyanık, *Büyükşehirde Yaşayan Üniversite Öğrencilerinde Güncel Ekonomik Durumdan Endişelenme, Gelecek Kaygısı, Anksiyete ve Depresyon İlişkisinin Değerlendirilmesi* (Antalya: Antalya Bilim Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2023), 28.

³⁵⁴ Uyanık, *Büyükşehirde Yaşayan Üniversite Öğrencilerinde Güncel Ekonomik Durumdan Endişelenme, Gelecek Kaygısı, Anksiyete ve Depresyon İlişkisinin Değerlendirilmesi*, 47-48.

³⁵⁵ Gedikli-Akdoğan, "Sağlık Yönetimi Öğrencilerinin Gelecek Kaygısı ile Mutluluk Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi", 5-6.

³⁵⁶ Mesut Karaman - Hilal Kuşcu Karatepe, "Hemşirelikte Gelecek Kaygısının Kariyer İyimserliği Üzerindeki Etkisi", *BANÜ Sağlık Bilimleri ve Araştırmaları Dergisi* 6/1 (2024), 37.

³⁵⁷ İbrahim Demirbaş vd., "Sosyal Bilgiler Öğretmeni Adaylarının Gelecek Kaygılarının Belirlenmesi", *Gençlik Araştırmaları Dergisi* 11/30 (2023), 45; Rümeysa Koçeroğlu vd., "Spor Bilimleri Fakültesi Öğrencilerinin Akademik Başarılarının Umutsuzluk Düzeyi ve Gelecek Kaygısı Üzerine Etkisi", *Göbeklitepe Eğitim ve Spor Bilimleri Dergisi* 3/1 (2024), 5; Zeynep Betül Yücesoy, *Understanding the Association between Financial Strain, Mental Health, and Intention to Move Abroad among Turkish Emerging Adults: Roles of Hopelessness and Future Anxiety* (İstanbul: Koç Üniversitesi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2024), 32-34; Recep Uçar- Tuba Kurt, "İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Yaşam Becerileri ile Gelecek Kaygıları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi", *Rize İlahiyat Dergisi* 28 (2025), 237; Rukiye Demir, "Ebelik Bölümü Öğrencilerinin Gelecekle İlgili Kariyer Planları ve Kaygıları" *BANÜ Sağlık Bilimleri ve Araştırmaları Dergisi* 6/1 (2024), 49; Sevdâ Demir, "The Mediatory Role of Self-Esteem in the Effect of Learned Helplessness on Future Anxiety: A Research on Faculty of Health Sciences Students", *Ekev Akademi Dergisi* 96 (2023), 270.

³⁵⁸ Pür, "Üniversite Öğrencilerinde Gelecek Kaygısı ve Dindarlık İlişkisi: Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Örneği", 480

ve siyasi koşullar, doğal afetler, savaşlar, hastalıklar ve ailevi sorunlar gibi etkenlerin kadın ve erkekler için ortak kaygı kaynakları haline gelmesiyle açıklanmaktadır.³⁵⁹

Cinsiyet değişkenine göre kader algısı düzeylerinde anlamlı bir fark olup olmadığı incelenmiştir. Analiz sonuçlarına göre kadınların Mutezile kader algısı puan ortalaması $\bar{X}=16,26$; erkeklerin Mutezile kader algısı puan ortalaması $\bar{X}=18,60$ 'tır. Cebriye kader algısı puan ortalamaları kadınlarda $\bar{X}=13,11$; erkeklerde $\bar{X}=13,32$ olarak tespit edilmiştir. Ehl-i Sünnet puan ortalamaları incelendiğinde kadınların Ehl-i Sünnet kader algısı puan ortalaması $\bar{X}=16,14$; erkeklerin Ehl-i Sünnet kader algısı puan ortalaması $\bar{X}=15,13$ 'tür. Dolayısıyla erkeklerin Mutezile kader algısı, kadınlardan; kadınların Ehl-i Sünnet kader algısı ise erkeklerden daha yüksek bulunmuştur. Bu durumda 2. hipotezde kabul edilmiştir. Literatürde cinsiyet faktörü ile kader algıları arasında anlamlı bir farklılığın bulunduğu veya bulunmadığı çalışmalar mevcuttur. Araştırmamızın sonucunu destekleyen bir çalışma Kilit'e aittir. Kilit'in çalışmasında da erkeklerin Mutezile kader algısı kadınlardan daha yüksek çıkmıştır. Buna karşılık Eh-i Sünnet kader algılarında cinsiyet değişkenine göre anlamlı bir farklılık bulunmamıştır.³⁶⁰ Bununla birlikte çalışmamızla doğru orantılı olarak Kilit'in çalışmasında da Cebriyeci kader algısı cinsiyet değişkenine göre farklılaşmamaktadır. Karaca'nın çalışmasında ise, kadın ve erkeklerin Mutezile kader algıları puanları hemen hemen aynı düzeydedir. Kadınların Ehl-i Sünnet kader algıları puanları ise erkeklerden yüksektir. Bu durum çalışmamızdaki sonucu desteklemektedir. Aynı zamanda araştırmamızda Cebriyeci tutum erkeklerde daha yüksek çıkmış bu sonuç ise Karaca'nın çalışmasıyla örtüşmektedir. Karaca bu durumu, erkeklerin daha belirgin bir kader anlayışına sahip olmaları, yaşadıkları hassas gelişim süreci ya da geçirdikleri bazı özel sarsıcı deneyimlerle ilişkilendirmiştir.³⁶¹ Literatürde kadınların erkeklerden daha kaderci olduğuna dair bulgular da vardır.³⁶² Örneklem üniversite öğrencileri olduğu için çıkan sonucun bu şekilde olması şaşırtıcı değildir. Zira, Cebriyeci kader algısında erkeklerin puanları yüksek olsa da bu fark anlamlı bulunmamıştır. Bu durum bireyin ve sahip olduğu yetilerin çevresel etkilere açık olmasıyla ilişkilendirilebilir. İrade ve gücün kullanımı, tercih imkânlarının çokluğu ya da darlığıyla bağlantılıdır.³⁶³ Üniversite ortamının vermiş olduğu zihinsel rahatlık ve eğitim

³⁵⁹ Demirbaş vd., "Sosyal Bilgiler Öğretmeni Adaylarının Gelecek Kaygılarının Belirlenmesi", 47-48.

³⁶⁰ Kilit, *Kader Algısı-Psikolojik İyi Oluş İlişkisi Üzerine Bir Araştırma*, 65.

³⁶¹ Karaca, "Kader Algısı Ruh Sağlığı İlişkisi Üzerine Empirik Bir Araştırma", *İslami Araştırmalar Dergisi* 485.

³⁶² Macit, "Sosyal Bir Fenomen Olarak Kadercilik", 143-163.

³⁶³ Macit, "Sosyal Bir Fenomen Olarak Kadercilik", 152.

bireylerin kader algılarını bu anlamda etkilemiş olabilir. Kara'nın çalışmasında kız öğrenciler erkeklere göre kaderin Allah tarafından belirlendiği görüşünü biraz daha fazla benimsemiş ancak genel olarak cinsiyetler arasında belirgin bir fark gözlenmemiştir.³⁶⁴ Benzer şekilde Kandemir'in araştırmasında cinsiyet ile kader algıları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki saptanmamıştır.³⁶⁵ Kartopu çalışmasında, cinsiyet faktörünün kader algısı üzerindeki etkisini, çeşitli boyutlar çerçevesinde ele almıştır. Araştırma sonuçlarına göre, Ehl-i sünnet kader anlayışına yakın olan 'kısmen kadere atıf yapma' seçeneği kadınlar tarafından erkeklere kıyasla daha fazla tercih edilirken, Cebriyye anlayışına denk düşen 'tamamen kadere atıf yapma' ve Mutezile anlayışına karşılık gelen 'kadere atıf yapmama' seçenekleri erkeklerde kadınlara oranla daha yaygın bulunmuştur.³⁶⁶ Kadınlar, erkeklere kıyasla sosyal destekleri daha fazla kullanırken, erkekler olayların nedenlerini daha çok içsel faktörlere bağlamaktadır.³⁶⁷ Çalışkan'ın yaptığı çalışmada kader algısının cinsiyete göre farklılaşmadığı tespit edilmiştir. Cinsiyete göre fark olmaması, bireylerin geleneksel rollere bağlı kalmadan kader konusunda yeni algılar geliştirdikleri şeklinde yorumlanmıştır.³⁶⁸ Çolak'ın çalışmasında kader algısı düzeyinin cinsiyete göre anlamlı farklılık gösterdiği, ancak bu farkın ortalama değerler açısından oldukça düşük olduğu görülmüştür.³⁶⁹ Çalışkan ve Çolak'ın çalışmalarında kader algıları ve cinsiyet arasında yüksek düzeyde anlamlı bir fark bulunmasa da kadınların kaderci bir yaklaşım benimsedikleri görülmektedir. Cinsiyet değişkeni ile kader algıları arasında anlamlı bir farkın saptanmadığı diğer çalışmalar Andırın, Camuzcu ve Demirkan'a aittir.³⁷⁰

Cinsiyet değişkenine göre hayat memnuniyeti düzeylerinde anlamlı bir fark olup olmadığı incelenmiştir. Kadınların hayat memnuniyeti ortalama puanı $\bar{X}=21,74$; erkeklerin hayat memnuniyeti ortalama puanı $\bar{X}=24,84$ olarak rapor edilmiştir. Analiz sonuçlarına göre erkeklerin hayat memnuniyeti düzeyleri kadınlardan daha yüksektir.

³⁶⁴ Kara, *Öğrenilmiş Çaresizlik Davranışının Genellenme Derecesi ile Kader İnancı Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*, 94.

³⁶⁵ Kandemir, *Kader İnancının Psikoterapik Açıdan Fonksiyonu*, 99.

³⁶⁶ Kartopu, *Kaygının Kader Algıları ile İlişkisi*, 117-123.

³⁶⁷ Kartopu, *Kaygının Kader Algıları ile İlişkisi (Kahramanmaraş Örneği)*, 180.

³⁶⁸ Çalışkan, *Kader Algısı ve Otoriteriyen Kişilik Arasında İlişki Üzerine Bir İnceleme*, 64-65.

³⁶⁹ Çolak, *Ebeveyn Kaybı Yaşama, Psikolojik İyi Oluş ve Kader Algısı İlişkisi Üzerine Bir Nicel Araştırma*, 52.

³⁷⁰ Uğur Andırın, *Üniversite Sınav Sürecinde Kader Algısı ve Sınav Anksiyetesi İlişkisi* (İstanbul: İstanbul Gelişim Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020), 41; Yüksel Demirkan, *Hasta ve Yakınlarında Kader Algısının Belirlenmesi ve Bazı Demografik Değişkenler Bakımından İncelenmesi* (Hakkâri: Hakkâri Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2024), 46-47; Camuzcu, *Kader Algısı ve Adil Dünya İnancı İlişkisi: Zihinsel Engellilerin Bakımını Üstlenen Kişiler Üzerine Nicel Bir Araştırma*, 87.

Dolayısıyla 3. hipotezde kabul edilmiştir. Söz konusu hipotezi kısmen destekleyen Esmailinasab vd. tarafından Slovenya’da 302 üniversite öğrenciyle yapılan araştırma sonuçlarına göre erkeklerin daha çok olumlu duygu düzenleme stratejisi kullandığı ancak yaşam doyumu açısından erkekler ve kadınlar arasında anlamlı bir farkın olmadığı tespit edilmiştir.³⁷¹ Buna karşılık literatürde çoğunlukla kadınların yaşam memnuniyetinin erkeklere göre daha yüksek olduğu ya da cinsiyetler arasında anlamlı bir fark bulunmadığına dair bulgular ön plandadır. Ayten’in Marmara üniversitesi öğrencileri üzerine yaptığı çalışmada benzer şekilde kadınların hayat memnuniyeti daha yüksek çıkmıştır.³⁷² Farklı üniversite öğrencileri üzerinde yapılan çeşitli araştırmalarda kadınların hayat memnuniyeti düzeylerinin yüksek çıktığı görülmektedir.³⁷³ Aynı zamanda Gashi’nin Türkiye’de eğitim gören Balkan ülkeleri öğrencilerinden bir grup öğrenci üzerine yaptığı araştırmada kız katılımcıların hayat memnuniyeti puanı erkeklere kıyasla daha yüksek olsa da bu fark istatistiksel olarak anlamlı değildir.³⁷⁴ Literatürde, cinsiyet değişkeni ile hayat memnuniyeti arasında anlamlı bir farkın olmadığını ortaya koyan araştırmalar bulunmaktadır.³⁷⁵ Bu çalışmada erkeklerin yaşam memnuniyetinin kadınlardan daha yüksek çıkması, örneklem yapısı, üniversitenin sunduğu imkanlar, üniversite öğrenimi sırasında yaşanan yerin çevresel şartları, kültürel farklılıklar, öğrencinin maddi durumu ve kullanılan ölçüm araçları gibi faktörlerle açıklanabilir. Ayrıca erkek öğrencilerin olumlu duygu düzenleme stratejilerini daha fazla kullanması,

³⁷¹ Maryam Esmailinasab vd., “Emotion Regulation and Life Satisfaction in University Students: Gender Differences”, *7th International Conference On Education and Educational Psychology (ICEEPSY 2016)*, 2016, 802.

³⁷² Ayten, “Din ve Sağlık: Bireysel Dindarlık, Sağlık Davranışları ve Hayat Memnuniyeti İlişkisi Üzerine Bir Araştırma”, 19.

³⁷³ Ayten- Ferhan, “Forgiveness, Religiousness, and Life Satisfaction: An Empirical Study on Turkish and Jordanian University Students”, 82; Gashi, “Dua ve Hayat Memnuniyeti Üzerine Karşılaştırmalı Bir Araştırma (Kırklareli Üniversitesi İlahiyat Fakültesi ve Fen-Edebiyat Fakültesi Öğrencileri Örneği)”, 23; Leyla Şafak Karakulak, *Üniversite Son Sınıf Öğrencilerinin Geleceğe Karşı Belirsizlik ve Kaygı Düzeylerinin Yaşam Doyumları Üzerindeki Etkisi* (İstanbul: İstanbul Gelişim Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021), 37.

³⁷⁴ Gashi, “Türkiye’de Eğitim Gören Balkan Ülkeleri Öğrencilerinin İntihara Bakışı ve Hayat Memnuniyeti”, 531.

³⁷⁵ Songül Tümkaya vd., “An Investigation of Students’ Life Satisfaction and Loneliness Level in a Sample of Turkish Students”, *International Journal of Human Sciences* 5/1 (2008), 6; Akdoğan, *Kişilik ve Dindarlık Arası İlişkide Hayat Memnuniyetinin Aracı Rolünün İncelenmesi*, 46; Omay, *Üniversite Öğrencilerinin Öz-anlayış Düzeylerinin Hayat Memnuniyeti ve Dindarlık Yönelimleri Açısından İncelenmesi (Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğrencileri Örneği)*, 82; Fatih Kırkbir-Samet Zengin, “Investigation of Life Satisfaction and Psychological Health of University Students According To Their Sports Participation Experiences”, *International Journal of Eurasian Education and Culture* 7/18 (2022), 1504; Kerimov, *Üniversite Öğrencilerinde Dini tutum ve Yaşam Doyumunun Mutluluk Üzerindeki Rolü (Azerbaycan Örneği)*, 63; Abdurrahim Güler, “Benlik Saygısı ve Yaşam Memnuniyeti İlişkisi: Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Öğrencileri Örneği”, *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* 37/2 (2020), 325.

yaşam memnuniyetini artırmış olabilir. Toplumsal ve kültürel beklentiler de cinsiyetler arasındaki yaşam doyumu algısını etkileyebilir.

2.2. YAŞ DEĞİŞKENİYLE İLGİLİ BULGULAR

Tablo 4. Yaş Değişkeni T-Test Tablosu

Ölçek	Grup	n	Ort.	SS	t	Sd	p
Gelecek Korkusu Boyutu	20 ve altı	239	35,35	10,06	-1,219	470	,224
	20 üzeri	233	36,55	11,38			
Gelecekte Umutsuzluk Boyutu	20 ve altı	239	13,01	4,18	-2,072	470	,039*
	20 üzeri	233	13,84	4,45			
Gelecek Kaygısı Toplam	20 ve altı	239	48,36	12,96	-1,591	470	,112
	20 üzeri	233	50,39	14,72			
Mutezile Kader Algısı Boyutu	20 ve altı	239	17,90	4,85	3,764	470	,000*
	20 üzeri	233	16,23	4,81			
Cebriyeci Kader Algısı Boyutu	20 ve altı	239	13,36	3,06	1,234	470	,218
	20 üzeri	233	13,00	3,34			
Ehl-i Sünnet Kader Algısı Boyutu	20 ve altı	239	15,32	3,23	-3,337	470	,001*
	20 üzeri	233	16,27	2,93			
Hayat Memnuniyeti Ölçeği Toplam	20 ve altı	239	23,09	6,24	,915	470	,361
	20 üzeri	233	22,55	6,64			

*p<0,05

Tablo 4’de yaş değişkeni için Bağımsız Örneklem T-Test Analizi sonuçları verilmiştir.

Yaş değişkeni ile gelecek kaygısı, kader algısı ve hayat memnuniyeti düzeyleri arasındaki farkı incelemek amacıyla T-Testi analizi yapılmıştır. Veriler toplandıktan sonra yaş değişkeni analizlerinin daha homojen yapılması için örneklem grup ikiye bölünmüş ve veriler 20 yaş altı ve 20 yaş üstü olarak nitelendirilmiştir. Analiz sonuçlarına göre 20 yaş ve altı bireylerin gelecek kaygısı puan ortalaması $\bar{X}=48,36$; 20 yaş üstü bireylerin gelecek kaygısı puan ortalamaları $\bar{X}=50,39$ olarak bulunmuştur. Araştırma sonucuna göre, 20 yaş ve üzeri bireylerin gelecek kaygısı düzeyi yüksek çıkmıştır ancak bu farklılık anlamlı düzeyde değildir. Bu durumda 4. hipotez reddedilmiştir. Yücesoy ve Koçeroğlu vd.nin çalışmaları araştırmanın sonucunu destekler niteliktedir. Buna göre yaş ile gelecek kaygısı arasında anlamlı bir ilişki tespit edilmemiştir.³⁷⁶ Öte yandan, bazı

³⁷⁶ Yücesoy, “Understanding the Association between Financial Strain, Mental Health and Intention to Move Abroad among Turkish Emerging Adults: Roles of Hopelessness and Future Anxiety”, 32-34;

araştırmalar farklı yaş gruplarının gelecek kaygısı düzeylerinin birbirinden farklı olduğunu ortaya koymaktadır. Bunlardan Pür'ün çalışmasında 18-20 yaş grubunun gelecek kaygısı yüksek bulunmuş buna karşılık 27 yaş üzeri bireylerin gelecek kaygısının daha düşük olduğu tespit edilmiştir. Bu durum, bireylerin yaş ilerledikçe olgunlaşmaları ve daha sakin bir ruh haline kavuşmaları sonucu gelecek kaygılarının azalmasıyla açıklanmıştır.³⁷⁷ Tapkan'ın analiz sonuçlarına göre en yüksek gelecek kaygısı 18- 21 yaş grubu arasında; en düşük gelecek kaygısı ise 26-35 yaş grubu arasında çıkmıştır.³⁷⁸ Uyanık'ın çalışmasında yaş ile gelecek kaygısı arasında çok zayıf ve istatistiksel olarak anlamlı olmayan negatif bir ilişki tespit edilmiştir.³⁷⁹ Gedikli ve Akdoğan'ın araştırmasında 18-20 yaş grubu en yüksek gelecek kaygısı düzeyine sahipken 25 yaş üstü yaş grupları en düşük gelecek kaygısı düzeyine sahiptir.³⁸⁰ Karaman ve Karatepe'nin araştırmasında ise mezuniyetin yaklaştığı 23 yaş üzeri bireylerin gelecek kaygısı düzeyleri yüksek bulunmuştur.³⁸¹ Altınayak ve Erkek'in ortalama 18-24 yaş aralığındaki bireylerle yapmış oldukları çalışmada yaş arttıkça gelecek kaygısının azaldığı tespit edilmiştir.³⁸²

Yaş değişkenine göre kader algısı düzeylerinde anlamlı bir fark olup olmadığı incelenmiştir. Kader algısına yönelik ortalama puanlar aşağıdaki tabloda sunulmuştur. Buna göre 20 yaş ve altı yaş grubunun Mutezile kader algısı puan ortalaması $\bar{X}=17,90$; 20 yaş üstü grubunun Mutezile kader algısı puan ortalaması $\bar{X}=16,23$ olarak not edilmiştir. Cebriyye kader algısı 20 yaş ve altı grubunda ortalama puan $\bar{X}=13,36$; 20 yaş üstü grupta ortalama puan $\bar{X}=13,00$ 'tür. Ehl-i sünnet kader algısı puan ortalamalarında 20 yaş ve altı grubunun ortalaması $\bar{X}=15,32$; 20 yaş üstü grubunun puan ortalaması $\bar{X}=16,27$ şeklindedir. Araştırmamızda da yaş ilerledikçe kader algılarında farklılık görülmüştür. Verilere göre, 20 yaş ve altı grubun Mutezile kader algısı, 20 yaş ve üstü grubun ise Ehl-i Sünnet kader algısı daha yüksek çıkmıştır. Bu anlamda 5. hipotez desteklenmiştir.

Koçeroğlu vd., "Spor Bilimleri Fakültesi Öğrencilerinin Akademik Başarılarının Umutsuzluk Düzeyi ve Gelecek Kaygısı Üzerine Etkisi", 9.

³⁷⁷ Pür, "Üniversite Öğrencilerinde Gelecek Kaygısı ve Dindarlık İlişkisi: Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Örneği", 479.

³⁷⁸ Tapkan, *Üniversite Öğrencilerinde Gelecek Kaygısı ile Akademik Başarı Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*, 30.

³⁷⁹ Uyanık, *Büyükşehirde Yaşayan Üniversite Öğrencilerinde Güncel Ekonomik Durumdan Endişelenme, Gelecek Kaygısı, Anksiyete ve Depresyon İlişkisinin Değerlendirilmesi*, 28.

³⁸⁰ Gedikli- Akdoğan, "Sağlık Yönetimi Öğrencilerinin Gelecek Kaygısı ile Mutluluk Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi", 6.

³⁸¹ Karaman-Karatepe, "Hemşirelikte Gelecek Kaygısının Kariyer İyimserliği Üzerindeki Etkisi", 37.

³⁸² Serap Öztürk Altınayak- Zümrüt Yılar Erkek, "The Relationship between Midwifery Students' Attitudes towards E- Learning and Their Future Anxiety after 2023 Earthquakes in Türkiye", *Anatolian Journal of Health Research* 5/1 (2024), 3.

Kartopu'nun araştırmasında, yaş grupları arasında kader algısına ilişkin anlamlı bir farklılık saptanmıştır. Ergenlikten erken yetişkinliğe ve oradan orta yaşlara geçildikçe kaderci inançların arttığı özellikle 20-35 yaş grubunda "nasip" merkezli açıklamaların belirginleştiği belirtilmiştir.³⁸³ Kilit'in araştırmasında yaş değişkeni ile Mutezile kader algısında anlamlı bir ilişki tespit edilmemiştir. Buna karşılık Ehl-i Sünnet ve Cebriyye kader algılarında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmuş; bu fark özellikle ileri yaş dönemlerinde belirginleşmiştir.³⁸⁴ Kandemir'in başka bir katılımcı grup ile yaptığı kader çalışmasında yaş ile kader algısı arasında anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki bulunmuş, yaş arttıkça kadercilik eğiliminin bazı alt boyutlarda daha belirgin hâle geldiği görülmüştür. Bu durum, yaşla birlikte yaşam deneyimlerinin artması, ölüm ve hastalık gibi sınır durumlarla daha fazla karşılaşılması ve buna bağlı olarak maneviyata yönelme eğiliminin güçlenmesi ile açıklanmıştır.³⁸⁵ Örneklem grup farklı olmakla birlikte yaş ile kader algısı arasında anlamlı bir farkın bulunmadığı araştırmalar da mevcuttur.³⁸⁶

Yaş değişkenine göre hayat memnuniyeti puan ortalamaları 20 yaş ve altı grubunda $\bar{X}=23,09$; 20 yaş ve üzeri grubunda $\bar{X}=22,55$ olarak tespit edilmiştir. Araştırma sonucuna göre, 20 yaş ve üzeri grubun hayat memnuniyeti puanları biraz daha az çıkmıştır ancak bu fark anlamlı değildir. Böylece çalışmanın 6. hipotezi de reddedilmiştir. Araştırmanın sonucuyla tutarlılık gösteren Ayten'in çalışmasında, yaş ile hayat memnuniyeti arasında zayıf düzeyde ve istatistiksel olarak anlamlı olmayan bir ilişki bulunmuştur.³⁸⁷ Benzer sonuçlar Kerimov, Karakulak, Tümkiye vd., Güler'in araştırmalarında da görülmüştür.³⁸⁸ Araştırma bulgularının tersine, 18-51 yaş aralığındaki

³⁸³ Kartopu, *Kaygının Kader Algıları ile İlişkisi (Kahramanmaraş Örneği)*, 115-116.

³⁸⁴ Kilit, *Kader Algısı – Psikolojik İyi Oluş İlişkisi Üzerine Bir Araştırma*, 68.

³⁸⁵ Demirkan, *Hasta ve Yakınlarında Kader Algısının Belirlenmesi ve Bazı Demografik Değişkenler Bakımından İncelenmesi*, 43.

³⁸⁶ Çalışkan, *Kader Algısı ve Otoriteriyen Kişilik Arasında İlişki Üzerine Bir İnceleme*, 65; Camuzcu, *Kader Algısı ve Adil Dünya İnancı İlişkisi: Zihinsel Engellilerin Bakımını Üstlenen Kişiler Üzerine Nicel Bir Araştırma*, 88; Kandemir, *Kader İnancının Psikoterapik Açısından Fonksiyonu*, 99; Andırın, “Üniversite Sınav Sürecinde Kader Algısı ve Sınav Anksiyetesi İlişkisi”, 43; Kara, *Öğrenilmiş Çaresizlik Davranışının Genellenme Derecesi ile Kader İnancı Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*, 98.

³⁸⁷ Ayten, “Din ve Sağlık: Bireysel Dindarlık, Sağlık Davranışları ve Hayat Memnuniyeti İlişkisi Üzerine Bir Araştırma”, 20.

³⁸⁸ Kerimov, *Üniversite Öğrencilerinde Dini tutum ve Yaşam Doyumunun Mutluluk Üzerindeki Rolü (Azerbaycan Örneği)*, 73; Karakulak, *Üniversite Son Sınıf Öğrencilerinin Geleceğe Karşı Belirsizlik ve Kaygı Düzeylerinin Yaşam Doyumları Üzerindeki Etkisi*, 39-40; Tümkiye vd., “An Investigation of Students' Life Satisfaction and Loneliness Level in a Sample of Turkish Students”, 7; Güler, “Benlik Saygısı ve Yaşam Memnuniyeti İlişkisi: Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Öğrencileri Örneği”, 327.

üniversite öğrencileriyle çalışan Akdoğan'ın araştırmasında yaş ilerledikçe bireylerin sorumluluk düzeyinde ve hayat memnuniyetinde anlamlı bir artış gözlemlenmiştir.³⁸⁹

2.3. SINIF DEĞİŞKENİYLE İLGİLİ BULGULAR

Tablo 5. Sınıf Değişkeni Kruskal Wallis-H Analizi

Ölçek	Grup	n	Ort.	SS	SD	H	p	Fark
Gelecek Korkusu Boyutu	(a) Hazırlık	22	38,91	11,25	4	4,219	,377	
	(b) 1. Sınıf	115	35,96	9,62				
	(c) 2. Sınıf	148	34,82	10,75				
	(d) 3. Sınıf	111	35,95	11,07				
	(e) 4. Sınıf	76	37,22	11,61				
	Toplam	472	35,94	10,74				
Gelecekte Umutsuzluk Boyutu	(a) Hazırlık	22	12,91	4,71	4	7,922	,094	
	(b) 1. Sınıf	115	13,35	4,07				
	(c) 2. Sınıf	148	13,14	4,36				
	(d) 3. Sınıf	111	13,14	4,18				
	(e) 4. Sınıf	76	14,63	4,67				
	Toplam	472	13,42	4,33				
Gelecek Kaygısı Toplam	(a) Hazırlık	22	51,82	14,23	4	4,687	,321	
	(b) 1. Sınıf	115	49,30	12,64				
	(c) 2. Sınıf	148	47,96	13,77				
	(d) 3. Sınıf	111	49,10	14,20				
	(e) 4. Sınıf	76	51,86	15,21				
	Toplam	472	49,36	13,88				
Mutezili Kader Algısı Boyutu	(a) Hazırlık	22	14,82	4,87	4	17,592	,001*	b,c>e
	(b) 1. Sınıf	115	17,89	5,15				
	(c) 2. Sınıf	148	17,63	4,81				
	(d) 3. Sınıf	111	16,90	4,92				
	(e) 4. Sınıf	76	15,68	4,25				
	Toplam	472	17,08	4,90				

³⁸⁹ Akdoğan, *Kişilik ve Dindarlık Arası İlişkide Hayat Memnuniyetinin Aracı Rolünün İncelenmesi*, 50.

Tablo 5. (Devam) Sınıf Değişkeni Kruskal Wallis-H Analizi

Ölçek	Grup	n	Ort.	SS	SD	H	p	Fark
Cebriyeci Kader Algısı Boyutu	(a) Hazırlık	22	12,45	3,14	4	3,317	,506	
	(b) 1. Sınıf	115	13,42	3,49				
	(c) 2. Sınıf	148	13,34	2,92				
	(d) 3. Sınıf	111	13,06	3,48				
	(e) 4. Sınıf	76	12,91	2,87				
	Toplam	472	13,18	3,20				
Ehl-i Sünnet Kader Algısı Boyutu	(a) Hazırlık	22	16,23	3,44	4	11,187	,025*	e>b,c
	(b) 1. Sınıf	115	15,35	3,28				
	(c) 2. Sınıf	148	15,51	3,15				
	(d) 3. Sınıf	111	16,07	2,86				
	(e) 4. Sınıf	76	16,43	2,94				
	Toplam	472	15,79	3,11				
Hayat Memnuniyeti Toplam	(a) Hazırlık	22	21,36	7,33	4	13,092	,011*	c,d>e
	(b) 1. Sınıf	115	22,69	6,55				
	(c) 2. Sınıf	148	23,23	6,14				
	(d) 3. Sınıf	111	24,16	6,21				
	(e) 4. Sınıf	76	20,71	6,45				
	Toplam	472	22,82	6,44				

*p<0.05

Tablo 5’de sınıf değişkeni için Kruskal Wallis-H Analizi sonuçları verilmiştir.

Sınıf değişkenine göre gelecek kaygısı, kader algısı ve hayat memnuniyeti düzeyleri arasındaki farkı incelemek amacıyla Kruskal-Wallis-H testi uygulanmıştır. Elde edilen bulgulara göre gelecek kaygısı puan ortalamaları hazırlık sınıflarında $\bar{X}=51,82$; 1. sınıflarda $\bar{X}=49,30$; 2. sınıflarda $\bar{X}=47,96$; 3. sınıflarda $\bar{X}=49,10$; 4. sınıflarda $\bar{X}=51,86$ olarak bulunmuştur. Sınıf değişkenine göre gelecek kaygısı düzeylerinin farklılaşmadığı tespit edilmiş bu anlamda 7. hipotez reddedilmiştir. Araştırmada sonuçlarına paralel nitelikte Gedikli- Akdoğan, Varol-Kaya, Uçar-Kurt’un çalışmalarında sınıf değişkenine göre gelecek kaygısı düzeyinin değişmediği tespit edilmiştir.³⁹⁰ Sonuçların aksine Karaman ve Karatepe’nin araştırmasında son sınıf öğrencilerinin gelecek kaygısı düzeyi

³⁹⁰ Gedikli- Akdoğan, “Sağlık Yönetimi Öğrencilerinin Gelecek Kaygısı ile Mutluluk Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi”, 7; Kaya-Varol, “İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Durumluk-Süreklilik Kaygı Düzeyleri ve Kaygı Nedenleri (Samsun Örneği)”, 44; Uçar-Kurt, “İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Yaşam Becerileri ile Gelecek Kaygıları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi”, 237.

fazla çıkmıştır. Bu durumun nedenleri olarak mezuniyet sonrası hedefler, sınavlar, aile ve ekonomik baskılar ile zaman kısıtları gibi etkenler sayılmıştır.³⁹¹ Benzer şekilde üst sınıflara doğru gelecek kaygısının yükseldiği araştırmalar mevcuttur.³⁹²

Araştırma sonuçlarına göre sınıf değişkeni bağlamında Mutezile kader algısı puan ortalamaları 1. sınıflarda $\bar{X}=17,89$; 2. sınıflarda $\bar{X}=17,63$; 4. sınıflarda ise $\bar{X}=15,68$ olarak hesaplanmıştır. Ehl-i Sünnet kader algısı puan ortalamaları 1. sınıflarda $\bar{X}=15,35$; 2. sınıflarda $\bar{X}=15,51$; 4. sınıflarda ise $\bar{X}=16,43$ 'tür. Sınıf değişkenine göre örneklemin kader algılarının anlamlı derecede farklılaştığı görülmüştür. Buna göre, üniversite 1. ve 2. sınıf öğrencilerinin Mutezile kader algısı, son sınıf öğrencilerinden; son sınıf öğrencilerinin ise Ehl-i Sünnet kader algısı, üniversite 1. ve 2. sınıf öğrencilerinden daha yüksek çıkmıştır. Dolayısıyla çalışmanın 8. hipotezi doğrulanmıştır. Ancak, bu bulguyu doğrudan destekleyen herhangi bir çalışmaya literatürde ulaşamamıştır. Bu açıdan söz konusu sonuç, alana katkı sağlayabilecek özgün bir bulgu olarak değerlendirilebilir. Bu farklılığın nedenleri olarak öğrencilerin ilerleyen sınıf düzeylerinde Ehl-i Sünnet'in dengeleyici kader anlayışının zihinsel bütünlük sunması, Mutezile'nin eleştirileriyle karşılaşma, geleneksel görüşlere yönelme eğilimi, geleceğe dair kaygılarla tevekküle ihtiyaç duyulması, inanç olgunluğunun zamanla gelişmesi sayılabilir. İlerleyen araştırmalarda bu durumu açıklayıcı nitelikte çalışmaların yapılması faydalı olacaktır.

Ayrıca verilere göre, hayat memnuniyeti puanları hazırlık sınıflarında $\bar{X}=21,36$; 1. sınıflarda $\bar{X}=22,69$; 2. sınıflarda $\bar{X}=23,23$; 3. sınıflarda $\bar{X}=24,16$ ve 4. sınıflarda $\bar{X}=20,71$ olarak tespit edilmiştir. Dolayısıyla üniversite 2. ve 3. sınıf öğrencilerinin hayat memnuniyeti puanları, diğer sınıf düzeyindeki öğrencilere göre daha yüksek bulunmuştur. Araştırmanın 9. hipotezi de böylece kabul edilmiştir. Üniversite hazırlık ve 1. sınıf öğrencilerinin hayatlarında yeni bir eğitim dönemine geçiş yapmaları ve bu sürece alışma çabaları nedeniyle; son sınıf öğrencilerinin ise okulun bitimiyle birlikte çeşitli yaşam sorumlulukları ve karar verme süreçleriyle karşı karşıya kalmalarının, yaşam memnuniyetlerini düşüreceği düşünülmüştür. Ayrıca 2. ve 3. sınıf öğrencilerinin bu dönemlerde okula daha iyi uyum sağladıkları, ortama ve çevreye alıştıkları, ders ile kültürel aktiviteler arasındaki dengeyi kurabildikleri için hayat memnuniyeti düzeylerinin

³⁹¹ Karaman - Karatepe, "Hemşirelikte Gelecek Kaygısının Kariyer İyimserliği Üzerindeki Etkisi", 37-38.

³⁹² Demirbaş vd., "Sosyal Bilgiler Öğretmeni Adaylarının Gelecek Kaygılarının Belirlenmesi", 46; Demir, "Ebelik Bölümü Öğrencilerinin Gelecekle İlgili Kariyer Planları ve Kaygıları", 49-50; Altınayak- Erkek, "The Relationship between Midwifery Students' Attitudes towards E-Learning and Their Future Anxiety after 2023 Earthquakes in Türkiye", 3.

arttığı söylenebilir. Dolayısıyla araştırmanın hipotezi, 2. ve 3. sınıf öğrencilerinin yaşam memnuniyetinin yüksek çıkacağı yönünde oluşturulmuştur. Diğer araştırmalar incelendiğinde, sonuçların farklılık gösterdiği gözlemlenmiştir. Yıldırım vd.nin çalışmasında 1. sınıf öğrencilerinin memnuniyet düzeylerinin 4. sınıflara göre daha yüksek olduğu belirtilmiştir.³⁹³ Çınar'ın çalışmasında 2. ve 4. sınıf öğrencilerinin yaşam memnuniyeti, diğer sınıflara kıyasla anlamlı derecede daha düşük çıkmıştır.³⁹⁴ Çetinceli ve Tüzün'ün araştırmasında ise en yüksek hayat memnuniyeti puanının 2. sınıflarda olduğu tespit edilmiştir.³⁹⁵ Araştırma sonuçlarının aksine sınıf düzeyi ile yaşam doyumunun arasında anlamlı bir farklılığın bulunmadığı çalışmalar vardır.³⁹⁶

2.4. MEDENİ DURUM DEĞİŞKENİYLE İLGİLİ BULGULAR

Tablo 6. Medeni Durum Değişkeni Mann-Whitney U Test Tablosu

Ölçek	Grup	n	Ort.	SS	z	Sd	p
Gelecek Korkusu Boyutu	Bekar	456	36,07	10,70	-1,653	470	,098
	Evli	16	32,31	11,48			
Gelecekte Umutsuzluk Boyutu	Bekar	456	13,49	4,33	-2,028	470	,043*
	Evli	16	11,44	4,11			
Gelecek Kaygısı Toplam	Bekar	456	49,56	13,84	-1,847	470	,065
	Evli	16	43,75	14,32			
Mutezili Kader Algısı Boyutu	Bekar	456	17,14	4,85	-1,714	470	,087
	Evli	16	15,38	6,10			
Cebriyeci Kader Algısı Boyutu	Bekar	456	13,21	3,22	-,910	470	,363
	Evli	16	12,56	2,78			
Ehl-i Sünnet Kader Algısı Boyutu	Bekar	456	15,77	3,13	-,544	470	,587
	Evli	16	16,38	2,65			
Hayat Memnuniyeti Ölçeği Toplam	Bekar	456	22,73	6,49	-1,747	470	,081
	Evli	16	25,63	4,06			

*p<0,05

Tablo 6’da medeni durum değişkeni için Bağımsız Örneklem Mann-Whitney U Test Analizi sonuçları verilmiştir.

³⁹³ Funda Barutçu Yıldırım vd., Üniversite Öğrencilerinin Memnuniyet Düzeyi ve İlişkili Değişkenler”, *Eğitimde Kuram ve Uygulama* 11/2 (2015), 531.

³⁹⁴ Pınar Çınar, *Üniversite Öğrencilerinin Benlik Saygıları, İş ve Eğitime Yönelik Beklentileri ve Üniversite Yaşamı Memnuniyetleri* (İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018), 58.

³⁹⁵ Koray Çetinceli – Pınar Tüzün, “The Relationship between Unemployment Anxiety, Life Satisfaction and Psychological Well-Being of University Students”, *Current Perspectives in Social Sciences* 26/1 (2022), 26.

³⁹⁶ Kerimov, *Üniversite Öğrencilerinde Dini tutum ve Yaşam Doyumunun Mutluluk Üzerindeki Rolü (Azerbaycan Örneği)*, 76-77; Güler, “Benlik Saygısı ve Yaşam Memnuniyeti İlişkisi: Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Öğrencileri Örneği”, 326.

Medeni durum değişkenine göre gelecek kaygısı, kader algısı ve hayat memnuniyeti düzeylerinde anlamlı bir farklılık olup olmadığını incelemek amacıyla Mann-Whitney U testi uygulanmıştır. Araştırma sonuçlarına göre bekar bireylerin gelecek kaygısı puan ortalaması $\bar{X}=49,56$; evli bireylerin gelecek kaygısı puan ortalaması ise $\bar{X}=43,75$ olarak tespit edilmiştir. Medeni durum değişkenine göre gelecek kaygısı düzeylerini farklılaşmadığı görülmüş bu bağlamda 10. hipotez reddedilmiştir. Buna rağmen bekarların geleceğe yönelik kaygı puanları evli bireylerden daha yüksek çıkmıştır. Pür'ün çalışmasında medeni durum ile gelecek kaygısı arasında anlamlı bir ilişki bulunmuş ve bekar bireylerin gelecek kaygısı düzeyleri yüksek olduğu tespit edilmiştir.³⁹⁷ Bu sonucun aksine evli bireylerin gelecek kaygısının yüksek olduğu çalışmalar da vardır.³⁹⁸ Araştırmamızla ilişkili olabileceği düşünülen Abu Darwish'in çalışmasında üniversite öğrencilerinde geleceğe yönelik kaygı, özellikle kariyerle ilgili endişeler yüksek düzeydedir ve bu kaygı, evlilikle ilgili stresi artırmaktadır.³⁹⁹

Medeni durum ve kader algıları puanları incelendiğinde bekar bireylerin Mutezile kader algısı puanları $\bar{X}=17,14$; evli bireylerin $\bar{X}=15,38$ şeklindedir. Cebriyye kader algısı puan ortalamaları bekar bireylerde $\bar{X}=13,21$; evli bireylerde $\bar{X}=12,56$ olarak tespit edilmiştir. Ehl-i Sünnet kader algısı puanları ise bekar bireylerde $\bar{X}=15,77$; evli bireylerde $\bar{X}=16,38$ olarak bulunmuştur. Buna göre medeni durum ile kader algıları puanları arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir. Böylece 11. hipotez doğrulanmıştır. Araştırma bulgularını destekleyen bazı çalışmalar mevcuttur.⁴⁰⁰ Kilit'in araştırmasında medeni durum ile Ehli Sünnet ve Mutezile kader algıları arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır. Ancak, Cebri kader algısı bakımından evli bireylerin ortalama puanları, bekar bireylere göre daha yüksek çıkmıştır.⁴⁰¹ Kartopu'nun araştırmasında evli bireyler Ehli Sünnet ve Cebri kader anlayışına; bekâr bireyler ise Mutezile kader algısına daha yakın görünmektedir. Evli bireyler kadere kesin inanma ve “başarı ve başarısızlık tutumunda daha kabul edici bir yaklaşım sergilerken, bekâr bireyler kadere yönelik

³⁹⁷ Pür, “Üniversite Öğrencilerinde Gelecek Kaygısı ve Dindarlık İlişkisi: Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Örneği”, 480.

³⁹⁸ Yücesoy, “*Understanding the Association between Financial Strain, Mental Health, and Intention to Move Abroad among Turkish Emerging Adults: Roles of Hopelessness and Future Anxiety*”, 32-34.

³⁹⁹ Mona Ali Abu Darwish vd., “Future Career Anxiety and Its Relationship with Marital Distress Among the Al-Hussein Bin Talal University Students,” *Iran J Psychiatry Behaviour Sciences* 15/1 (2021), 3.

⁴⁰⁰ Çalışkan, *Kader Algısı ve Otoriteryen Kişilik Arasında İlişki Üzerine Bir İnceleme*, 65; Camuzcu, *Kader Algısı ve Adil Dünya İnancı İlişkisi: Zihinsel Engellilerin Bakımını Üstlenen Kişiler Üzerine Nicel Bir Araştırma*, 67.

⁴⁰¹ Kilit, *Kader Algısı -Psikolojik İyi Oluş İlişkisi Üzerine Bir Araştırma*, 71.

şüpheli ve daha aktif kontrol odaklı tutumlar göstermektedir.⁴⁰² Demirkan'ın medeni durum değişkenine göre yaptığı analizde, kader algısı bağlamında çaresizlik hariç tüm boyutlarda evli bireylerin bekar bireylere kıyasla daha yüksek puanlar aldığı ve bu farkın anlamlı olduğu belirlenmiştir.⁴⁰³ Bununla birlikte medeni durum ile kader algıları arasında anlamlı bir farklılığın bulunmadığı başka araştırmalar da mevcuttur.⁴⁰⁴

Medeni durum değişkenine göre hayat memnuniyeti düzeylerinde anlamlı bir fark olup olmadığına ilişkin bulgular incelendiğinde bekar bireylerin hayat memnuniyeti ortalama puanları $\bar{X}=22,73$; evli bireylerin hayat memnuniyeti ortalama puanları ise $\bar{X}=25,63$ şeklindedir. Evli bireylerin hayat memnuniyeti düzeyi, bekar bireylere göre daha yüksek çıkacağı düşünülmüştür. Araştırmanın sonucuna göre evli bireylerin hayat memnuniyeti puanları yüksek çıkmıştır ancak bu fark anlamlı değildir. Dolayısıyla çalışmanın 12. hipotezi de reddedilmiştir. Gashi'nin çalışmasında da benzer şekilde hayat memnuniyeti puanlarında evli bireylerin ortalaması daha yüksek olsa da bu fark istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır.⁴⁰⁵ Bu çalışmanın aksine Akdoğan'ın araştırmalarında ise yaşam memnuniyeti ortalamaları incelendiğinde, bekâr katılımcıların evli katılımcılara göre daha yüksek puan aldığı ve bu farkın istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmüştür.⁴⁰⁶ Medeni durum değişkenine göre yaşam doyumu ilişkisinin anlamlı şekilde farklılaşmadığını gösteren çalışmalar da vardır.⁴⁰⁷

2.5. ÇALIŞMA DURUMU DEĞİŞKENİYLE İLGİLİ BULGULAR

Tablo 7. Çalışma Durumu Değişkeni T-Test Tablosu

Ölçek	Grup	n	Ort.	SS	t	Sd	p
Gelecek Korkusu Boyutu	Evet	67	38,36	9,65	1,994	470	,047*
	Hayır	405	35,54	10,86			
Gelecekte Umutsuzluk Boyutu	Evet	67	14,07	4,26	1,336	470	,182
	Hayır	405	13,31	4,34			
Gelecek Kaygısı Toplam	Evet	67	52,43	12,09	1,960	470	,051
	Hayır	405	48,85	14,10			

⁴⁰² Kartopu, *Kaygının Kader Algıları ile İlişkisi (Kahramanmaraş Örneği)*, 124-129.

⁴⁰³ Demirkan, *Hasta ve Yakınlarında Kader Algısının Belirlenmesi ve Bazı Demografik Değişkenler Bakımından İncelenmesi*, 49.

⁴⁰⁴ Kandemir, *Kader İncinının Psikoterapik Açısından Fonksiyonu*, 99.

⁴⁰⁵ Gashi, "Türkiye'de Eğitim Gören Balkan Ülkeleri Öğrencilerinin İntihara Bakışı ve Hayat Memnuniyeti", 532.

⁴⁰⁶ Akdoğan, *Kişilik ve Dindarlık Arası İlişkide Hayat Memnuniyetinin Aracı Rolünün İncelenmesi*, 49.

⁴⁰⁷ Karakulak, *Üniversite Son Sınıf Öğrencilerinin Geleceğe Karşı Belirsizlik ve Kaygı Düzeylerinin Yaşam Doyumları Üzerindeki Etkisi*, 42.

Tablo 7. (Devam) Çalışma Durumu Değişkeni T-Test Tablosu

Ölçek	Grup	n	Ort.	SS	t	Sd	p
Mutezili Kader Algısı Boyutu	Evet	67	17,73	5,66	1,044	470	,299
	Hayır	405	16,97	4,76			
Cebriyeci Kader Algısı Boyutu	Evet	67	13,91	3,69	2,007	470	,045*
	Hayır	405	13,06	3,10			
Ehl-i Sünnet Kader Algısı Boyutu	Evet	67	15,63	3,82	-,451	470	,653
	Hayır	405	15,81	2,99			
Hayat Memnuniyeti Ölçeği Toplam	Evet	67	21,76	6,38	-1,460	470	,145
	Hayır	405	23,00	6,44			

*p<0,05

Tablo 7’de çalışma durumu değişkeni için Bağımsız Örneklem T-Test Analizi sonuçları verilmiştir.

Çalışma durumu değişkenine göre gelecek kaygısı, kader algısı ve hayat memnuniyeti düzeylerinde anlamlı bir farklılık olup olmadığını incelemek amacıyla T-testi uygulanmıştır. Çalışma durumuna göre gelecek kaygısı düzeyleri ortalama puanları çalışan bireylerde $\bar{X}=52,43$; çalışmayan bireylerde $\bar{X}=48,85$ olarak bulunmuştur. Çalışma durumu değişkeni ile gelecek kaygısı arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir. Araştırmanın 13. hipotezi reddedilmiştir. Buna rağmen çalışan bireylerin gelecek kaygısı puanı daha yüksektir. Bu durum, eğitimle birlikte iş yükünü üstlenmeleri, ekonomik sorumluluklar, iş güvencesi ve mezuniyet sonrası belirsizliklerle karşı karşıya kalmalarıyla ilişkilendirilebilir. Uyanık’ın araştırmasında, çalışmayan bireylerin gelecek kaygısının daha yüksek olduğu görülmüştür.⁴⁰⁸ Yücesoy’un araştırmasında ise çalışma durumu ile gelecek kaygısı arasında anlamlı bir ilişki tespit edilmemiştir.⁴⁰⁹

Çalışma durumu değişkenine göre hayat memnuniyeti düzeyleri incelendiğinde çalışanların hayat memnuniyeti puanı $\bar{X}=21,76$; çalışmayanların hayat memnuniyeti puanı $\bar{X}=23,00$ bulunmuştur. Çalışma durumu değişkenine göre hayat memnuniyeti puanları çalışmayan bireylerde daha yüksektir ancak bu fark anlamlı değildir. Böylece 14. hipotez doğrulanmıştır. Bu sonuç, çalışan öğrencilerin maruz kaldıkları ek sorumluluk ve stresin, sosyal yaşantılarını ve kişisel ihtiyaçlarını ikinci plana itmelerine neden olarak yaşam doyumlarını olumsuz etkileyebileceği şeklinde yorumlanabilir. Araştırmalar incelendiğinde, çalışma durumu değişkenine göre hayat memnuniyeti düzeylerinde farklı

⁴⁰⁸ Uyanık, *Büyükşehirde Yaşayan Üniversite Öğrencilerinde Güncel Ekonomik Durumdan Endişelenme, Gelecek Kaygısı, Anksiyete ve Depresyon İlişkisinin Değerlendirilmesi*, 48.

⁴⁰⁹ Yücesoy, “*Understanding the Association between Financial Strain, Mental Health, and Intention to Move Abroad among Turkish Emerging Adults: Roles of Hopelessness and Future Anxiety*”, 32-34

sonuçların elde edildiği görülmektedir. Çınar'ın çalışmasında da araştırma sonucuyla benzer doğrultuda, çalışma durumuyla hayat memnuniyeti arasında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır.⁴¹⁰ Oktay vd.nin çalışan üniversite öğrencileri üzerinde yaptıkları araştırma sonuçlarına göre, eğitimine devam ederken çalışan öğrencilerin çoğunluğunun hayatından memnun olduğu, bir kısmının kararsız kaldığı, az bir kısmının ise memnun olmadığı tespit edilmiştir.⁴¹¹ Amada vd.nin tam zamanlı ve çalışan üniversite öğrencilerinin hayat memnuniyeti üzerine yaptıkları araştırmada ise çalışma durumu ile hayat memnuniyeti arasında anlamlı bir farklılık bulunmuş ve çalışan öğrencilerin sağlık, akademik başarı, maddi durum ve boş zaman etkinliklerine ilişkin memnuniyet düzeylerinin, tam zamanlı öğrencilere göre daha düşük olduğu görülmüştür.⁴¹²

2.6. SOSYO-EKONOMİK DÜZEY DEĞİŞKENİYLE İLGİLİ BULGULAR

Tablo 8. Sosyo-Ekonomik Düzey Değişkeni Tek Yönlü ANOVA Analizi

Ölçek	Grup	n	Ort.	SS	SD	F	p	Fark
Gelecek Korkusu Boyutu	(a)Düşük	38	38,95	11,63	2	11,801	,000*	a,b>c
	(b) Orta	380	36,53	10,62				
	(c) Yüksek	54	29,67	8,63				
	Toplam	472	35,94	10,74				
Gelecekte Umutsuzluk Boyutu	(a) Düşük	38	16,89	3,68	2	26,815	,000*	a>b,c b>c
	(b) Orta	380	13,48	4,23				
	(c) Yüksek	54	10,54	3,51				
	Toplam	472	13,42	4,33				
Gelecek Kaygısı Toplam	(a) Düşük	38	55,84	14,42	2	17,444	,000*	a>b,c b>c
	(b) Orta	380	50,02	13,56				
	(c) Yüksek	54	40,20	11,53				
	Toplam	472	49,36	13,88				
Mutezili Kader Algısı Boyutu	(a) Düşük	38	18,24	4,70	2	1,622	,199	
	(b) Orta	380	16,89	4,92				
	(c) Yüksek	54	17,57	4,80				
	Toplam	472	17,08	4,90				

⁴¹⁰ Çınar, *Üniversite Öğrencilerinin Benlik Saygıları, İş ve Eğitime Yönelik Beklentileri ve Üniversite Yaşamı Memnuniyetleri*, 60.

⁴¹¹ Erkan Oktay vd., *Çalışan Öğrencilerin Hayattan Memnuniyetlerinin Araştırılması* (Erzurum: Zafer Form Ofset Yayınevi, 2016), 207.

⁴¹² Geraldine S. Amada vd., *University Full-Time and Working Students' Life Satisfaction* (Philippines: Batangas State University, 2023), 135-137.

Tablo 8. (Devam) Sosyo-Ekonomik Düzey Değişkeni Tek Yönlü ANOVA Analizi

Ölçek	Grup	n	Ort.	SS	SD	F	p	Fark
Cebriyeci Kader Algısı Boyutu	(a) Düşük	38	13,21	3,60	2	,010	,990	
	(b) Orta	380	13,19	3,23				
	(c) Yüksek	54	13,13	2,74				
	Toplam	472	13,18	3,20				
Ehl-i Sünnet Kader Algısı Boyutu	(a) Düşük	38	15,68	2,37	2	,376	,687	
	(b) Orta	380	15,75	3,12				
	(c) Yüksek	54	16,13	3,56				
	Toplam	472	15,79	3,11				
Hayat Memnuniyeti Ölçeği Toplam	(a) Düşük	38	16,53	5,04	2	38,801	,000*	c>a,b b>a
	(b) Orta	380	22,77	6,18				
	(c) Yüksek	54	27,67	5,00				
	Toplam	472	22,82	6,44				

*p<0.05

Tablo 8’de sosyoekonomik düzey değişkeni için One-Way ANOVA Analizi sonuçları verilmiştir.

Sosyo-ekonomik düzey değişkenine göre gelecek kaygısı, kader algısı ve hayat memnuniyeti puanları arasındaki farkları incelemek amacıyla One-Way ANOVA analizi yapılmıştır. Sosyo-ekonomik düzeyi düşük olanların gelecek kaygısı ortalama puanları $\bar{X}=55,84$; orta olanların $\bar{X}=50,02$; yüksek olanların $\bar{X}=40,20$ olarak tespit edilmiştir. Buna göre, sosyo-ekonomik düzeyi düşük ve orta olan grupların gelecek kaygısı toplam puanları, diğer gruplara göre anlamlı düzeyde yüksek çıkmıştır. Bu doğrultuda çalışmanın 15. hipotezi doğrulanmıştır. Bu durumun nedenleri arasında çevresel zorluklar, istihdam imkanlarının sınırlılığı, aile desteği ya da sosyal destek eksikliği, burs veya maddi destek yetersizliği sayılabilir. Tapkan, Pür, Yücesoy ve Koç’un çalışmaları araştırma sonuçlarına destekler niteliktedir.⁴¹³ Sosyo- ekonomik düzey ile gelecek kaygısı arasında anlamlı bir farklılığın bulunmadığı araştırmalarda vardır.⁴¹⁴

⁴¹³ Tapkan, *Üniversite Öğrencilerinde Gelecek Kaygısı ile Akademik Başarı Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*, 32-33; Pür, “Üniversite Öğrencilerinde Gelecek Kaygısı ve Dindarlık İlişkisi: Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Örneği”, 481; Yücesoy, “*Understanding the Association between Financial Strain, Mental Health, and Intention to Move Abroad among Turkish Emerging Adults: Roles of Hopelessness and Future Anxiety*”, 32-34; Ayşe Koç, *Kaygı Belirtilerinin Belirsizliğe Tahammülsüzlük, Bilişsel Duygu Düzenleme Stratejileri ve Kader Algısı Açısından İncelenmesi* (İstanbul: İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2023), 50-51.

⁴¹⁴ Demirbaş vd., “Sosyal Bilgiler Öğretmeni Adaylarının Gelecek Kaygılarının Belirlenmesi”, 47; Karaman – Karatepe, “Hemşirelikte Gelecek Kaygısının Kariyer İyimserliği Üzerindeki Etkisi”, 37

Sosyo-ekonomik düzey değişkenine göre örneklemin kader algılarında anlamlı derecede farklılık bulunmamaktadır. Bu doğrultuda çalışmanın 16. hipotezi desteklenmiştir. Çalışkan, Andırın ve Kandemir'in sonucu araştırmanın sonucunu teyit etmektedir.⁴¹⁵ Kara'nın çalışmasında gelir düzeyi arttıkça öğrencilerin kader algılarında farklılaşma olduğu görülmektedir. Özellikle orta gelir grubundakiler arasında "Kader, seçimlerimi Allah'ın da uygun görmesiyle oluşur" inancı daha yaygındır. Bu da Ehl-i Sünnet anlayışının baskın olduğunu göstermektedir.⁴¹⁶ Kilit'in araştırmasında düşük sosyo-ekonomik düzeydeki katılımcıların Mutezile ve Cebriyye kader algılarını benimsedikleri, buna karşın Ehl-i Sünnet kader anlayışıyla sosyo-ekonomik düzey arasında anlamlı bir farkın olmadığı anlaşılmıştır.⁴¹⁷ Literatürde bu durumun aksi çalışmalar da mevcuttur. Nitekim Macit'in araştırmasında ülkemizde ekonomik gelişmeyi engelleyen başlıca sorunlardan birinin, bireylerin kaderci ekonomik tutumları olduğu ifade edilmiştir. Kaderci yaklaşıma sahip bireylerin, çalışmaya ve geleceğe yönelik birikim yapma konusunda daha az eğilimli oldukları bildirilmiştir.⁴¹⁸ Bu anlamda Kartopu'nun çalışmasında sosyo-ekonomik düzey ile kader algısı arasında anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır. Düşük gelir grubundaki bireyler, güçlü bir kader inancına sahipken gelir düzeyi arttıkça bu inançta azalma eğilimi gözlemlenmektedir.⁴¹⁹ Örneklem grup farklı olmasına rağmen Demirkan'ın araştırmasında da düşük gelirli grupların daha kaderci bir yaklaşım benimsedikleri görülmektedir. Nitekim bu bireyler sağlıkla ilgili sorunları daha çok kader, çaresizlik ve boyun eğme şeklinde açıklamaya meyillidir.⁴²⁰ Sosyo- ekonomik düzey ve kader algıları arasındaki farklılığın anlamlı bulunmadığı başka araştırmalar da vardır.⁴²¹

Sosyo-ekonomik düzey değişkeni ile hayat memnuniyeti arasındaki fark incelenmiş; sonuçlara göre düşük sosyo-ekonomik düzeye sahip bireylerin hayat memnuniyeti ortalama puanı $\bar{X}=16,53$; orta sosyo-ekonomik düzeye sahip bireylerin hayat memnuniyeti ortalama puanı $\bar{X}=22,77$; yüksek sosyo-ekonomik düzeye sahip

⁴¹⁵ Çalışkan, *Kader Algısı ve Otoriteriyen Kişilik Arasında İlişki Üzerine Bir İnceleme*, 69; Andırın, *Üniversite Sınav Sürecinde Kader Algısı ve Sınav Anksiyetesi İlişkisi*, 39; Kandemir, *Kader İnancının Psikoterapik Açısından Fonksiyonu*, 99.

⁴¹⁶ Kara, *Öğrenilmiş Çaresizlik Davranışının Genellenme Derecesi ile Kader İnancı Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*, 105-106.

⁴¹⁷ Kilit, *Kader Algısı -Psikolojik İyi Oluş İlişkisi Üzerine Bir Araştırma*, 74-75.

⁴¹⁸ Macit, "Sosyal Bir Fenomen Olarak Kadercilik", 153-154.

⁴¹⁹ Kartopu, *Kaygının Kader Algıları ile İlişkisi (Kahramanmaraş Örneği)*, 143-148.

⁴²⁰ Demirkan, *Hasta ve Yakınlarında Kader Algısının Belirlenmesi ve Bazı Demografik Değişkenler Bakımından İncelenmesi*, 52.

⁴²¹ Camuzcu, *Kader Algısı ve Adil Dünya İnancı İlişkisi: Zihinsel Engellilerin Bakımını Üstlenen Kişiler Üzerine Nicel Bir Araştırma*, 90.

bireylerin hayat memnuniyeti ortalama puanı ise $\bar{X}=27,67$ şeklinde çıkmıştır. Beklendiği şekilde yüksek sosyo-ekonomik düzeydeki bireylerin hayat memnuniyeti, diğer gruplara göre daha yüksek çıkmıştır. Böylece 17. hipotezde desteklenmiştir. Sosyo- ekonomik düzeyi yüksek olan bireylerin maddi kaygı düzeyleri ve buna bağlı stres faktörleri az olabilir. Bununla birlikte bu bireylerin yaşam memnuniyetlerinin yüksek olması eğitim ve yaşam koşullarında daha fazla imkâna sahip olmaları ayrıca sosyal ve kültürel etkinliklere katılımda özgür olmaları gibi etkenlerle açıklanabilir. Araştırma sonucuna benzer sonuçlar Kerimov, Gashi, Karakulak, Tümkeya vd., Akdoğan ve Omay'ın çalışmalarında görülmüştür.⁴²² Sosyo-ekonomik düzey ve hayat memnuniyeti arasında anlamlı bir farklılığın saptanmadığı çalışmalarda mevcuttur.⁴²³

2.7. ÜNİVERSİTE ÖĞRENİMİ SIRASINDA YAŞANILAN YER DEĞİŞKENİ İLGİLİ BULGULAR

Tablo 9. Üniversite Öğrenimi Sırasında Yaşanılan Yer Değişkeni Tek Yönlü ANOVA Analizi

Ölçek	Grup	n	Ort.	SS	SD	F	p	Fark
Gelecek Korkusu Boyutu	(a) Aile	134	36,66	10,42	3	2,483	,060	
	(b) Devlet Yurdu	207	36,59	10,73				
	(c) Ev / Apart	71	32,82	11,06				
	(d) Özel Yurt	60	35,80	10,67				
	Toplam	472	35,94	10,74				
Gelecekte Umutsuzluk Boyutu	(a) Aile	134	13,77	4,52	3	4,109	,007*	a,b,d>c
	(b) Devlet Yurdu	207	13,66	4,35				
	(c) Ev / Apart	71	11,77	3,75				
	(d) Özel Yurt	60	13,77	4,14				
	Toplam	472	13,42	4,33				
Gelecek Kaygısı Toplam	(a) Aile	134	50,43	13,69	3	3,394	,018*	a,b>c
	(b) Devlet Yurdu	207	50,25	13,93				
	(c) Ev / Apart	71	44,59	13,61				
	(d) Özel Yurt	60	49,57	13,62				
	Toplam	472	49,36	13,88				

⁴²²Kerimov, *Üniversite Öğrencilerinde Dini tutum ve Yaşam Doyumunun Mutluluk Üzerindeki Rolü (Azerbaycan Örneği)*, 80; Gashi, “Dua ve Hayat Memnuniyeti Üzerine Karşılaştırmalı Bir Araştırma (Kırklareli Üniversitesi İlahiyat Fakültesi ve Fen-Edebiyat Fakültesi Öğrencileri Örneği)”, 20; Karakulak, *Üniversite Son Sınıf Öğrencilerinin Geleceğe Karşı Belirsizlik ve Kaygı Düzeylerinin Yaşam Doyumları Üzerindeki Etkisi*, 44; Tümkeya vd., “An Investigation of Students’ Life Satisfaction and Loneliness Level in a Sample of Turkish Students”, 8; Akdoğan, *Kişilik ve Dindarlık Arası İlişkide Hayat Memnuniyetinin Aracı Rolünün İncelenmesi*, 49; Omay, *Üniversite Öğrencilerinin Öz-anlayış Düzeylerinin Hayat Memnuniyeti ve Dindarlık Yönelimleri Açısından İncelenmesi (Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğrencileri Örneği)*, 82-83.

⁴²³ Gashi, “Türkiye’de Eğitim Gören Balkan Ülkeleri Öğrencilerinin İntihara Bakışı ve Hayat Memnuniyeti”, 535.

Tablo 9. (Devam) Üniversite Öğrenimi Sırasında Yaşanılan Yer Değişkeni Tek Yönlü ANOVA Analizi

Ölçek	Grup	n	Ort.	SS	SD	F	p	Fark
Mutezili Kader Algısı Boyutu	(a) Aile	134	14,84	5,18	3	14,787	,000*	b,c,d>a
	(b) Devlet Yurdu	207	17,71	4,38				
	(c) Ev / Apart	71	18,66	4,79				
	(d) Özel Yurt	60	18,00	4,54				
	Toplam	472	17,08	4,90				
Cebriyeci Kader Algısı Boyutu	(a) Aile	134	12,26	2,95	3	5,910	,001*	b,d>a
	(b) Devlet Yurdu	207	13,54	3,13				
	(c) Ev / Apart	71	13,24	3,49				
	(d) Özel Yurt	60	13,97	3,25				
	Toplam	472	13,18	3,20				
Ehl-i Sünnet Kader Algısı Boyutu	(a) Aile	134	16,56	3,16	3	4,170	,006*	a>b
	(b) Devlet Yurdu	207	15,39	2,91				
	(c) Ev / Apart	71	15,76	3,74				
	(d) Özel Yurt	60	15,45	2,60				
	Toplam	472	15,79	3,11				
Hayat Memnuniyeti Ölçeği Toplam	(a) Aile	134	22,27	5,95	3	3,591	,014*	c>a,b
	(b) Devlet Yurdu	207	22,39	6,63				
	(c) Ev / Apart	71	25,07	6,47				
	(d) Özel Yurt	60	22,92	6,37				
	Toplam	472	22,82	6,44				

*p<0.05

Tablo 9’da üniversite öğrenimi sırasında yaşanılan yer değişkeni için One-Way ANOVA Analizi sonuçları verilmiştir.

Üniversite öğrenimi sırasında yaşanılan yer değişkenine göre gelecek kaygısı, kader algısı ve hayat memnuniyeti puanları arasındaki farklılıkları incelemek amacıyla One-Way ANOVA analizi yapılmıştır. Sonuçlara göre, aile evinde kalan üniversite öğrencilerinin gelecek kaygısı düzeyi $\bar{X}=50,43$; devlet yurdunda kalanların $\bar{X}=50,25$; ev/apart da kalanların $\bar{X}=44,59$; özel yurttaki kalanların $\bar{X}=49,57$ olarak tespit edilmiştir. Üniversite öğrenimi sırasında yaşanılan yer değişkeni ve gelecek kaygısı düzeyleri incelendiğinde aile ve devlet yurdunda kalan bireylerin gelecek kaygısı düzeyi, diğer gruplara göre daha yüksek çıkmıştır. Bu durumda çalışmanın 18. hipotezi doğrulanmıştır. Aile ya da devlet yurdunda kalan öğrencilerin gelecek kaygısının yüksek çıkması; aile baskısı veya beklentisi, özgür alan kısıtlılığı, çevresel faktörler, kalabalık yaşam alanları, maddi sıkıntılar ve sosyal imkân eksikliği ile ilişkilendirilebilir. Tapkan’ın araştırması bu

sonucu destekler niteliktedir.⁴²⁴ Uyanık'ın araştırmasında yurttan kalan öğrencilerin, evde yaşayanlara kıyasla geleceğe yönelik kaygıları daha yüksektir.⁴²⁵ Gedikli ve Akdoğan'ın araştırmasında ise arkadaşlarıyla kalan öğrencilerin kaygı düzeyleri diğer gruplara göre anlamlı şekilde düşük çıkmıştır.⁴²⁶ Bazı araştırmalarda barınma yeri ve gelecek kaygısı düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir.⁴²⁷

Üniversite öğrenimi sırasında yaşanan yer değişkenine göre kader algıları incelendiğinde, aile yanında kalan öğrencilerin Mutezile kader algısı puanları $\bar{X}=14,84$; Cebriyye kader algısı puanı $\bar{X}=12,26$; Ehl-i Sünnet kader algısı puanı $\bar{X}=16,56$ şeklinde bulunmuştur. Devlet yurdunda kalan öğrencilerin ise Mutezile kader algısı puanı $\bar{X}=17,71$; Cebriyye kader algısı puanı $\bar{X}=13,54$; Ehl-i Sünnet kader algısı puanı ise $\bar{X}=15,39$ olarak tespit edilmiştir. Aile grubunun Mutezile ve Cebriye kader algısı alt boyutu puanlarının, diğer gruplara göre anlamlı düzeyde düşük; devlet yurdu grubunun ise Ehl-i Sünnet kader algısı alt boyutu puanlarının anlamlı düzeyde düşük olduğu tespit edilmiştir. Bu anlamda 19. hipotez doğrulanmıştır. Bu durum, aile ortamının genellikle daha geleneksel ve normatif kader anlayışlarını desteklediğini, öğrencilerin daha sorgulayıcı (Mutezile) ve zorunlulukçu (Cebriye) yaklaşımlara daha az eğilimli olduğunu düşündürmektedir. Öte yandan, devlet yurdunda kalan öğrencilerin Ehl-i Sünnet kader algısı puanlarının düşük olması, bu grubun daha çeşitli ve alternatif kader görüşlerine açık olduğunu gösterir. Yurttan farklı sosyal çevrelere maruz kalmak, geleneksel kader anlayışını benimsemeye azalmaya yol açabilir. Araştırmamızda barınma yeri, öğrencilerin kader algılarını şekillendiren önemli bir sosyal faktör olarak ortaya çıkmıştır. Bu konuda literatürde yeterli çalışma bulunmaması, konunun özgünlüğünü ve araştırmanın önemini artırmaktadır.

Üniversite öğrenimi sırasında yaşanan yer değişkenine göre hayat memnuniyeti puanları aile yanında kalanlar için $\bar{X}=22,27$; devlet yurdundan kalanlar için $\bar{X}=22,39$; ev/apart da kalanlar için $\bar{X}=25,07$; özel yurttan kalanlar için $\bar{X}=22,92$ olarak tespit edilmiştir. Ev/apartta kalanların hayat memnuniyeti puanlarının diğer gruplara göre daha yüksek olduğu görülmüştür. Dolayısıyla 20. hipotez de doğrulanmıştır. Ev veya apartta

⁴²⁴ Tapkan, *Üniversite Öğrencilerinde Gelecek Kaygısı ile Akademik Başarı Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*, 34-36.

⁴²⁵ Uyanık, *Büyükşehirde Yaşayan Üniversite Öğrencilerinde Güncel Ekonomik Durumdan Endişelenme, Gelecek Kaygısı, Anksiyete ve Depresyon İlişkisinin Değerlendirilmesi*, 29.

⁴²⁶ Gedikli- Akdoğan, "Sağlık Yönetimi Öğrencilerinin Gelecek Kaygısı ile Mutluluk Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi", 9.

⁴²⁷ Uçar-Kurt, "İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Yaşam Becerileri ile Gelecek Kaygıları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi", 238.

kalan öğrencilerin yaşam memnuniyeti puanlarının diğer gruplara göre daha yüksek çıkması, bu tür yerleşim yerlerinin daha fazla bağımsızlık, konfor ve kişisel alan sunmasından kaynaklanabilir. Aile yanında kalmak bazen kısıtlayıcı olabileceği gibi, devlet veya özel yurtlarda ise sosyal çevre ve ortam koşulları öğrencilerin yaşam kalitesini olumsuz etkileyebilir. Dolayısıyla ev/apart seçeneği, öğrencilerin daha özgür ve rahat hissetmelerini sağlayarak yaşam memnuniyetini artırmış olabilir. Araştırmanın sonucunun aksine Gökalp'in çalışmasında ailesiyle yaşayan öğrencilerin yaşam doyumu düzeyleri, yurtta kalan, arkadaşlarıyla kalan ve diğer barınma yerlerinde kalan öğrencilere kıyasla daha yüksek çıkmıştır.⁴²⁸ Macit ve Çınar'ın araştırmasında ise öğrencilerin kaldıkları yer ve yaşam doyumu arasında herhangi bir farklılık bulunamamıştır.⁴²⁹

3. ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNDE GELECEK KAYGISI, KADER ALGISI VE HAYAT MEMNUNİYETİ ARASINDAKİ İLİŞKİYE DAİR BULGULAR

Tablo 10. Korelasyon Analizi Toplam, Boyutu

	Gelecek Korkusu	Gelecekte Umutsuzluk	Gelecek Kaygısı Ölçeği	Mutezili Kader Algısı	Cebriyeci Kader Algısı	Ehl-i Sünnet Kader Algısı	Hayat Memnuniyeti Ölçeği
Gelecek Korkusu Boyutu	1						
Gelecekte Umutsuzluk Boyutu	,629**	1					
Gelecek Kaygısı Toplam	,970**	,799**	1				
Mutezili Kader Algısı Boyutu	-,035	-,114*	-,063	1			
Cebriyeci Kader Algısı Boyutu	,104*	,043	,094*	,124**	1		
Ehl-Sünnet Kader Algısı Boyutu	-,143**	-,180**	-,166**	-,521**	,085	1	
Hayat Memnuniyeti Ölçeği Toplam	-,436**	-,669**	-,546**	,090*	,026	,121**	1

**p<0,01 *p<0,05

Tablo 10'da korelasyon analizi sonuçları verilmiştir.

Gelecek kaygısı, kader algıları ve hayat memnuniyeti arasındaki ilişkileri incelemek amacıyla korelasyon analizi yapılmıştır. Gelecek kaygısı, alt boyutları olan

⁴²⁸ Murat Gökalp, "Investigation of Life Satisfaction of University Students According to Various Variables", *The Turkish Online Journal of Educational Technology*, Special Issue for IETC-ITEC-INTE, 2 (2019), 202-203.

⁴²⁹ Macit, "Üniversite Öğrencilerinde Tükenmişlik ve Yaşam Tatmini: KSÜ Öğrencileri Üzerine bir Çalışma", 65.

gelecek korkusu ($r=,970$; $p<0.01$) ve gelecekte umutsuzluk ($r=,799$; $p<0.01$) ile anlamlı düzeyde pozitif ilişkilidir. Bununla birlikte gelecek kaygısıyla kader algıları alt boyutları arasında anlamlı düzeyde zayıf ilişkiler tespit edilmiştir. Gelecek kaygısı Cebriyeci kader algısı ile pozitif yönde ($r=,094$; $p<0.05$); Ehl-i Sünnet kader algısı ile negatif yönde ($r= -,166$; $p<0.01$) anlamlı ilişkilidir. Mutezile kader algısı ile gelecek kaygısı arasında ise anlamlı bir ilişki bulunmamıştır ($r= -,063$; $p> 0.05$). Çalışmanın 21. hipotezi doğrulanmıştır. Kısa vadede psikolojik rahatlama sağlamış olsa da kaderci teslimiyet bireyin değişim ve başarı beklentisini zayıflatmakta ve sorumluluktan uzaklaştırarak sorunlarla yüzleşmek yerine kaçınma eğilimini artırmaktadır.⁴³⁰ Bu durum Cebriyeci kader algısına sahip olanların, geleceğin kontrolünün tamamen dışsal güçlerde olduğuna inanması nedeniyle kaygı düzeylerinin yüksek olması şeklinde düşünülebilir. Buna karşılık, Ehl-i Sünnet kader algısına sahip bireylerin daha dengeli ve umutlu bir bakış açısına sahip olmaları, gelecek kaygısını azalttığı şeklinde yorumlanabilir. Bu anlayış, insanı aktif kılan, sorumluluğunu bilen, gayret eden ve neticede Allah’a tevekkül eden bir birey modelini ortaya koymaktadır. Bu yönüyle, İslamî psikoterapi yaklaşımları Ehl-i Sünnet’in kader tasavvuruyla örtüşmektedir. Zira Ehl-i Sünnet, insanın cüz’î irade sahibi olduğunu, ancak nihai sonucun Allah’ın kudretinde bulunduğunu kabul eder. Bu durum, psikoterapide kaderin içselleştirilmesini bir terapi aracı olarak değerlendirir.⁴³¹ Literatürde Türkiye’de kaygı ve kader ilişkisini inceleyen az sayıda çalışma vardır. Kartopu’nun çalışmasında kadere kısmen anlam yükleyen bireylerin, her şeyi tamamen kadere bağlayanlara kıyasla durumluk kaygı düzeylerinin daha düşük olduğu vurgulanmıştır.⁴³² Farklı kader anlayışları ve ruh sağlığı arasındaki ilişkiyi inceleyen Karaca’nın çalışmasında ise Ehl-i Sünnet bireylerin ileriye yönelik ümit seviyelerinin yüksek çıktığı ve bu durumun bireylerin ruh sağlığına olumlu katkılar yaptığı tespit edilmiştir. Mutezile kader algısına sahip bireyler tüm sorumluluk kendilerine atfettiği ve “kararsız” oranı yüksek olduğu için kaygı düzeyleri de yüksektir. Cebriyeci bireyler ise ümitlidir ama bunun seviyesi çok yüksek değildir. Bu durum kaygısız ama teslimiyetçi olduklarını göstermektedir.⁴³³

Gelecek kaygısı toplam puanları ile hayat memnuniyeti arasında negatif yönde

⁴³⁰ Macit, “Sosyal Bir Fenomen Olarak Kadercilik (Kaderciliğin Toplumsal Boyutları ve Etkileri Üzerine Sosyolojik Bir Değerlendirme)”, 160.

⁴³¹ Nurul Shuhadah Md Yahya -Mohd Manawi Mohd Akib, “The Concept of Takdir and its Role in Islamic Psychotherapy: A Study According to Ahl al-Sunnah wa al-Jamaah Perspective”, *International Journal of Academic Research in Business and Social Sciences* 14/9 (2024), 2627-2628.

⁴³² Kartopu, *Kaygının Kader Algıları ile İlişkisi (Kahramanmaraş Örneği)*, 193.

⁴³³ Karaca, “Kader Algısı Ruh Sağlığı İlişkisi Üzerine Empirik Bir Araştırma”, 487.

anlamli bir ilişki bulunmuştur ($r=-0,546$; $p<0,01$). Bu durum geleceğe yönelik olumsuz beklentilerin yaşam doyumunu gölgelediği şeklinde yorumlanabilir. Çalışmanın 22. hipotezi de doğrulanmıştır. Araştırma bulgusu, bireyin geleceğe yönelik taşıdığı kaygıların, yaşamından aldığı doyum üzerinde belirgin bir etki oluşturduğunu ortaya koymaktadır. Geleceğe yönelik bakışı olumsuz biçimde şekillenen bireyler, yalnızca ileride karşılaşabilecekleri sorunlara odaklanmakla kalmayıp bugünkü yaşantılarını da zihinsel olarak kısıtlayabilmektedir. Bu durum, özellikle belirsizlik ve kontrolsüzlük hissiyle birleştiğinde, bireyin yaşamı anlamlandırma gücünü zayıflatır. Yaşam memnuniyetinin düşmesi, sadece anı yaşayamama değil, aynı zamanda aidiyet, güven ve yn duygularında da bir kırılmaya işaret edebilir. Dolayısıyla gelecek kaygısının sadece bireysel bir duygu değil, bütüncül bir yaşam algısını etkileyen psikolojik bir yapı olduğu düşünülmektedir. Literatürdeki çalışmalara bakıldığında niversite öğrencileri bağlamında gelecek kaygısı ve hayat memnuniyeti ilişkisini ele alan bir çalışmaya rastlanmamıştır. Ergenler zerine bir araştırma yapan nsal, kaygının hayat memnuniyetini dolaylı yoldan etkilediğini ve bu ilişkinin negatif yönlü olduğunu tespit etmiştir.⁴³⁴

Ehl-i Sünnet kader algısıyla hayat memnuniyeti arasında pozitif yönlü ve çok zayıf seviyede anlamli bir ilişki vardır ($r=,0121$; $p<0,01$). Mutezile kader algısıyla hayat memnuniyeti arasında da pozitif yönde ve çok zayıf düzeyde anlamli bir ilişki bulunmuştur ($r=,090$; $p<0,05$). Buna karşılık Cebriyeci kader algısıyla hayat memnuniyeti arasında anlamli bir ilişki yoktur ($r=,026$; $p>0,05$). Buna göre, Mutezile ve Ehl-i Sünnet kader algısına sahip bireylerin hayat memnuniyeti düzeyleri yüksek çıkmıştır. Araştırmanın 23. hipotezi de desteklenmiştir. Ehl-i Sünnet kader algısı bireye dengeli bir yaşam tarzı sunmakta ve bireyin tevekkül inancını güçlendirmektedir. Mutezile kader algısı ise bireylerin sorumluluk duygusu sayesinde hayatlarında aktif rol almasını sağlayarak kontrol hissini artırmaktadır. Dolayısıyla bu iki kader anlayışı bireyin hayat memnuniyetine olumlu katkılar sunmaktadır. Literatüre bakıldığında Türkiye’de kader algıları ve hayat memnuniyeti ilişkisini inceleyen bir çalışmaya rastlanmamıştır. Kader algıları araştırmaları farklı örneklemelerde ve daha çok psikolojik iyi oluş bağlamında ele alınmıştır. Bu anlamda Kilit’in çalışmasında Ehl-i Sünnet kader algısı ile psikolojik iyi oluş arasında pozitif ve anlamli bir ilişki bulunmuştur. Cebriyye kader algısı ile psikolojik

⁴³⁴ nsal, *Sanal Kimlik ve Dini Kimliğin Ergenlerin Hayat Memnuniyeti ve Kaygı Düzeylerini Yordayıcılığı*, 85.

iyi oluş arasında negatif ve anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Mutezile kader algısı ile psikolojik iyi oluş arasında ise anlamlı bir ilişki bulunmamıştır.⁴³⁵ Ebeveyn kaybı yaşayan bireyler üzerine bir çalışma yapan Çolak, araştırmasında kader algısı ile psikolojik iyi oluş arasında anlamlı bir ilişki tespit etmemiştir.⁴³⁶

Kader inancı kavramı, özellikle İslam kültür dairesine ait dini anlayışlarda merkezi bir yer tutmasına rağmen, bu kavramın kaygı veya yaşam doyumuyla ilişkisini doğrudan ele alan yurt dışı kaynaklı ampirik çalışmaların sayısı oldukça sınırlıdır. Batı merkezli çalışmaların çoğunlukla dinin stres ve kaygıyla başa çıkmadaki olumlu katkısına odaklandığı dolayısıyla din veya inanç konulu araştırmaların daha çok iyi oluş çerçevesinde değerlendirildiği bu anlamda kader inancının dolaylı biçimde ele alındığı görülmektedir.⁴³⁷

Gelecek kaygısı, kader ve hayat memnuniyetiyle ilgili yapılan araştırma sonuçları bu üç değişkeninin birbirini etkilediğini ortaya koymuştur. Bireyden ayrı düşünülemeyen ve kişinin hayatında merkezi bir konuma sahip olan din, karşılaşılan zorluklar veya kaygı gibi olumsuz duygu durumlarında etkisini göstermektedir. Nitekim Allport, bireyin içtenlikle benimsediği ve yaşantısına yön veren bir dini tutumun, kişinin kaygı, korku ve belirsizlik gibi olumsuz duygular karşısında psikolojik dayanıklılığını artırdığını savunmuştur.⁴³⁸ Benzer şekilde Rollo May, kaygının kronikleşmesinin psikosomatik rahatsızlıklara zemin hazırlayarak bireyin genel iyilik hâline olumsuz yönde yansıdığını

⁴³⁵ Kilit, *Kader Algısı-Psikolojik İyi Oluş İlişkisi Üzerine Bir Araştırma*, 111.

⁴³⁶ Çolak, *Ebeveyn Kaybı Yaşama, Psikolojik İyi Oluş ve Kader Algısı İlişkisi Üzerine Bir Nicel Araştırma*, 46.

⁴³⁷ Ya Zhang-J Hu, “Fatalism and Depressive Symptoms Among Chinese College Students: Mediation Models of Locus of Control and Positive Coping”, *Heliyon* 10/6 (2024), 1-8; Che Haslina binti Abdullah vd., “The Effectiveness of Generalized Anxiety Disorder Intervention through Islamic Psychotherapy: The Preliminary Study,” *Asian Social Science* 9/13 (2013), 157-162; Shader Bano vd., “The Role of Faith-Based Coping Mechanisms in Enhancing Mental Resilience: A Study Among Muslim Students”, *Research Journal of Psychology* 3/1 (2025), 64-80; Harry Hui vd., “Bereavement Hits Harder on those Who Believe in Fate”, *Journal of Social and Clinical Psychology* 35/8, (2016), 619; Monica D. Franklin vd., “Religious Fatalism and its Association with Health Behaviours and Outcomes”, *American Journal of Health Behaviour* 31/6 (2007), 563-572; Wesley C. H. Wu vd., “Does Believing in Fate Facilitate Active or Avoidant Coping? The Effects of Fate Control on Coping Strategies and Mental Well-Being”, *International Journal of Environmental Research and Public Health* 17 (2020), 1-20; Jiawei Fu vd., “How is Fatalistic Determinism Linked to Depression? The Mediating Role of Self-Control and Resilience, The Mediating Role of Self-Control and Resilience”, *Personality and Individual Differences* 180 (2021); Ya Zhang-J. Hu, “Associations Among Fatalism, Depression, Anxiety and Stress in Chinese College Students”, *Social Behaviour and Personality* 52/6 (2024), 1-9; Bin Zuo vd., “The Influence of Stressful Life Events on Depression Among Chinese University Students: Multiple Mediating Roles of Fatalism and Core Self-Evaluations”, *Journal of Affective Disorders* 260 (2020), 84- 90; Fakhra Shahid vd., “Fatalism and Depressive Symptoms: Active and Passive Forms of Fatalism Differentially Predict Depression”, *J Relig Health* 59/6 (2020), 3211-3226.

⁴³⁸ Gordon Allport, *Olmaktan Oluşa*, çev. B. Sambur (Ankara: Katkı Yayınları, 2006), 123-124.

belirtmiştir.⁴³⁹ Din inanç esasları çerçevesinde bireyin yaşamına yansımaktadır. İnanç esaslarından biri olan kader inancı ise bu bağlamda bireyin hayat anlayışını ve tutumlarını şekillendirmede önemli bir rol oynamaktadır. Dini her ne olursa kişilerdeki kader anlayışının geleceğe karşı bakış açısını ve yaşamlarındaki doyumu etkilediği görülmüştür. Kader algısı bu çalışma da Mutezile, Cebriyye ve Ehl-i Sünnet şeklinde üç kategoride incelenmiştir. Mutezile kader algısı, bireydeki iradeye vurgu yapan bir anlayıştır. Bu algıya sahip bireyler hayatlarının tamamen kendi seçimleri doğrultusunda ilerlediği kanaatindedirler. Tercihlerinde aşkın bir gücün etkisinin olmadığını düşündükleri için sorumluluğun tamamen kendilerine ait olduğunu bilincindedirler. Doğruyu bulma ve seçim yapma süreçlerinde akli ön planda tutarlar. Çalışma sonucuna göre Mutezile kader algısına sahip bireylerin hayat memnuniyeti düzeyleri yüksek bulunmuştur. Bu durum, Mutezile kader anlayışının bireye sunduğu perspektifin onların yaşam doyumlarını artırdığını göstermektedir. Dolayısıyla bireyin hayatında daha fazla söz sahibi olması, yaşamdan duyduğu memnuniyeti artırmaktadır. Aynı zamanda Mutezile kader anlayışına sahip bireylerin gelecek kaygısı düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır. Buna göre, özgür irade ve sorumluluk vurgusunun, kaygı düzeyi üzerinde belirgin bir koruyucu ya da güçlendirici etkisi olmadığı söylenebilir. Bu durum, bireylerin gelecek kaygısının oluşumunda kader algısından ayrı olarak çok çeşitli psikososyal, çevresel ve kişisel faktörlerin etkili olduğunu düşündürmektedir. Dolayısıyla, Mutezile'nin özgür irade vurgusu, bireylerin kaygı düzeylerini şekillendiren karmaşık etkenler arasında tek başına anlamlı bir etken olmamaktadır. Ayrıca bu bulgu, kader anlayışının kaygı üzerindeki etkisinin dolaylı veya aracı değişkenlerle etkileşimli olabileceğine de işaret edebilir. Cebriyye kader algısında Mutezile'nin tam aksine tamamen dışsal güçlerin etkili olduğu ve insanın sorumluluk duygusunun işlevsiz kaldığı bir bakış açısı hakimdir. Bu düşünce yapısına sahip bireyler, yaşamdaki her olayın bir yaratıcı tarafından planlandığına inanırlar bu nedenle kendi hayatları üzerinde sınırlı bir etkileri olduğunu düşünürler. Bireyin seçim yapma ve yönlendirme gücü olmadığı için sorumluluk duyguları zayıftır. Bu durum Cebriyye kader algısına sahip bireylerin pasif bir konumda olduklarını göstermektedir. Araştırma sonuçlarına göre, Cebriyye kader anlayışına sahip bireylerin hayat memnuniyeti düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki tespit edilmemiştir. Buna göre, Cebriyye yaklaşımının bireye sunduğu bakış açısı onun yaşam doyumu üzerinde etkili olmamaktadır. Bu durumun aksine Cebriyye kader algısı gelecek

⁴³⁹ Rollo May, *Kendini Arayan İnsan*, çev. Kerem Işık (İstanbul: Okuyan Us Yayınları, 2013), 38.

kaygısıyla pozitif yönde seyretmektedir. Söz konusu anlayış, bireyden sorumluluk duygusunu almasına rağmen, hayatında kontrol sahibi olmaması nedeniyle mutsuzluk yaşadığını göstermektedir. Ayrıca, bu görüşte olan bireyler karşılaştıkları zorluklardan kaçınmayı seçtikleri için sorunlarla başa çıkma becerileri gelişmemekte ve bu durum yaşam memnuniyetlerini olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Mutezile ve Cebriyye kader algısının arasında konumlanan Ehl-i Sünnet anlayışı, insandaki irade duygusuyla yaratıcı etkinin birlikte hayata etki ettiğini savunmaktadır. Bu anlayışın düşünce yapısında insan bir noktaya kadar sorumludur. İnsanı aşan durumlarda yaratıcı, hayata müdahale ederek insanın yükünü hafifletir. Bu anlamda Ehl-i Sünnet yaklaşımını benimseyen bireylerin, bütün sorumluluğun kendilerine ait olmadığına farkında oldukları için tevekkül anlayışları kuvvetlidir. Böylece bu yaklaşıma sahip olan bireyler, üzerine düşen sorumlulukları yerine getirdikten sonra teslimiyet ve tevekkül anlayışıyla hareket ederler. Bu durum hayattaki denge unsurunu ön plana çıkarmaktadır. Araştırmanın sonucu bu durumu destekler niteliktedir. Nitekim Ehl-i sünnet yaklaşımına sahip bireylerin gelecek kaygısı düşük çıkmış buna karşılık hayat memnuniyetleri ise yüksek bulunmuştur. Bu sonuçlar hayatta denge vurgusunu ön plana çıkaran inanç veya düşünce sistemlerinin kaygı gibi olumsuz durumları hafiflettiğini ayrıca yaşamdaki doyumunu arttırdığını göstermektedir. Zira birey hem çaba sarf etme sorumluluğunu taşımakta hem de kontrolünün dışında gelişen durumlar karşısında tevekkül ile psikolojik bir rahatlama yaşamaktadır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Kaygı duygusu her insanda belirli düzeyde vardır ancak kaygının türü ve süresi insan yaşamını etkileyen önemli bir durumdur. Özellikle geleceğe yönelik kaygıların uzun sürmesi kişide birtakım ruhsal sıkıntılara yol açabilir. Üniversite öğrencileri bağlamında değerlendirildiğinde bu kaygının mesleki belirsizlikler, ekonomik endişeler, istihdam imkanları ve gelecek planlarına dair kararsızlıklar gibi faktörlerle daha belirgin hâle geldiği görülmüştür. Bununla birlikte değişen ve gelişen dünyada gelecek kaygısının sunmuş olduğu belirsizlikten kaçınmak imkânsız gibi görünmektedir. Dolayısıyla kişilerin kaygı durumları, yaşam doyumlarını etkilemektedir. Aynı zamanda bireyin yaşadığı kaygıyla başa çıkma biçimi, sahip olduğu dünya görüşü ve inanç sistemleriyle de yakından ilişkilidir. Özellikle kader anlayışı, bireyin geleceğe dair belirsizliklere nasıl yaklaştığını ve bu belirsizlikleri nasıl anlamlandırdığını belirlemede önemli bir etkidir. Farklı kader algılarına sahip bireylerin, geleceğe yönelik kaygı düzeylerinin ve yaşam memnuniyetlerinin de bu doğrultuda farklılık göstereceği düşünülmektedir.

Bu araştırmada gelecek kaygısı, kader algıları ve hayat memnuniyeti değişkenleri üniversite öğrencileri bağlamında incelenmiştir. Araştırma da öncelikle demografik değişkenler gelecek kaygısı, kader algıları ve hayat memnuniyeti ölçekleriyle birlikte analiz edilmiştir.

Cinsiyet değişkenine göre gelecek kaygısı, kadınlarda daha yüksek çıkmış ve 1. hipotez kabul edilmiştir. Literatürde yapılan çalışmalarda farklı sonuçlara rastlanmakla birlikte, kadınların kaygı düzeylerinin yüksek çıktığı bulgusu, bazı araştırmalarla örtüşmektedir. *Cinsiyet* değişkenine göre kader algısı sonuçları, erkeklerin Mutezile kader algısının, kadınlardan; kadınların Ehl-i Sünnet kader algısının ise erkeklerden daha yüksek olarak tespit edilmiştir. Çalışmanın 2. hipotezi de kabul edilmiştir. Bu bağlamda araştırma, literatürdeki aynı sonuçlar ile desteklenmiştir. Hayat memnuniyeti hususunda ise erkeklerin memnuniyet düzeyleri yüksek bulunmuş ve 3. hipotezde doğrulanmıştır. Bu bulgu literatürde yaygın olan eğilimin aksine, yalnızca bir çalışmayla teyit edilebilmiştir.

Yaş değişkenine dair analizlerin homojenliğini sağlamak amacıyla, veri toplama süreci sonrasında örneklem 20 yaş altı ve 20 yaş üstü olmak üzere iki kategoriye ayrılarak değerlendirilmiştir. Araştırma sonucuna göre yaş ile gelecek kaygısı arasında anlamlı bir farklılık görülememiş ve 4. hipotez reddedilmiştir. Literatür, farklı sonuçları içermektedir. Aynı sonuçların çıktığı çalışmalarla sonuç desteklenmiştir. Araştırma da

yaş ile kader algısına dair bulgular, yaşın ilerledikçe Ehl-i Sünnet kader algısının arttığını Mutezile kader algısının ise azaldığını göstermiştir. Bu anlamda 5. hipotez doğrulanmıştır. Araştırma sonucu, bazı araştırmalar tarafından desteklenirken bazılarıyla çelişmektedir. Hayat memnuniyeti ve yaş değişkenine ait bulgularda ise, yaş ile hayat memnuniyeti arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmemiş ve 6. hipotez reddedilmiştir. Araştırmanın sonucunu destekleyen çalışmalar bulunduğu gibi aksi çalışmalar da mevcuttur.

Sınıf değişkenine göre gelecek kaygısı düzeylerinin farklılaşmadığı tespit edilmiş ve bu anlamda 7. hipotez reddedilmiştir. Literatürdeki çalışmalarda, bu sonucu destekleyenler olduğu gibi aksi sonuçlarda bulunmuştur. Kader algıları sınıf değişkeni bağlamında değerlendirildiğinde üniversite 1. ve 2. sınıf öğrencilerinin Mutezile kader algısı, son sınıf öğrencilerinden; son sınıf öğrencilerin ise Ehl-i Sünnet kader algısı, üniversite 1. ve 2. sınıf öğrencilerinden daha yüksek çıkmıştır. Dolayısıyla çalışmanın 8. hipotezi doğrulanmıştır. Ancak, bu bulguyu doğrudan destekleyen herhangi bir çalışmaya ulaşılamamıştır. Bu araştırmanın literatüre katkı yapacağı düşünülmektedir. Hayat memnuniyeti düzeyleri ise üniversite 2. ve 3. sınıf öğrencilerinde diğer sınıf düzeyindeki öğrencilere göre daha yüksek çıkmıştır. Araştırmanın 9. hipotezi de böylece kabul edilmiştir. Alan yazındaki çalışmaların sonuçları farklılık göstermektedir.

Medeni durum değişkenine göre, gelecek kaygısı düzeylerinde anlamlı bir farklılık saptanmamıştır ve 10. hipotez de reddedilmiştir. Ancak literatürde bu konuyla ilgili farklı sonuçlara ulaşan çalışmalar vardır. Bazı araştırmalar bekar bireylerin, bazıları ise evli bireylerin kaygı düzeylerinin daha yüksek olduğunu ortaya koymuştur. Medeni durum ile kader algıları puanları arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir. Çalışmanın 11. hipotezi doğrulanmıştır. Literatürdeki çalışmalarda bu sonucu destekleyen, desteklemeyen ve hiçbir ilişkinin bulunmadığı araştırmalar da vardır. Hayat memnuniyeti düzeylerinde ise medeni hal ile hayat memnuniyeti arasında anlamlı bir farklılık görülmemiştir. Bu anlamda çalışmanın 12. hipotezi de reddedilmiştir. Literatürde, medeni durum ile yaşam doyumu arasında anlamlı bir farklılığın bulunduğu çalışmaların yanı sıra, bu durumun aksi çalışmalarda mevcuttur.

Çalışma durumu ile gelecek kaygısı arasında anlamlı bir farklılık bulunmamış ve 13. hipotez reddedilmiştir. Literatürde bu konuda farklı sonuçlar yer almaktadır. Bazı araştırmalar çalışan bireylerin, bazıları ise çalışmayan bireylerin kaygı düzeylerinin yüksek olduğu sonucuna ulaşmıştır. Çalışma durumu ile hayat memnuniyeti arasında da

benzer şekilde anlamlı bir fark bulunmamıştır. Araştırmanın 14. hipotezi doğrulanmıştır. Bu durum literatürdeki bazı araştırmalarla örtüşmekte, bazılarıyla ise farklılık göstermektedir.

Sosyo-ekonomik düzey bulgularına göre, düşük ve orta sosyo-ekonomik düzeye sahip bireylerin gelecek kaygısı puanları diğer gruplara kıyasla anlamlı biçimde daha yüksek bulunmuştur. Dolayısıyla 15. hipotez desteklenmiştir. Literatürde bu sonucu teyit eden çalışmalar bulunmakla birlikte anlamlı bir ilişkinin olmadığı araştırmalara da ulaşılmıştır. Örneklemen sosyo-ekonomik düzeyleri ile kader algılarında anlamlı derecede farklılık bulunmamaktadır. Bu anlamda çalışmanın 16. hipotezi doğrulanmıştır. Literatürde araştırma sonuçları farklılık göstermektedir. Hayat memnuniyeti düzeyleri beklendiği şekilde yüksek sosyoekonomik düzeydeki bireylerde daha yüksek çıkmıştır. Böylece 17. hipotezde desteklenmiştir. Araştırma sonucunu destekleyen sonuçlar olduğu gibi anlamlı bir ilişki bulunmayan çalışmalar da vardır.

Üniversite öğrenimi sırasında yaşanan yer değişkeniyle ilgili sonuçlara bakıldığında gelecek kaygısı düzeyleri, aile ve devlet yurdunda kalan bireylerde diğer gruplara göre daha yüksek çıkmıştır. Bu durumda çalışmanın 18. hipotezi doğrulanmıştır. Alan yazında bu sonucu destekleyen çalışmalar olduğu gibi farklı sonuçlar da bulunmaktadır. Kader algıları sonuçları incelendiğinde aile grubunun Mutezile ve Cebriye kader algısı alt boyutu puanlarının, diğer gruplara göre anlamlı düzeyde düşük; devlet yurdu grubunun ise Ehl-i Sünnet kader algısı alt boyutu puanlarının anlamlı düzeyde düşük olduğu tespit edilmiştir. Bu anlamda 19. hipotez doğrulanmıştır. Literatürde konuyla ilgili yeterli sayıda çalışma bulunmaması araştırmanın gerekliliği ve önemini pekiştirmektedir. Hayat memnuniyetine göre ise ev/apartta kalanların memnuniyet düzeylerinin diğer gruplara göre daha yüksek olduğu görülmüştür. Dolayısıyla 20. hipotez de kabul edilmiştir. Ev/apartta kalan öğrencilerin daha rahat bir ortamda kaldıkları için hayat memnuniyetlerinin yüksek olacağı düşünülmüştür ancak bu sonucu destekleyen bir çalışmaya ulaşılamamıştır. Buna karşılık literatürde bu sonucun aksini ortaya koyan ve anlamlı ilişkinin saptanmadığı çalışmalar da vardır.

Araştırmanın asıl amacı, gelecek kaygısı, kader algıları ve hayat memnuniyeti ilişkilerini incelemektir. Bu kapsamda yapılan analizlerde, gelecek kaygısı ile Cebriyeci kader algısı arasında pozitif yönlü, Ehl-i Sünnet kader algısı arasında ise negatif yönlü anlamlı ilişkiler bulunmuştur. Gelecek kaygısı toplam puanları ile hayat memnuniyeti arasında negatif yönde anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Ayrıca, Mutezile ve Ehl-i Sünnet

kader algıları ile hayat memnuniyeti düzeyleri arasında pozitif yönde anlamlı ilişkiler tespit edilmiştir. Bu bulgular doğrultusunda, araştırmanın 21., 22. ve 23. hipotezleri doğrulanmıştır.

Elde edilen bulgular doğrultusunda, gelecekte yapılacak araştırmalar ve uygulamalar için bazı öneriler sunulmuştur:

- Araştırma Türkiye’de bulunan ve ulaşabilen 472 gönüllü üniversite öğrencisiyle yapılmıştır. Bu nedenle, sonuçların tüm öğrencilere genellenmesi mümkün değildir. Gelecekte farklı üniversitelerde, farklı yaş ve sosyo-kültürel gruplarda yapılacak çalışmalarla daha kapsamlı sonuçlara ulaşılabilir.

- Araştırmada kullanılan ölçekler “Üniversite Öğrencilerinde Gelecek Kaygısı Ölçeği”, “Kader Algıları Ölçeği” ve “Hayat Memnuniyeti Ölçeği” ile sınırlıdır. İleride farklı ölçeklerin de kullanılacağı çalışmalar yapılabilir.

- Bu çalışmada Türkiye’de bulunan üniversite öğrencilerinin gelecek kaygısı, kader algısı ve hayat memnuniyeti düzeyleri nicel bir yöntemle incelenmiştir. İleride yapılacak olan çalışmalarda nitel yöntem veya teorik değerlendirmeler tercih edilebilir.

- Üniversitelerde, gelecek kaygısı yüksek olan öğrencilere yönelik stres yönetimi, kaygıyla başa çıkma teknikleri ve pozitif düşünce yapılarını destekleyen psikolojik destek ve rehberlik hizmetleri yaygınlaştırılabilir.

- Araştırmada kader algılarının öğrencilerin hayat memnuniyetleri üzerinde etkili olduğu görülmüştür. Bu nedenle, üniversitelerde psikolojik, manevi ve felsefi bakış açılarını geliştiren kader algısına ilişkin olumlu bakış açıları sunan eğitim programları veya bilgilendirici seminerler düzenlenebilir.

- Araştırmada sosyo-ekonomik düzey ile gelecek kaygısı arasında anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Bu durum, maddi zorluk yaşayan öğrencilerin daha fazla kaygı yaşadığını göstermektedir. Üniversitelerin ve devletin öğrencilere yönelik burs, maddi destek ve sosyal yardım projelerini artırması öğrencilerin psikolojik sağlığına olumlu katkılar sağlayabilir.

- Araştırma sonuçlarına göre, öğrencilerin barındıkları yerlerin şartları hayat memnuniyeti üzerinde etkili olmaktadır. Öğrenci barınma alanlarında yaşam kalitesinin artırılması bu yerlerdeki fiziki ve sosyal imkânların iyileştirilmesi öğrenci memnuniyetini yükseltecektir.

- Genç yetişkinler arasında artan gelecek kaygısı, ruh sağığını olumsuz etkileyebilmektedir. Üniversitelerde düzenlenecek olan konferans ve etkinliklerle bu kaygının nedenleri, etkileri ve başa çıkma yolları hakkında bilgi verilebilir. Özellikle geleceğı yönelik işsizlik problemi, istihdam imkânı ve meslek seçme stratejileri hakkında bilgilendirme yapılabilir.

Sonuç olarak bu çalışma, üniversite öğrencilerinin hayat memnuniyetini etkileyen önemli değişkenleri ve bu değişkenler arasındaki ilişkileri ortaya koymaktadır. Öneriler ve gelecekte yapılacak araştırmalar, öğrencilerin ruhsal sağıklarını olumlu yönde etkileyecek ve onların daha memnun bireyler olarak hem kendilerine hem de topluma katkıda bulunmalarına fayda sağılayacaktır.

KAYNAKÇA

- A. Emmons, Robert- McCullough, Michael E. “Counting Blessings Versus Burdens: An Experimental Investigation of Gratitude and Subjective Well-Being in Daily Life”. *Journal of Personality and Social Psychology* 84(2003), 377–389. <https://doi.org/10.1037//0022-3514.84.2.377>
- Abduh, Muhammed. “Kazâ ve Kader”. çev. Mehmet Akif Ersoy. *Marife Dini Araştırmalar Dergisi* 16/2 (2016), 377–378.
- Abdulhamid, İrfan. *İslam’da İ’tikadi Mezhepler ve Akaid Esasları*. çev. Mustafa Saim Yeprem. Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları, 5. Baskı, 2020.
- Abdullah, Che Haslina binti vd. “The Effectiveness of Generalized Anxiety Disorder Intervention through Islamic Psychotherapy: The Preliminary Study”. *Asian Social Science* 9/13 (2013), 157-162. <https://doi.org/10.5539/ass.v9n13p157>
- Akarsu, Bedia. *Ahlak Öğretileri*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 3. Baskı, 1982.
- Akdoğan, Tuba. *Kişilik ve Dindarlık Arası İlişkide Hayat Memnuniyetinin Aracı Rolünün İncelenmesi*. Ordu: Ordu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022.
- Akseki, Ahmet Hamdi. *İslâm Dîni: İtikât, İbadet ve Ahlâk*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1969.
- Allport, Gordon. *Olmaktan Oluşa*. çev. Bilal Sambur. Ankara: Katkı Yayınları, 2006.
- Altınayak, Serap Öztürk - Erkek, Zümrüt Yılan. “The Relationship between Midwifery Students’ Attitudes towards E-learning and Their Future Anxiety after 2023 Earthquakes in Türkiye”. *Anatolian Journal of Health Research* 5/1 (2024), 1-7. <https://doi.org/10.61534/anatoljhr.1392880>
- Amada, Geraldine S. vd. *University Full-Time and Working Students’ Life Satisfaction*. Philippines: Batangas State University, 2023.
- Andırın, Uğur. *Üniversite Sınav Sürecinde Kader Algısı ve Sınav Anksiyetesi İlişkisi*. İstanbul: İstanbul Gelişim Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020.
- Aristoteles. *Magna Moralia*. çev. Gurur Sev. İstanbul: Pinhan Yayıncılık, 2016.
- Aristoteles. *Nikomakhos’a Etik*. çev. Saffet Babür. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları, 1988.
- Arkonaç, Sibel Ayşen. *Psikoloji: Zihin Süreçleri Bilimi*. İstanbul: Alfa Yayınları, 2. Baskı, 1998.
- Armaner, Neda. *Psikopatolojide Dinî Belirtiler*. Ankara: Ayyıldız Matbaası, 1973.
- Arslantürk, Zeki- Arslantürk, Ertuğrul Hamit. *Uygulamalı Sosyal Araştırma Metot ve Teknikler SPPS*. İstanbul: Çamlıca Yayınları, 5. Baskı, 2021.
- Atay, Hüseyin. *Kuran’a Göre İman Esasları*. Ankara: Ajans Türk Matbaası, 1961.
- Aydın, Cüneyd. “Kader İnancının Savunma Mekanizması ve Dini Başa Çıkma Kavramları Açısından Değerlendirilmesi”. *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 35/1 (Haziran 2019), 101-122. <https://doi.org/10.14395/hititilahiyat.469645>
- Ayten, Ali - Ferhan, Hamza. “Forgiveness, Religiousness, and Life Satisfaction: An Empirical Study on Turkish and Jordanian University Students”. *Spiritual Psychology and Counseling* 1/1 (2016), 79-88. <https://doi.org/10.12738/spc.2016.1.0006>
- Ayten, Ali -Karagöz, Sema. “Religiosity, Spirituality, Forgiveness, Religious Coping as Predictors of Life Satisfaction and Generalized Anxiety: A Quantitative Study on Turkish Muslim University Students”. *Spiritual Psychology and Counseling* 6/1 (2021), 47-58. <https://doi.org/10.37898/spc.2021.6.1.130>

- Ayten, Ali vd. “Dini Başa Çıkma, Şükür ve Hayat Memnuniyeti İlişkisi: Hastalar, Hasta Yakınları ve Hastane Çalışanları Üzerine Bir Araştırma”. *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 12/2 (2012), 45–79.
- Ayten, Ali. “Din ve Sağlık: Bireysel Dindarlık, Sağlık Davranışları ve Hayat Memnuniyeti İlişkisi Üzerine Bir Araştırma”. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 13/1 (2013), 7–31.
- Ayten, Ali. “Dinî Bağlılık ve Dinî Kimliğin Ruh Sağlığına Katkısı Nedir? Din Eğitimi Alan Öğrenciler Üzerine bir İnceleme”. *Din, Erdem ve Sağlık*. ed. Ali Ayten. İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2015.
- Ayten, Ali. “Üniversite Öğrencilerinde Ölüm Kaygısı: Türk ve Ürdünlü Öğrenciler Üzerine Karşılaştırmalı Bir Araştırma”. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 9/4 (2009), 85-108.
- Ayten, Ali. *Din ve Sağlık: Kavram, Kuram ve Araştırma*. İstanbul: Marmara Akademi Yayıncılık, 2. Baskı, 2020.
- Ayten, Ali. *Erdeme Dönüş: Psikoloji ve Mutluluk Yolu*. İstanbul: İz Yayıncılık, 2. Baskı, 2015.
- Ayten, Ali. *Mutluluğun Peşinde: Hayata ve Anlama Dair*. İstanbul: Çamlıca Yayınları, 3. Baskı, 2022.
- Ayten, Ali. *Tanrıya Sığınmak*. İstanbul: İz Yayıncılık, 2012.
- Bağcı, Hüseyin Musa. *İnsanın Kaderi: Hadislerin Telkin Ettiği Kader Anlayışı*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2. Baskı, 2013.
- Bahadır, Abdülkerim. “Ergen Kişiliği Bağlamında Din- Kişilik İlişkisi”. *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 14/14 (Mart 2002).
- Bahadır, Abdülkerim. *İnsanın Anlam Arayışı ve Din: Logoterapik Bir Araştırma*. İstanbul: İnsan Yayınları, 2002.
- Bâkılânî, Ebû Bekir Muhammed. *et-Temhîd*, thk. İmadeddin Ahmed Haydar. Beyrut: Kültürel Kitaplar Vakfı, 1987.
- Bandura, Albert. “Self-efficacy Conception of Anxiety”. *Anxiety and Self-focused Attention*, ed. Ralf Schwarzer - Richard Wicklund. Chur: Harwood Academic Press, 1991.
- Bandura, Albert. “The Reconstrual of ‘Free Will’ From the Agentic Perspective of Social Cognitive Theory”. *Are We Free? Psychology and Free Will*. ed. John Baer vd. Oxford: Oxford University Press, 2008.
- Batman, Elif, *Yaşamın Zorluklarıyla Başa Çıkma Kader İnancının Rolü*. Adana: Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2008.
- Baydar, Ahmet, *Kur’an Açısından Korku ve Büyü*. İstanbul: Beyan Yayınları, 1999.
- Baymur, Balkış Feriha. *Genel Psikoloji*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi, 15. Basım, 2020.
- Besalel, Yusuf, *Yahudilik Ansiklopedisi*. İstanbul: Gözlem ve Gazetecilik Basın ve Yayın A.Ş., 2001.
- Binbaşoğlu, Cavit, *Eğitim Psikolojisi*. Ankara: Yargıcı Matbaası, 9. Baskı, 1995.
- Bradburn, Norman Marshall *The Structure of Psychological Well-Being*. Chicago: Aldine Publishing Company, 1969.
- Budak, Selçuk. *Psikoloji Sözlüğü*. Ankara Bilim ve Sanat Yayınları, 2000.
- Bulut, Sefa - Subaşı, Mustafa, “Pozitif Psikolojiye Giriş”. *Pozitif Psikoloji*. ed. Sefa Bulut. Ankara: Nobel Yayınları, 2020.
- Campo, Juan Eduardo. “Islamic Thought”. *Britannica Encyclopedia of World Religions*. Chicago, ABD: Encyclopedia Britannica, Inc, 2006.
- Campo, Juan Eduardo. “Predestination”. *Britannica Encyclopedia of World Religions*. Chicago, ABD: Encyclopedia Britannica, Inc, 2006.

- Camuzcu, Hale. *Kader Algısı ve Adil Dünya İnancı İlişkisi: Zihinsel Engellilerin Bakımını Üstlenen Kişiler Üzerine Nicel Bir Araştırma*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2023.
- Csikszentmihalyi, Mihaly. *Akış: Mutluluk Bilimi*. çev. Semra Kunt Akbaş. Ankara: HYB Yayınları, 2005.
- Cüceloğlu, Doğan. *İnsan ve Davranışı: Psikolojinin Temel Kavramları*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1996.
- Cürcânî, Ali İbn Muhammed es-Seyyid eş-Şerif. *Kitabü't-Ta'rîfât*. çev. Arif Erkan. İstanbul: Bahar Yayınları, 1997.
- Çağatay, Neşet - Çubukçu, İbrahim Ağâh. *İslam Mezhepleri Tarihi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1985.
- Çağrıçı, Mustafa. "Hüzn". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.
- Çağrıçı, Mustafa. "Saadet". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 2008.
- Çalışkan, Büşra Korkmaz. *Kader Algısı ve Otoriteriyen Kişilik Arasında İlişki Üzerine Bir İnceleme*. İstanbul: İbn Haldun Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021.
- Çelebi, İlyas. "Mutezile". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 31/391-401. Ankara: TDV Yayınları, 2020.
- Çelik, Hüseyin. "Kur'an'da Kader İnancı". *Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3/2 (Aralık 2015), 11-46.
- Çetinceli, Koray -Tüzün, Pınar. "The Relationship between Unemployment Anxiety, Life Satisfaction and Psychological Well-being of University Students". *Current Perspectives in Social Sciences* 26/1 (2022), 21-30. <https://doi.org/10.54614/JSSI.2022.952094>
- Çınar, Pınar. *Üniversite Öğrencilerinin Benlik Saygıları, İş ve Eğitime Yönelik Beklentileri ve Üniversite Yaşamı Memnuniyetleri*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018.
- Çolak, İpek Ceren. *Ebeveyn Kaybı Yaşama, Psikolojik İyi Oluş ve Kader Algısı İlişkisi Üzerine Bir Nicel Araştırma*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2024.
- Çuhadaroğlu, Figen. "Üniversite Gençlerinde Kimlik Bocalamaları". *Üniversite Gençliğinde Uyum Sorunları Sempozyumu Bilimsel Çalışmaları*. Ankara: Bilkent Üniversitesi Psikolojik Danışma ve Araştırma Merkezi, 1989.
- Dağıstan, Ali, "Gençlik Sorunları ve Toplum", *Gençlik ve Toplum Konulu Bilimsel Toplantı Konuşmaları* yay. haz. T.C. Gençlik ve Spor Bakanlığı, Gençlik Hizmetleri Genel Müdürlüğü. Ankara: Gençlik ve Spor Bakanlığı, 1982.
- Darwish, Mona Ali Abu vd. "Future Career Anxiety and Its Relationship with Marital Distress Among the Al-Hussein Bin Talal University Students". *Iran J Psychiatry Behaviour Sciences* 15/1 (2021), 1-6. <https://doi.org/10.5812/ijpbs.101398>
- Demir, Rukiye. "Ebelik Bölümü Öğrencilerinin Gelecekle İlgili Kariyer Planları ve Kaygıları". *BANÜ Sağlık Bilimleri ve Araştırmaları Dergisi* 6/1 (2024), 43-53. <https://doi.org/10.46413/boneyusbad.1339520>
- Demir, Sevda. "The Mediatory Role of Self-Esteem in the Effect of Learned Helplessness on Future Anxiety: A Research on Faculty of Health Sciences Students". *Ekev Akademi Dergisi* 96 (2023), 260-278. <https://doi.org/10.17753/sosekev.1386781>
- Demirbaş, İbrahim vd. "Sosyal Bilgiler Öğretmeni Adaylarının Gelecek Kaygılarının Belirlenmesi". *Gençlik Araştırmaları Dergisi* 11 /30 (2023), 39-49. <https://doi.org/10.52528/genclikarastirmalari.1271105>

- Demircan, Adnan. (ed.). *Kader Nedir? Ne Değildir?*. Ankara: Fecr Yayınları, 2019.
- Demirkan, Yüksel. *Hasta ve Yakınlarında Kader Algısının Belirlenmesi ve Bazı Demografik Değişkenler Bakımından İncelenmesi*. Hakkâri: Hakkâri Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2024.
- Devellioğlu, Ferit. *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. Ankara: Aydın Kitabevi, 26. Baskı, 2010.
- Diener, Ed – Biswas Diener, Robert. *Happiness: Unlocking the Mysteries of Psychological Wealth*. Singapur: Blackwell Publishing, 2008.
- Diener, Ed – Seligman, Martin Elias Peter “Beyond Money: Toward an Economy of Well Being.”. *Psychological Science in the Public Interest* 5/1 (2004), 1–31. <https://doi.org/10.1111/j.0963-7214.2004.00501001.x>
- Diener, Ed vd. “Factors Predicting the Subjective Well-Being of Nations”. *Journal of Personality and Social Psychology* 69 (1995), 851–864. <https://doi.org/10.1037//0022-3514.69.5.851>
- Diener, Ed vd. “Happiness”. *Handbook of Individual Differences in Social Behavior*, ed. Mark R. Leary-Rick H. Hoyle, 147–160. New York: Guilford Press, 2009.
- Diener, Ed vd. “Subjective Well-Being: Three Decades of Progress”. *Psychological Bulletin* 125 (1999), 276–302. <https://doi.org/10.1037//0033-2909.125.2.276>
- Diener, Ed vd. “The Objective Benefits of Subjective Well-Being”. *World Happiness Report 2013*. ed. John Helliwell vd.1–20. New York: UN Sustainable Development Solutions Network, 2013.
- Diener, Ed. “Subjective Well-Being”. *Psychological Bulletin* 95/3 (1984), 542–575. <https://doi.org/10.1037//0033-2909.95.3.542>
- Doğan, Mebrure. “Üniversite Öğrencilerinin Kader Algıları: Metaforik Bir Araştırma”. *Kader* 19/2 (Aralık 2021), 645-677. <https://doi.org/10.18317/kaderdergi.1010464>
- Doğan, Mebrure. *Sabır Psikolojisi: Pozitif Psikoloji Bağlamında Bir Araştırma*. İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2016.
- Dursun, Salih – Serpil, Aytaç. “Üniversite Öğrencileri Arasında İşsizlik Kaygısı”. *Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 28/1 (2009), 71–84.
- Düzgün, Şaban. “Kader’i Farklı Kategoriler İçinde Okumanın İmkânı”. *Kader Kelam Araştırmaları Dergisi* 11/2 (Temmuz 2013), 1-10.
- Ed, Mendelowitz vd. “Varoluşçu Psikoterapi”. *Modern Psikoterapiler*. ed. Raymond J. Corsini- Danny Weddings çev. Esra Güzelyazıcı vd. İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2012.
- Ekşi, Aysel. *Gençlerimiz ve Sorunlarımız*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1982.
- el- Belhî, Ebu Zeyd Ahmed. *Beden ve Ruh Sağlığı*. çev. Muhammed Uysal. İstanbul: Endülüs Kitap, 2018.
- el- İsfahânî, Râğıb. *Müfredat Kur’an Kavramları Sözlüğü*. çev. Mustafa Yıldız.
- el-Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu’fî. *Sahih-i Buhari ve Tercemesi*. çev. Mehmet Sofuoğlu. İstanbul: Ötüken Yayınları, 1989.
- el-Gazzâlî, Ahmed. *Mizanü’l-Amel*. Kahire: Dârü’l-Maarif, 1964.
- el-Kuşeyrî, Ebü’l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim. *Sahih-i Müslim ve Tercemesi*. çev. Mehmet Sofuoğlu. İstanbul: İrfan Yayınevi, 1988.
- Epiktetos. *Düşünceler ve Yorumlar*. çev. Özge Özköprülü. İstanbul: İnkılap Kitabevi, 2020.
- Erdoğan, İrfan. “İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Öğretmenlik Mesleğine Yönelik Tutumları ile Mesleki Kaygıları Arasındaki İlişki”. *Eskiyeni* 45 (Eylül 2021), 797-818. <https://doi.org/10.37697/eskiyeni.954088>

- Eren, Hasan vd. Türkçe Sözlük. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1988.
- Ericek Maraşlıoğlu, Şerife. “Geleceğe İlişkin Kaygıların Dindarlık Yönelimiyle İlişkisi”. *Premium E-Journal of Social Sciences* 7/29 (2023), 319–325. <https://doi.org/10.37242/pejoss.4380>
- Erikson, Erik H. *Childhood and Society*. London: Paladin Grofton Books, 1993.
- Esmailinasab, Maryam vd. “Emotion Regulation and Life Satisfaction in University
- Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Erzurum: Zafer Form Ofset Yayınevi, 2016.
- et-Tirmizî, Ebû İsmâ Muhammed b. İsmâ b. Sevre (Yezîd). *Sünen-i Tirmizî Tercemesi*. haz. Abdullah Parlıyan. Konya: Konya Kitapçılık, 2004.
- Fârâb., *el-Medînetü'l- Fâzıla*. çev. Yaşar Aydın. İstanbul: Litera Yayıncılık, 2021.
- Fatalism Differentially Predict Depression”. *J Relig Health* 59/6 (2020), 3211-3226. <https://doi.org/10.1007/s10943-020-01024-5>
- Fazlur Rahman. “Islam: An Overview”. *Encyclopedia of Religion*. ed. Jones Lindsay. 7/4567 - 4569. U.S.A: Macmillan Reference U.S.A, 2. Baskı, 2005.
- Fettah, İrfan Abdülhamid. “Cebriyye”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 7/205-208. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.
- Fowler, James William “İman Bilincinin Evreleri”. çev. Ali Ulvi Mehmedoğlu. *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 19 (2000), 85-104.
- Frankl, Victor E. *İnsanın Anlam Arayışı*. çev. Selçuk Budak İstanbul: Okuyan Us Yayınları, 2019.
- Franklin, Monica D. vd. “Religious Fatalism and its Association with Health Behaviours and Outcomes”. *American Journal of Health Behaviour* 31/6 (2007), 563-572. <https://doi.org/10.5993/AJHB.31.6.1>
- Freud, Sigmund. *Endişe*. çev. Leyla Özcengiz. İstanbul: Dergâh Yayınları, 1992.
- Freud, Sigmund. *Psikanalize Giriş*. çev. Günsel Koptagel İlal. İstanbul: Star Yaprak Yayınları, 1993.
- Freud, Sigmund. *Uygarlığın Huzursuzluğu*. çev. Haluk Barışcan. İstanbul: Metis Yayınları, 4. basım, 2011.
- Fromm, Erich. *Erdem ve Mutluluk: Ahlak Psikolojisi Üzerine Bir İnceleme*. çev. Ayda Yörükân. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1993.
- Fromm, Erich. *Escape from Freedom*. USA: Avon Books, 1969.
- Fromm, Erich. *Psikanaliz ve Din*. çev. Elif Erten. İstanbul: Say Yayınları, 6. baskı, 2019.
- Fu, Jiawei vd. “How is Fatalistic Determinism Linked to Depression? The Mediating Role of Self-Control and Resilience the Mediating Role of Self-Control and Resilience”. *Personality and Individual Differences* 180 (2021). <https://doi.org/10.1016/j.paid.2021.110992>
- Gall, Andre Le. *Anksiyete ve Kaygı*. çev. İsmail Yerguz. Ankara: Dost Kitabevi Yayınları, 2006.
- Gashi, Feim. “Dua ve Hayat Memnuniyeti Üzerine Karşılaştırmalı Bir Araştırma (Kırklareli Üniversitesi İlahiyat Fakültesi ve Fen-Edebiyat Fakültesi Öğrencileri Örneği)”. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 25/2 (Ağustos 2016), 1-29.
- Gashi, Feim. “Türkiye’de Eğitim Gören Balkan Ülkeleri Öğrencilerinin İntihara Bakışı ve Hayat Memnuniyeti”. *İhya Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi* 5/2 (Temmuz 2019), 522-552.
- Geçtan, Engin. *İnsan Olmak*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 20. basım, 1999.
- Gedikli Erman - Akdoğan Rabia, “Sağlık Yönetimi Öğrencilerinin Gelecek Kaygısı ile Mutluluk Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi”. *Abant Sağlık Bilimleri ve Teknolojileri Dergisi*, 3 /3 (2023), 1-12.

- Geylani Merve- Yıldız Cennet Çiriş, “Üniversite Öğrencilerinde Gelecek Kaygısı Ölçeğinin Geliştirilmesi: Geçerlik ve Güvenirlilik Çalışması”. *İnönü Üniversitesi Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 10/1 (2022), 284-300. <https://doi.org/10.33715/inonusaglik.1011330>
- Goldstein, Earl Bruce. *Sensation and Perception*. Belmont CA: Wadsworth Cengage Learning, 8. baskı, 2010.
- Göcen, Gülüşan. “Türkiye’de Din Psikolojisi Çalışmalarında Dindarlık ve Kaygı İlişkisi”. *Ekev Akademi Dergisi* 15/46 (2011), 1-16.
- Göcen, Gülüşan. *Şükür: Pozitif Psikolojiden Din Psikolojisine Köprü*. İstanbul: DEM Yayınları, 2014.
- Gökalp, Murat. “Investigation of Life Satisfaction of University Students According to Various Variables”. *The Turkish Online Journal of Educational Technology*, Special Issue for IETC-ITEC-INTE 2 (2019), 191-204.
- Göktepe, Ayşe Kaya. *Dini İçerikli Müzik Terapinin Üniversite Öğrencilerinde Duygu Durumu, Kaygı ve Algılanan Stres Düzeyi Üzerinde Etkisi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2018.
- Güler Abdurrahim, “Benlik Saygısı ve Yaşam Memnuniyeti İlişkisi: Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Öğrencileri Örneği”. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* 37/2 (2020), 321-329. <https://doi.org/10.32600/huefd.687279>
- Gürkan, Salime Leyla. “Yahudilik”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 43/226-232. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Havighurst, Robert. *Developmental Tasks and Education*. New York: David McKay Company, 3. Baskı, 1972.
- Hayta, Akif. *Gençlik Din ve Değerler Psikolojisi*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2002.
- Hefferon, Kate. - Boniwell, Ilona. *Positive Psychology: Theory, Research and Applications*. New York: McGraw-Hill, 2011.
- Heidegger, Martin. *Varlık ve Zaman*. çev. Kaan Harun Ökten. İstanbul: Agora Kitabevi, 2. Baskı, 2011.
- Helliwell, John F. “Well-Being and Social Capital: Does Suicide Pose a Puzzle?”. *Social Indicators Research* 81/3, 455-496. <https://doi.org/10.1007/s11205-006-0022-y>
- Hornby, Albert Sydney. *Oxford Advanced Learner’s Dictionary*. Oxford: Oxford University Press, 9. Baskı, 2015.
- Horney, Karen. *Neurosis and Human Growth*. New York: Norton, 1950. Horozcu, Ümit. *Din Psikolojisi*. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2015.
- Hökelekli, Hayati. *Din Psikolojisi*. Ankara: TDV Yayınları, 16. Baskı, 2021.
- Hu J, Zhang Ya. “Fatalism and Depressive Symptoms among Chinese College Students: Mediation Models of Locus of Control and Positive Coping”. *Heliyon* 10/6 (2024), 1-8. <https://doi.org/10.1016/j.heliyon.2024.e27617>
- Hu J, Zhang Ya. “Associations among Fatalism, Depression, Anxiety and Stress in Chinese College Students”. *Social Behaviour and Personality* 52/6 (2024), 1-9. <https://doi.org/10.2224/sbp.13116>
- Hui C, Harry vd. “Bereavement hits harder on those who believe in fate”. *Journal of Social and Clinical Psychology* 35/8, (2016), 609-628. <https://doi.org/10.1521/jscp.2016.35.8.609>
- Hutchins, Robert M. (ed.). *The Major Works of Sigmund Freud*. Chicago: Encyclopaedia Britannica, 1952.
- İşık, İsmail. *Takdir Olgusu, Kader Algısı, Yazgı Yanılgısı*. Ankara: Gece Kitaplığı, 2018.

- İbn Fâris, Ahmed b. Fâris b. Zekerıyyâ. *Mu'cemü Makâyisi'l-Luğa*. thk. Abdusselam Muhammed Hârûn. Beyrut: Dâru'l-Fıkr, 1399/1979.
- İbn Kesîr. *Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsîri*. çev. Bekir Karlığa-Bedrettin Çetiner. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1983.
- İbn Manzur, Muhammed b. Mükrim. *Lisânu'l-Arab*. thk. Abdullah Kebir vd. Kahire: Dâru'l-Maârif, 1999h.
- İbn Miskeveyh. *Mutluluk ve Felsefe: Tertibu's-sa'adat ve Menazilu'l-ulum*. çev. Hümeıra Özturan. İstanbul: Klasik Yayınları, 2017.
- İbn Miskeveyh. *Tehzîbu'l-Ahlâk*. çev. Abdülkadir Şener vd. İstanbul: Büyüyen Ay Yayınları, 2017.
- İlişkinin İncelenmesi". *Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9/1 (Haziran 2022), 327-353. <https://doi.org/10.46353/k7auifd.1090203>
- İstanbul: Çıra Yayınları, 2017.
- İstanbul: TDV Yayınları, 1997.
- İzmirli, İsmâîl Hakkı. *Yeni İlm-i Kelam*. İstanbul: Şehzâdebaşı Evkâf-ı İslâmiyye Matbaası, Matbaa-i Âmire, 1339-1343/1921-1925.
- Jung, Carl Gustav. *Man and His Symbols*. New York: Doubleday, 1969.
- Jung, Carl Gustav. *Memories, Dreams, Reflections*. London: Fontana, 1961.
- Kandemir, Yusuf. *Kader İnancının Psikoterapik Açısından Fonksiyonu*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006.
- Kapteyn, Arie vd. "Life Satisfaction". *International Differences in Well-Being*. ed. Ed Diener vd. 70-72. New York: Oxford University Press, 2010.
- Kara, Elif. *Öğrenilmiş Çaresizlik Davranışının Genellenme Derecesi ile Kader İnancı Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*. Samsun: Ondokuzmayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2009.
- Kara, Mustafa. "Havf". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 16/528-531.
- Karaca, Faruk vd. "Kader Algıları Ölçeği". *V. Uluslararası Multidisipliner Çalışmaları Sempozyumu (Isms) Tam Metin Kitabı*. ed. Serdar Salman -Zafer Gölen. 333- 343. Ankara: Gece Kitaplığı, 2018.
- Karaca, Faruk vd. "Şükür, Kaygı ve Psikolojik İyi Hal Arasındaki İlişkiler Üzerine Deneysel Bir Çalışma: Şükür Eğitimi". *Bilimname* 52 (2024/2), 571-597. <https://doi.org/10.28949/bilimname.1493337>
- Karaca, Faruk. "Kader Algısı Ruh Sağlığı İlişkisi Üzerine Empirik Bir Araştırma". *İslami Araştırmalar Dergisi* 19/3 (2006), 479-489.
- Karaca, Faruk. *Dini Gelişim Psikolojisi*. İstanbul: Kitapyurdu Doğrudan Yayıncılık, 2022.
- Karagöz, İsmail vd. *Dini Kavramlar Sözlüğü*. ed. İsmail Karagöz. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 7. Baskı, 2017.
- Karakulak, Leyla Şafak. *Üniversite Son Sınıf Öğrencilerinin Geleceğe Karşı Belirsizlik ve Kaygı Düzeylerinin Yaşam Doyumları Üzerindeki Etkisi*. İstanbul: İstanbul Gelişim Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021.
- Karaman Mesut – Karatepe, Hilal Kuşcu. "Hemşirelikte Gelecek Kaygısının Kariyer İyimserliği Üzerindeki Etkisi". *BANÜ Sağlık Bilimleri ve Araştırmaları Dergisi* 6/1 (Nisan 2024), 32-42. <https://doi.org/10.46413/boneyusbad.1334028>
- Karaman, Hayrettin vd. *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 6. Baskı, 2017.
- Karasar, Niyazi. *Bilimsel Araştırma Yöntemi: Kavramlar, İlkeler, Teknikler*. Ankara: Nobel Yayınları, 23. Baskı, 2012.
- Karşlı, Necmi. "İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinde İşsizlik Kaygısı Ve Dindarlık". *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10/20 (Temmuz 2021), 220-249.

- Kartopu, Saffet. *Kaygının Kader Algıları ile İlişkisi (Kahramanmaraş Örneği)*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2012.
- Kaya, Mahmut. *Kindî Felsefî Risâleler*. İstanbul: Klasik Yayınları, 2002.
- Kaya, Mevlüt - Varol, Kübra. “İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Durumluk-Sürekli Kaygı Düzeyleri ve Kaygı Nedenleri (Samsun Örneği)”. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 17/17 (Eylül 2004), 31-63. <https://doi.org/10.17120/omuifd.53984>.
- Kerimov, Eldar. *Üniversite Öğrencilerinde Dini Tutum ve Yaşam Doyumunun Mutluluk Üzerindeki Rolü (Azerbaycan Örneği)*. Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Birimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, 2020.
- Keser, A., “İş Doyumu ve Yaşam Doyumu İlişkisi: Otomotiv Sektöründe Bir Uygulama”. *Çalışma ve Toplum Ekonomi ve Hukuk Dergisi* 4 (2005), 77-95.
- Kıraç, Ferdi. *Dindarlık Eğilimi, Varoluşsal Kaygı ve Psikolojik Sağlık*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2007.
- Kırkbir, Fatih-Zengin, Samet. “Investigation of Life Satisfaction and Psychological Health of University Students According To Their Sports Participation Experiences”. *International Journal of Eurasian Education and Culture* 7/18 (2022), 1499-1512 <https://doi.org/10.35826/ijoecc.612>.
- Kierkegaard, Soren. *Kaygı Kavramı*. çev. Vefa Taşdelen. Ankara: Hece Yayınları, 2004.
- Kilit, Nurun Nisa. *Kader Algısı - Psikolojik İyi Oluş İlişkisi Üzerine Bir Araştırma, Kitabı Mukaddes*. İstanbul: Kitabı Mukaddes Şirketi, 1993.
- Koç, Ayşe. *Kaygı Belirtilerinin Belirsizliğe Tahammülsüzlük, Bilişsel Duygu Düzenleme Stratejileri ve Kader Algısı Açısından İncelenmesi*. İstanbul: İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2023.
- Koçanoğlu, Aysel. *Personal Meanings of Death and Religiosity as Predictors of Death Anxiety and Death Fear of University Students*. Ankara: Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2005.
- Koçeroğlu, Rümeysa vd. “Spor Bilimleri Fakültesi Öğrencilerinin Akademik Başarılarının Umutsuzluk Düzeyi ve Gelecek Kaygısı Üzerine Etkisi”. *Göbeklitepe Eğitim ve Spor Bilimleri Dergisi* 3/1 (2024), 1-11. <https://doi.org/10.33468/sbsebd.361>
- Köknel, Özcan. “Gençlik Çağının Psiko-Sosyal Nitelikleri”. *Gençlik ve Toplum Konulu Bilimsel Toplantı Konuşmaları*. yay. haz. T.C. Gençlik ve Spor Bakanlığı Gençlik Hizmetleri Genel Müdürlüğü. 25-26. Ankara: Gençlik ve Spor Bakanlığı, 1982.
- Köknel, Özcan. *Kaygıdan Mutluluğa Kişilik*. İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi, 14. Baskı, 1997.
- Kur'an Yolu Meâli*. haz. Hayrettin Karaman. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2014.
- Kuşeyrî, Abdülkerîm b. Hevâzin. *Risâletü'l-Kuşeyrî*. çev. Ali Arslan. İstanbul: Arslan Yayınları, 2. Baskı, 1980.
- Kutluay, Yaşar. *İslam ve Yahudi Mezhepleri*. İstanbul: Anka Yayınları, 2. Basım, 2001.
- Küçükcan, Talip - Köse Ali. *Doğal Afetler ve Din: Marmara Depremi Üzerine Psiko-Macit, Mustafa, “Üniversite Öğrencilerinde Tükenmişlik ve Yaşam Tatmini: KSÜ Öğrencileri Üzerine bir Çalışma”. Optimum Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi* 8/2 (Temmuz 2021), 263-290. <https://doi.org/10.17541/optimum.872828>
- Macit, Mustafa. “Sosyal Bir Fenomen Olarak Kadercilik (Kaderciliğin Toplumsal Boyutları ve Etkileri Üzerine Sosyolojik Bir Değerlendirme)”. *tabularasa felsefe & teoloji* 7/19 (2007), 143-163.
- Macit, Mustafa. *Boyun Eğme-Başa Çıkma Sarkacında Kadercilik: Sosyal Psikolojik Bir Yaklaşım*. İstanbul: Ötüken Yayınları, 2014.

- Macleod, Andrew K. vd. "Worry is Reasonable: The Role of Explanations in Pessimism About Future Personal Events". *Journal of Abnormal Psychology* 100/4 (1991), 478-486. <https://doi.org/10.1037//0021-843X.100.4.478>
- Maslow, Abraham. *Motivation and Personality* New York: Harper and Row Publishers 1954.
- Maslow, Abraham. *İnsan Olmanın Psikolojisi*. çev. Okhan Gündüz. İstanbul: Kuraldışı Yayınları, 2001.
- Matarneh, Ahmed Jibreel - Altrawneh, Amal. "Constructing a Scale of Future Anxiety For the Students at Public Jordanian Universities". *International Journal of Academic Research Part B* 6/5 (2014), 180-188. <http://dx.doi.org/10.7813/2075-4124.2014/6-5/B.27>
- Mâtürîdî, Ebû Mansûr. *Kitâbü't-Tevhîd*. çev. Bekir Topaloğlu. Ankara: TDV İslam Araştırmaları Merkezi Yayınları, 2002.
- Mâverdî, Ebû'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Habîb el-Basrî. *Edebü'd-Dünya ve'd-Din*. çev. Ersan Urcan. İstanbul: İlk Harf Yayınevi, 2018.
- May, Rollo. *Kendini Arayan İnsan*. çev. Ayşen Karpat. İstanbul: Kuraldışı Yayınları, 1997.
- May, Rollo. *Kendini Arayan İnsan*. çev. Kerem Işık. İstanbul: Okuyan Us Yayınları, 2013.
- May, Rollo. *Özgürlük ve Kader*. çev. Ali Babaoğlu. İstanbul: Okuyan Us Yayınları, 2017.
- Mendelowitz, Ed vd. "Varoluşçu Psikoterapi". çev. Esra Güzelyazıcı vd., *Modern Psikoterapiler*, ed. Raymond Joseph Corsini – Danny Weddings. 471-473. İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2012.
- Merleau-Ponty, Maurice. *Algılanan Dünya*. çev. Ömer Aygün. İstanbul: Metis Yayınları, 2014.
- Meşkûr, Cevad. *Mezhepler Tarihi Sözlüğü*. çev. Mehmet Mahfuz Söylemez vd. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2011.
- Mikdat, Yalçın. *Mutluluk Yolu ve Felsefesi*. çev. Sabri Hizmetli. İstanbul: İlmi Neşriyat, 1994.
- Molin, Ronald. "Future Anxiety: Clinical Issues of Children in the Latter Phases of Foster Care". *Child and Adolescent Social Work Journal* 7 (1990), 501-512. <https://doi.org/10.1007/BF00756080>
- Morgan, Clifford Thomas *Psikolojiye Giriş*. çev. Hüsnü Arıcı vd. Konya: Eğitim Kitabevi, 19. Baskı, 2011.
- Morris, Tom. *Gerçek Başarı*. çev. Alev Önder. İstanbul: Sistem Yayıncılık, 1998. Myers, David Guy – Diener, Ed. "Who is Happy?". *Psychological Science* 6/1 (1995) 10-19. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9280.1995.tb00298.x>
- Namlı, Abdullah. *Kader İnancının Dini Temelleri*. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2019.
- Neugarten, Bernice Levin vd. "The Measurement of Life Satisfaction". *Journal of Gerontology* 16/2 (1961), 134-143. <https://doi.org/10.1093/geronj/16.2.134>
- Oktay, Erkan vd. *Çalışan Öğrencilerin Hayattan Memnuniyetlerinin Araştırılması*. Okumuş, Namık Kemal. "Ezelî Yazgı Algısının Kadîm Telakkîleri". *Marife Dini Araştırmalar Dergisi* 14/2 (Ağustos 2014), 173-191.
- Omay, Zeynep Meltem. *Üniversite Öğrencilerinin Öz-Anlayış Düzeylerinin Hayat Memnuniyeti ve Dindarlık Yönelimleri Açısından İncelenmesi: M.Ü. İlâhiyat Fakültesi Öğrencileri Örneği*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Onat, Hasan -Sönmez, Kutlu (ed.). *İslam Mezhepleri Tarihi*. Ankara: Grafiker Yayınları, 2015.

- Öner, Necla -Le Compte, Ayhan. *Süreksiz Durumluk / Sürekli Kaygı Envanteri El Kitabı*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, 1985.
- Özbolat, Abdullah - Kartopu Saffet. “İsyan ile Teslimiyet Arasında: Ağıtlarda Kader İnancı”. *Turkish Studies - International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* 7/3 (2012). <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.3596>
- Özer, Kadir. *Kaygı Sınanma Durumuyla Baş Edebilme*. İstanbul: Sistem Yayıncılık, 2002.
- Paçacı, Mehmet vd. (ed.). *Hayat Rehberi Kur'an: Konulu Tefsir*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2. Baskı, 2021.
- Pavot, William - Diener, Ed. “Review of the Satisfaction with Life Scale”. *Psychological Assessment* 5/2 (1993), 164-165. <https://doi.org/10.1037//1040-3590.5.2.164>
- Pavot, William vd. “Further Validation of the Satisfaction with Life Scale: Evidence for the Cross-Method Convergence of Well-Being Measures”. *Journal of Personality Assessment*, 57/1 (1991), 149-161. https://doi.org/10.1207/s15327752jpa5701_17
- Pazarlı, Osman. *Din Psikolojisi*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1982. Peker, Hüseyin. *Din Psikolojisi*. İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2008.
- Peker, Hüseyin, *Ruh Sağlığı ve Dini İnanç*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2020.
- Peterson, Christopher vd. “Orientations to Happiness and Life Satisfaction: The Full Life Versus the Empty Life”. *Journal of Happiness Studies* 6 (2005), 25-41. <https://doi.org/10.1007/s10902-004-1278-z>
- Peykan, G. Gökalp. “Yaygın Anksiyete Bozukluğu”. *Anksiyete Bozuklukları*. ed. Raşit Tükel. 137-150. Ankara: Çizgi Yayınevi, 2000.
- Plotnik, Rod. *Psikoloji'ye Giriş*. çev. Tamer Geniş. İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2009.
- Pür, İlyas, “Üniversite Öğrencilerinde Dindarlık ve Psikolojik İyi Oluş Arasındaki Pür, İlyas. “Üniversite Öğrencilerinde Gelecek Kaygısı ve Dindarlık İlişkisi: Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Örneği”. *The Journal of Academic Social Science Studies* 16/96 (2023), 473-488. <https://doi.org/10.29228/JASSS.71789>
- Râzî, Ebû Bekir. et-Tıbbu'r-Rûhânî. çev. Hüseyin Karaman. İstanbul: İz Yayıncılık, 5. Baskı, 2019.
- Robertson, Peter. “Positive Psychology: A Movement to Reintegrate Career Counselling within Counselling Psychology?”. *Counselling Psychology Review* 30/3 (2015), 26-35. <https://doi.org/10.53841/bpscp.2015.30.3.26>
- Rogers Carl Ransom. “Freedom and Commitment”. *Readings in Human Development: A Humanistic Approach*. haz. Theron M. Covin. 6364. New York: Ardent Media, 1974.
- Rogers, Carl Ransom. *Freedom to Learn: A View of What Education Might Become*. Columbus Ohio: Charles Edward Merrill Publishing Company, 1969.
- Rogers, Dorothy. *Adolescents and Youth*. New Jersey: Prentice- Hall, Inc. 5. Baskı, 1985.
- Rotter, Julian. “Generalized Expectancies for Internal Versus External Control of Reinforcement” *Psychological Monographs* 80/1 (1966), 1-28. <https://doi.org/10.1037/h0092976>
- Runia, David Thomas, *Philo of Alexandria, on the Creation of the Cosmos According to Moses*. Leiden: Brill Press, 2001.
- Ryff, Carol Diane vd. “Forging Macro-Micro Linkages in the Study of Psychological Well- Being”, *The Self and Society in Aging Processes*. ed. Carol Ryff - Victor.W. Marshall. 247-249. New York: Springer Publishing Company, 1999.
- Sabûnî, Nureddin. *el-Bidâye fi Usûli'd-dîn, Mâturîdiyye Akâidi*. çev. Bekir Topaloğlu. İstanbul: İFAV Yayınları, 12. Baskı, 2014.
- Sağlam, Ahmet Rifat. *Kur'an'da Kader ve İnsan Psikolojisine Etkileri*. İstanbul: Ahir Zaman Yayınları, 2018.

- Said, Cevdet. *Bireysel ve Toplumsal Değişmenin Yasaları*. İstanbul: İnsan Yayınları, 1994.
- Saraç, Mehmet Ali Yekta. “Kader”. *Sosyal Bilimler Ansiklopedisi*. 2/320. İstanbul: Risale Yayınları, 1990.
- Sarıkaya, Mehmet Saffet. *İslam Düşünce Tarihinde Mezhepler*. İstanbul: Rağbet Yayınları, 8. Baskı, 2018.
- Sartre, Jean-Paul. *Varlık ve Hiçlik: Fenomenolojik Ontoloji Denemesi*. çev. Gülseren Çankaya Eksen - Turhan Ilgaz. İstanbul: İthaki Yayınları, 2009.
- Saruhan, Müfit Selim. *İslam Filozofları ile Ruhsal Tıp*. Ankara: Fecr Yayınları, 2021.
- Seligman, Martin Elias Peter – Csikszentmihalyi, Mihaly. “Positive Psychology: An Introduction”. *The American Psychologist* 55/1 (2000), 5-14. <https://doi.org/10.1037//0003-066X.55.1.5>
- Schultz, Duane P. - Schultz, Sydney Ellen *Modern Psikoloji Tarihi*. çev. Yasemin Aslay. İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2007.
- Seligman, Martin Elias *Gerçek Mutluluk: Kalıcı Doyuma Ulaşma Potansiyelini Gerçekleştirmek İçin Yeni Olumlu Psikolojinin Kullanılması*. çev. Semra Kunt Akbaş. Ankara: Eksi Kitaplar Yayınevi, 4. Baskı, 2021.
- Sert, Emin. *Kur'an'da İnsan Tipleri ve Davranışları*. İstanbul: Bilge Yayınları, 2004.
- Shahid, Fakhra. “Fatalism and Depressive Symptoms: Active and Passive Forms of
- Shader, Bano vd. “The Role of Faith-Based Coping Mechanisms in Enhancing Mental Resilience: A Study Among Muslim Students”. *Research Journal of Psychology* 3/1 (2025), 64-80. <https://doi.org/10.59075/rjs.v3i1.46>
- Shin, Doh Chull. – Johnson, Daniel M. “Avowed Happiness as an Overall Assessment of the Quality of Life”. *Social Indicators Research* 5/4 (1978), 475-492. <https://doi.org/10.1007/BF00352944>
- Sirgy, Joseph. *The Psychology of Quality of Life: Hedonic Well-Being, Life Satisfaction and Eudaimonia*. New York: Springer, 2. Basım, 2012.
- Sosyolojik Bir İnceleme*. İstanbul: TDV İslam Araştırmaları Merkezi, 2000.
- Soykan, Ömer Naci. “Varoluş Yolunun Ana Kavşağında: Korku ve Kaygı Kierkegaard ve Heidegger’de Bir Araştırma”. *Doğu Batı Düşünce Dergisi* 2/6 (“Kaygı Özel Sayısı” 2007), 41-62.
- Spielberger, Charles. *Anxiety and Behavior*. New York: Academia Press, 1966.
- Şehristanî, Muhammed b. Abdülkerim. *el-Milel ve'n-Nihal*. çev. Muharrem Tan. İzmir: Yeni Akademi Yayınları, 2006.
- Strachey James (ed.), *The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud*. 20. Cilt. London: The Hogarth Press and The Institute of Psycho-Analysis, 1925-1926.
- Students: Gender Differences”. *7th International Conference On Education and Educational Psychology (ICEEPSY)* 2016, 798-809. <http://dx.doi.org/10.15405/epsbs.2016.11.82>
- Şener, Sami. *Türkiye ve Gençlik*. İstanbul: Suffe Yayınları, 1997.
- Tallis, Frank. *Kaygıları Aşmak*. çev. Osman Cem Öneroy. İstanbul: Sistem Yayınları, 2003.
- Tapkan, Bilal. *Üniversite Öğrencilerinde Gelecek Kaygısı ile Akademik Başarı Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*. İstanbul: İstanbul Arel Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, 2024.
- Tarhan, Nevzat. *Genç Arkadaşım*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2012. TDK. *Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1983.
- Tillich, Paul. *Dynamics of Faith*. New York: Harper & Brothers, 1957.

- Tillich, Paul. *Olmak Cesareti*. çev. F. Cihan Dansuk. İstanbul: Okuyan Us Yayınları, 2020.
- Toffler, Alvin. *Future Shock*. London: Pan Books, 20. Baskı, 1983.
- Topaloğlu, Bekir -Çelebi İlyas. *Kelâm Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: İSAM Yayınları, 4. Baskı, 2015.
- Topaloğlu, Bekir, “Baht”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 4/521-522. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.
- Turan, Yahya, *Kişilik ve Dindarlık*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2017.
- Turan, Yahya. “Yalnızlıkla Başa Çıkma: Yalnızlık, Dini Başa Çıkma, Dindarlık, Hayat Memnuniyeti ve Sosyal Medya Kullanımı”. *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 22/1 (Haziran 2018), 395-434. <https://doi.org/10.18505/cuid.406750>
- Tûsî, Ebû Nasr Serrâc. *el-Lüma'*, nşr. Kâmil Yılmaz. İslam Tasavvufu. İstanbul: Erkam Yayınları, 2. Baskı, 2016.
- Tutar, Hasan - Yılmaz M. Kemal. *Genel ve Teknik İletişim*. Ankara: Seçkin Yayıncılık, 6. Baskı, 2014.
- Tümer, Günay -Küçük Abdurrahman. *Dinler Tarihi*. Ankara: Ocak Yayınları, 2. Baskı, 1993.
- Tümkiye, Songül vd. “An Investigation of Students’ Life Satisfaction and Loneliness Level in a Sample of Turkish Students”. *International Journal of Human Sciences*, 5/1 (2008), 1-15.
- Türköz, Osman vd. “Lisansüstü Eğitim Alan Öğrencilerde Gelecek Kaygısı”. *Bucak İşletme Fakültesi Dergisi* 4/2 (2021), 132–152. <https://doi.org/10.38057/bifd.936821>
- Uçar, Recep- Kurt, Tuba, “İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Yaşam Becerileri ile Gelecek Kaygıları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi”. *Rize İlahiyat Dergisi* 28 (2025), 229- 246. <https://doi.org/10.32950/rid.1595751>
- Ullah, Hafız vd. “Study of Personality Traits Influencing Entrepreneurial Intention among Business Students: A Two Countries Comparison”. *Gomal University Journal of Research*, 2 (2016), 59-60.
- Uyanık, Haşim Berkay. *Büyükşehirde Yaşayan Üniversite Öğrencilerinde Güncel Ekonomik Durumdan Endişelenme, Gelecek Kaygısı, Anksiyete ve Depresyon İlişkisinin Değerlendirilmesi*. Antalya: Antalya Bilim Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2023.
- Uysal, Veysel - Turan, Yahya, “Üniversite Öğrencilerinde Sürekli Kaygı, Dindarlık ve Saldırganlık Eğilimleri Arasındaki İlişkiler”. *Bilimname* 4 (2019), 67/104. <https://doi.org/10.28949/bilimname.577468>
- Ünal, Süheyla. Gençlik ve Sorunları, *Gençlik ve Toplum Konulu Bilimsel Toplantı Konuşmaları*. yay. haz. T.C. Gençlik ve Spor Bakanlığı. Gençlik Hizmetleri Genel Müdürlüğü. 46. Ankara: Gençlik ve Spor Bakanlığı, 1982.
- Ünsal, Rumeysa Küçük. *Sanal Kimlik ve Dini Kimliğin Ergenlerin Hayat Memnuniyeti ve Kaygı Düzeylerini Yordayıcılığı*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020.
- Vandenbos, Gary R. *APA Dictionary of Clinical Psychology*. Washington: American Psychological Association, 2013. <https://doi.org/10.1037/13945-000>
- Vatandaş, Celalettin.- Mahitapoğlu, Hanefi. *Türkiye’de Gençlik Gençliğin Özellikleri, Sorunları, Kimlikleri ve Beklentileri*. İstanbul: SEKAM Yayınları, 2013.
- Veenhoven, Ruut. “Happy Life-Expectancy: A Comprehensive Measure of Quality-of-Life in Nations”. *Social Indicators Research* 39 (1996), 1-58. <https://doi.org/10.1007/BF00300831>
- Veenhoven, Ruut. “How Do We Assess How Happy We Are? Tenets, Implications and Tenability of Three Theories”. *Happiness Economics and Politics*. ed. Amitava

- Krishna Dutt-Benjamin Radcliff. 45-69. Cheltenham, UK: Edward Elgar Publishing, 2009. <https://doi.org/10.4337/9781849801973.00009>
- Veenhoven, Ruut. "The Study of Life Satisfaction". *A Comparative Study of Satisfaction with Life in Europe*. ed. Ruut Veenhoven vd. 17-18. Hungary: Eötvös University Press, 1996.
- Veenhoven, Ruut. *Conditions of Happiness*. Boston: D. Reidel Publishing Company, 1984.
- Watt William Montgomery. *İslam Düşüncesinin Teşekkül Dönemi*. çev. Osman Demir. İstanbul: Ketebe Yayınları, 2021.
- Watt William, Montgomery - Afsaruddin, Asma. "Free Will and Predestination Islamic Concepts". *Encyclopedia of Religion*. ed. Jones Lindsay. 5/3209-3213. ABD: Macmillan Reference USA, 2. Baskı, 2005.
- Wesley C. H., Wu vd. "Does Believing in Fate Facilitate Active or Avoidant Coping? The Effects of Fate Control on Coping Strategies and Mental Well-Being". *International Journal of Environmental Research and Public Health* 17 (2020), 1-20. <https://doi.org/10.3390/ijerph17176383>
- Wolfson, Haryy Austryn. *Kelâm Felsefesine Giriş*, çev. Kasım Turhan. İstanbul: Kitabevi Yayınları, 1996.
- Yağışhan, Nihan vd. "Eğitim Fakültesi Güzel Sanatlar ve Diğer Bölüm Öğrencilerinin Benlik İmgesi ve Denetim Odaklarının Karşılaştırılması". *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* (17), 595-607.
- Yahya Nurul, Shuhadah - Mohd, Akib Mohd Manawi. "The Concept of Takdir and Its Role in Islamic Psychotherapy: A Study According to Ahl al-Sunnah wa al-Jamaah Perspective". *International Journal of Academic Research in Business and Social Science* 14/9 (2024), 2617-2630. <https://doi.org/10.6007/IJARBS/v14-i9/22963>
- Yaparel, Recep. *Yirmi Kırk Yaş Arası Yetişkinlerde Dini Hayat ile Psiko-Sosyal Uyum Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1987.
- Yapıcı, Asım – Kayıklık, Hasan. "Ruh Sağlığı Bağlamında Dindarlığın Öz Saygı ve Kaygı ile İlişkisi: Çukurova Üniversitesi Örneği". *Değerler Eğitimi Dergisi* 3/9 (2005), 177-206.
- Yapıcı, Asım. *Ruh Sağlığı ve Din*. Adana: Karahan Yayınları, 2021.
- Yavuz, Yusuf Şevki. "Kader". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 24/58-63. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Yavuz, Yusuf Şevki. "Levh-i Mahfuz". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 27/151. Ankara: TDV Yayınları, 2003.
- Yıldırım, Funda Barutçu vd. "Üniversite Öğrencilerinin Memnuniyet Düzeyi ve İlişkili Değişkenler". *Eğitimde Kuram ve Uygulama* 11/2 (2015), 521-533. <https://doi.org/10.5961/higheredusci.1118959>
- Yıldırım, Ramazan. *Kelam Tarihi*. İstanbul: İşaret Yayınları, 2017.
- Yıldız, Fatih. "Freud'da Ahlak Duygusunun Kaynağı ve Kant'ın Ahlak Düşüncesi". *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi* (FLSF) 19 (Mayıs 2015), 137-152.
- Yıldız, Murat vd. "İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinde Durumluk -Sürekli Kaygı Düzeyleri ile Akademik Güdülenmeler Arasındaki İlişkinin İncelenmesi". *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 25 (2007), 213-239.
- Yıldız, Murat. "İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Dindarlık ve Ölüm Kaygıları Üzerine Boylamsal Bir Çalışma". *Akademik Araştırmalar Dergisi* 14 (2002), 161-174.
- Yıldız, Murat. "Savaş Tecrübesi Yaşayan Boşnaklar Arasında Ölüm Kaygısı: Türk Örnekleme Karşılaştırmalı Bir Çalışma". *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 12 (1999), 147-162.

- Yıldız, Murat. *Dini Hayat ile Ölüm Kaygısı Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1998.
- Yılmaz, Orhan. “Kaygıyı ve Korku Duygularını Kontrol Altına Almada Nebevî Metotlar”. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 13/5 (2024), 2195 – 2213. <https://doi.org/10.15869/itobiad.1569615>
- Yücesoy, Zeynep Betül. “*Understanding the Association between Financial Strain, Mental Health, and Intention to Move Abroad among Turkish Emerging Adults: Roles of Hopelessness and Future Anxiety*”. İstanbul: Koç Üniversitesi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2024.
- Zaleski, Zbigniew vd. “Development and Validation of the Dark Future Scale”. *Time & Society*, 1/17 (2017), 107-123. <https://doi.org/10.1177/0961463X16678257>
- Zaleski, Zbigniew. “Future Anxiety: Concept, Measurement and Preliminary Research”. *Personality and Individual Differences* 21/2 (1996), 165-174. [https://doi.org/10.1016/0191-8869\(96\)00070-0](https://doi.org/10.1016/0191-8869(96)00070-0)
- Zuo, Bin. vd. “The Influence of Stressful Life Events on Depression among Chinese University Students: Multiple Mediating Roles of Fatalism and Core Self-Evaluations”. *Journal of Affective Disorders* 260 (2020), 84-90. <https://doi.org/10.1016/j.jad.2019.08.083>

EKLER DİZİNİ

	<u>Sayfa</u>
Ek 1: Kişisel Bilgi Formu.....	116
Ek 2: Üniversite Öğrencilerinde Gelecek Kaygısı Ölçeği.....	117
Ek 3: Kader Algıları Ölçeği.....	118
Ek 4: Hayat Memnuniyeti Ölçeği	119
Ek 5: Etik Kurul Onayı	120
Ek 6: Ölçek İzinleri.....	121

Ek 1: Kişisel Bilgi Formu

Saygıdeğer Katılımcı,

Bu anket formu Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde Doç. Dr. Mebrure Doğan danışmanlığında yürütülen yüksek lisans tezi kapsamında “Kader Algısı, Gelecek Kaygısı ve Hayat Memnuniyeti İlişkisi Üzerine bir Araştırma” konulu akademik çalışma için hazırlanmıştır. Anket sorularına verdiğiniz cevaplar tamamen bilimsel amaçlı kullanılacaktır. Sizlerden kimlik bilgileriniz talep edilmemektedir. Size yöneltilen soruları kimsenin etkisi altında kalmadan cevaplamanız önem taşımaktadır. Şimdiden değerli katkılarınızdan dolayı teşekkür ederiz.

Bu çalışma, 19.02.2025 tarihinde Afyon Kocatepe Üniversitesi Etik Kurulu tarafından 342209 numarasıyla onaylanmış olup karar 2025/54 numaralı ikinci toplantıda alınmıştır.

Rumeysa Toker

Yüksek Lisans Öğrencisi

Bu çalışmaya gönüllü olarak katıldığımı onaylarım.

Evet () Hayır ()

1. Kişisel Bilgi Formu

1	Üniversite Adı-Bölümü:				
2	Sınıfınız:				
3	Cinsiyetiniz:	Kadın ()	Erkek ()		
4	Yaşınız:				
5	Medeni Durumunuz:	Evli ()	Bekar ()		
6	Bir işte çalışıyor musunuz?	Evet ()	Hayır ()		
7	Sosyo-ekonomik düzeyiniz:	Düşük ()	Orta ()	Yüksek ()	
8	Üniversite öğrenimi sırasında nerede kalıyorsunuz?	Aile ()	Devlet Yurdu ()	Özel Yurt ()	Ev/Apart ()

Ek 2: Üniversite Öğrencilerinde Gelecek Kaygısı Ölçeği

Yönerge: Bu ölçek, üniversite öğrencilerinin geleceğe yönelik kaygı düzeylerini belirlemek amacıyla hazırlanmıştır. Aşağıda geleceğe yönelik kaygı düzeyiyle ilgili ifadeleri yanıtlarken her bir ifadeyi dikkatle okuyarak, size uygunluk derecesine göre “Hiçbir Zaman”, “Nadiren”, “Bazen”, “Sıklıkla”, “Her Zaman” seçeneklerinden birini seçerek , işaretleyiniz. Yanıtlar arasında doğru ya da yanlış seçenek yoktur. Bu nedenle okuduğunuz cümle üzerinde uzun süre düşünmeden, aklınıza gelen ilk cevabı işaretlemeniz beklenmektedir. Tüm ifadeleri okuyup, eksik işaretleme yapmamaya özen gösteriniz.	Hiçbir Zaman	Nadiren	Bazen	Sıklıkla	Her Zaman
1. Yaşadığım sorunların uzun süre devam edecek olma ihtimalinden korkuyorum					
2. Gelecekte daha mutlu olacağımı düşünüyorum					
3. Gelecekte başarısız olmaktan korkuyorum					
4. Gelecekte arzu ettiğim şeylere kavuşabileceğimi umuyorum					
5. Hayatımda işlerin kötüye doğru gitmesinden korkuyorum					
6. Geçmiş deneyimlerim beni geleceğe iyi hazırladı					
7. Gelecekte zorlukların üstesinden gelememekten korkuyorum					
8. Geleceğe umut ve coşku ile bakıyorum					
9. Her şey yolunda giderken bile, bir aksilik yaşama ihtimalinden korkuyorum					
10. Yapmayı çok istediğim şeyleri gerçekleştirmek için yeterli zamanım var					
11. İşler iyi gittiğinde bile kötü bir şey olacak düşüncesine kapılıyorum					
12. Gelecekte hedeflerimi gerçekleştirebileceğime inanıyorum					
13. Geleceğin ne getireceğinden korkuyorum					
14. Aileme maddi olarak iyi koşullar sunamama kaygısı yaşıyorum					
15. Planlarımın yarım kalma düşüncesi beni mahvediyor					
16. Gelecek benim için bulanık ve belirsiz görünüyor					
17. Ekonomik ve politik değişikliklerin geleceğimi tehdit edeceğinden korkuyorum					
18. Gelecekte önemli karar alma düşüncesinden korkuyorum					
19. Yakında büyük bir felaket olmasından korkuyorum					

Ek 3: Kader Algıları Ölçeği

	Tamamen Katılıyorum	Katılıyorum	Kararsızım	Katılmıyorum	Hiç Katılmıyorum
1.Bütün başarılarımın arkasında kader değil ben varım.					
2.Her şeyi önceden belirleyen Allah sırayla rollerin oynanmasını sağlıyor.					
3.Geleceğim göstereceğim çabaya ve Allah'ın takdirine göre şekillenir					
4. Hayatımla ilgili her şeyi tamamen kontrol altına alabilirim.					
5.İnsanın kaderine boyun eğmekten başka çaresi yoktur.					
6.Kader insanın tercihi Allah'ın takdiriyle oluşan şeydir.					
7.Herkes kendi kaderini kendi yazar.					
8.Kontrol edemediğimiz güçlerin elinde oyuncak gibiyiz.					
9.Başarılı olmak çok çalışmaya bağlıdır; kaderin bunda etkisi yoktur.					
10.Genel hatlarıyla kader Allah'ın bilmesi kulun yapmasıdır.					
11.Rüzgarın önündeki yaprak gibi kaderimiz bizi istediği yöne sürükler.					
12.Uzun vadeli planlar yapmaya gerek yoktur. Her şey kadere bağlıdır.					
13.Başarı için kolay ve zor yollar vardır. Alınyazısı diye bir şey yoktur.					
14.İnsan, gücü dahilinde her şeyi yapabilir. Kaderi onu engelleyemez.					
15.Eylemler tercih etme bakımından insana, yaratma bakımından Allah'a aittir.					

Ek 4: Hayat Memnuniyeti Ölçeği

Aşağıdaki ifadelerin yanına size uyma derecesine göre 1 ile 7 rakamlarını yazınız. 7 size çok uygun olduğunu 1 ise hiç uygun olmadığını göstermektedir.							
1.Pek çok yönüyle idealimdeki hayatı yaşıyorum.	1	2	3	4	5	6	7
2.Hayat şartlarım mükemmeldir.	1	2	3	4	5	6	7
3.Hayatımdan memnunum.	1	2	3	4	5	6	7
4.Şimdiye kadar hayatta istediğim çoğu şeyi elde ettim	1	2	3	4	5	6	7
5.Dünyaya yeniden gelseydim, hayatımda neredeyse hiçbir değişiklik yapmazdım	1	2	3	4	5	6	7

Ek 5: Etik Kurul Onayı

Ek 6: Ölçek İzinleri

